

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Göksu Süreyya KORKMAZ

İKİNCİ DÖNEM ANKARA İSTİKLAL MAHKEMESİ

ve

DİSTOLCULAR DAVASI (1925-1927)

Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisan Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Göksu Süreyya KORKMAZ

İKİNCİ DÖNEM ANKARA İSTİKLAL MAHKEMESİ

ve

DİSTOLCULAR DAVASI (1925-1927)

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet GÜÇLÜ

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisan Tezi

Antalya, 2025

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Göksu Süreyya Korkmaz'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Salih TUNÇ

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Muahmmet GÜÇLÜ

Üye : Prof. Dr. Mehmet AK

Tez Başlığı: İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi ve Distolcular Davası (1925-1927)

Tez Savunma Tarihi : 21/11/2025

Mezuniyet Tarihi : 11/12/2025

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi ve Distolcular Davası (1925-1927)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Adı SOYADI

Göksu Süreyya, KORKMAZ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

27 / 10/ 2025

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Göksu Süreyya Korkmaz
Öğrenci Numarası	202252006014
Anabilim Dalı	Tarih
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğretim Üyesi Muhammet GÜÇLÜ
Yüksek Lisans Tez Başlığı	İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi ve Distolcular Davası (1925-1927)
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2794132449
Rapor Tarihi	27. 10. 2025
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %3 Alıntılar dahil: %3
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 98 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı Dr. Öğretim Üyesi Muhammet GÜÇLÜ İmza	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	vi
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİKAT-I SALAHİYE GİZLİ CEMİYETİ ve FAALİYETLERİ

1.1. Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin Kuruluşu	5
1.2. Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin Özellikleri	9
1.2.1. Cemiyetin İdeolojisi	9
1.2.2. Örgütlenme Biçimi	11
1.2.3. Cemiyetin Bazı Üyeleri	14
1.2.3.1. Kiraz Ahmet Hamdi Paşa	14
1.2.3.2. Darendeli İsmet	16
1.2.3.3. İsa Ruhi Paşa	17
1.2.3.4. Ahmet Refik (Altınay) Bey	18
1.2.3.5. Ertuğrul Şakir Bey	20
1.2.3.6. Arap Asım	21
1.2.3.7. Hoca Ahmet Rasim Avni Efendi	21
1.2.3.8. Tefik Hamdi Efendi	22
1.3. Cemiyetin Faaliyetleri	23
1.3.1. Millî Mücadele Dönemindeki Faaliyetleri	23
1.3.2. Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri	25

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÖNEM ANKARA İSTİKLAL MAHKEMESİ

2.1. İstiklal Mahkemelerinin Kurulması	29
2.2. İkinci Dönem İstiklal Mahkemelerinin Kuruluşu	30
2.3. İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi	33
2.3.1. Kurulması ve Faaliyet Alanı	33
2.3.2. Mahkeme Üyelerinin Seçilmesi	34
2.3.3. Üyelerin Özgeçmişi	35
2.4. Görev Aldığı Önemli Davalar	41
2.4.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kapatılması	41
2.4.2. Gazetecilerin Yargılanması	43

2.4.3. Şapka Kanununa Muhalefet Edenlerin Yargılanmaları.....	45
2.4.4. Mustafa Kemal Paşa'ya Suikast Girişimi Davası.....	48
2.4.4.1. İzmir Yargılamaları	48
2.4.4.2. Ankara Yargılamaları	50
2.5. Mahkemenin Kaldırılışı.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİSTOLCULAR DAVASI

3.1. Distolculuk Faaliyeti'nin Ortaya Çıkması ve Dava Sürecine Giden Gelişmeler	53
3.2.Olayların Ankara İstiklal Mahkemesine Yansıması.....	56
3.3. Dava Sürecinin Başlaması ve Gerçekleştirilen Muhakemeler	59
3.3.1.Osman Daver'in Muhakemesi.....	59
3.3.2. Antalya Fener Rüsum İdaresi Memuru Mütেকait Yüzbaşı Nihad'ın Muhakemesi	63
3.3.3. Nuri Efendi'nin Muhakemesi.....	66
3.3.4.Kemaliyeli İbrahim'in Muhakemesi	69
3.3.5.Sabık Merkez Kumandanı Safvet Bey'in Muhakemesi	70
3.3.6.Hacı Ali Nakil'in Muhakemesi	72
3.3.7.Emir Mesud'un Muhakemesi	76
3.3.8.Darendeli İsmet'in Muhakemesi	79
3.3.9.Yüzbaşı İsmail Hakkı'nın Muhakemesi	83
3.3.10.Ahmet Refik (Altınay) Bey'in Muhakemesi	86
3.3.11. Aksekili Ahmet Hamdi Bey'in Muhakemesi	87
3.3.12. Diğer Sanıkların Muhakemeleri	88
3.4. Mahkemenin Verdiği Kararlar	92

SONUÇ.....	95
KAYNAKÇA	98
EKLER.....	103
ÖZGEÇMİŞ.....	134

KISALTMALAR LİSTESİ

BCA	T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Dr.	Doktor
Haz.	Hazırlayan
S.	Sayı
s.	Sayfa
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TİTE	Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
TTK	Türk Tarih Kurumu
Vb.	Ve benzeri
Vs.	Vesaire

ÖZET

İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi'ne Distolcular Davası dahilinde konu olan Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti, 19 Eylül 1920 tarihinde Kiraz Hamdi Paşa tarafından kurulan ve Millî Mücadele aleyhinde faaliyet göstermiş olan gizli bir örgüttür. Bu cemiyetin üyeleri genel olarak İngiliz Muhipleri, Nigehban ve İla-yı Vatan gibi cemiyetlerin mensupları ile Hürriyet ve İtilafçılardan oluşmakta olup, görünüşte dini bir nitelik taşımaktadır. Kiraz Hamdi Paşa tarafından bir nevi İslam masonluğu anlamına gelen “İslam Farmasonluğu” olarak nitelendirilen ve bu doğrultuda gizli bir yapılanmaya sahip olan bu cemiyet, bol miktarda dini ritüel, sembol, rütbe ve kademe barındırmaktadır. Evrensel bir İslam siyaseti takip etmek iddiasıyla kurulan Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti, bu maksatla nizamnamesinde İttihat-ı İslam ideolojisine yer vermiştir. Ancak dini boyut sadece nizamnameyle sınırlı kalmış olup, cemiyetin siyasi amaç ve faaliyetlerini perdelemek için kullanılmıştır. Zira cemiyet esas olarak Padişah Vahideddin, İstanbul Hükümeti ve İngiliz çıkarlarını korumak ve Millî Mücadele'yi baltalamak için kurulmuş, tüm gayret ve çalışmalarını bu doğrultuda göstermiştir.

Millî Mücadeleyi takip eden süreçte cemiyetin kurucusu Kiraz Hamdi Paşa ile bazı ileri gelenleri yurtdışına kaçmış olsa da cemiyet varlığını gizlice sürdürmeye devam etmiştir. Kiraz Hamdi Paşa Avrupa'daki firari Yüzellilikler ve VI. Mehmet Vahideddin ile Cumhuriyet idaresini yıkmak, hilafet ve saltanatı yeniden tesis etmek üzere çalışmalar sürdürürken, İstanbul'da kalan cemiyet üyeleri de cemiyetin yurtdışındaki üyeleriyle gizlice haberleşmeyi ve kahvehanelerde toplantılar yapmayı sürdürmüştür. Bunun yanında cemiyet, 1925 yılında çıkan Şeyh Said İsyanı ile aktif olarak faaliyete geçmiş, memleket haricinde ve dahilindeki üyeler isyanın büyüüp yayılmasına yoğun gayret göstermişlerdir. Bu bağlamda cemiyetin bazı üyeleri, Distol adlı bir hayvan ilacı satıcısı vasfıyla Anadolu'yu gezerek, isyana teşvik sağlamaya ve hilafet yönünde dini propagandalar yapıp hükümet aleyhinde kışkırtmalarda bulunmaya çalışmışlardır. Bunlar arasında Osman Daver, 28 Mayıs günü Konya civarında şüphe çekerek tutuklanmış olup, üzerinde çıkan bir mektup ve soruşturmalar neticesinde cemiyetin varlığı da ortaya çıkmıştır. Yapılan araştırmalarla kendisiyle birlikte bağlantılı olan diğer cemiyet üyeleri de birer birer yakalanıp, yargılanmak üzere Ankara İstiklal Mahkemesine gönderilmiştir.

İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi Cumhuriyet döneminde görev yapan iki İstiklal Mahkemesinden biridir. 13 Şubat 1925 tarihinde Cumhuriyete karşı Doğu Anadolu'da başlayan Şeyh Said İsyanı, o dönemde ülkenin bekasını, huzur ve güvenlik ortamını tehdit eden en büyük irticai girişimdir. Bu bağlamda isyana sadece askeri harekatla karşılık vermek yetersiz

kaldığından, yeniden hükümete geçen İsmet Paşa, 4 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükûn Kanunu'nu çıkararak önemli tedbirler almıştır. Bu kanun çerçevesinde kurulan İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesi ile yeniden faaliyete geçen Ankara İstiklal Mahkemesi isyanın bastırılması ve sorumluların cezalandırılmasında son derece etkili olmuşlardır. İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesi doğrudan isyancıları yargılamakla sorumluydu. Ankara İstiklal Mahkemesi ise diğer mahkemeyeyle birlikte isyanla bağlantılı çalışmalar yürütse de Hıyanet-i Vataniye Kanunu kapsamında çeşitli davalara bakmış ve merkezi konumundan dolayı gerektiğinde çevre bölgelerde de gezici mahkeme olarak faaliyet göstermiştir. Gerçekleştirdiği yargılamaların sayısı ve davaların niteliği bakımından oldukça öne çıkan Ankara İstiklal Mahkemesi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Gazeteciler, Şapka Kanunu'na Muhalefet, Atatürk'e Suikast Girişimi ve İttihatçıların yargılamaları gibi oldukça önemli davalar gerçekleştirmiştir. Bunlar arasında Ankara İstiklal Mahkemesi'nin gerçekleştirdiği Distolcular Davası ise bu zamana kadar pek fazla ön plana çıkmasa da yıllar boyunca, yurt içinde ve dışında memlekete ihanet için faaliyet gösteren bir yapılanmanın ortaya çıkması ve sonlandırılması bakımından oldukça önem arz etmektedir. Dava sürecinde Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti ve üyeleri ile ilgili ele geçirilen vesikalar, şahit ve sanıkların ifadeleri doğrultusunda bu cemiyetin başında VI. Mehmet Vahideddin'in olduğu, dini insanların duygularını sömürmek ve siyasi amaçları doğrultusunda bir paravan gibi kullanmak için kullandıkları ve kurulduğundan bu yana ülkeye ihanet için çalıştıkları anlaşılmıştır. Yargılamalar sonucunda cemiyetle doğrudan bağlantısı olduğu kesin kanıtlarla sabit görülen 11 sanık idama mahkûm edilirken, bazı sanıklar kürek cezasına çarptırılmış olup, cemiyetle bağlantısı olmasına rağmen kesin delillere ulaşılamayan sanıklar ise beraat etmiştir. Yargılananlar arasında bulunan Ahmet Refik, Aksekili Ahmet Hamdi ve Lütfi Fikri Bey'ler gibi önemli şahsiyetler de yer almış olup, mahkeme heyeti cemiyetle bağlantılı olmadıklarına kanaat getirerek haklarında beraat kararı vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti, Ankara İstiklal Mahkemesi, Distolcular Davası, Kiraz Hamdi Paşa, Yüzellilikler, Şeyh Said İsyanı

SUMMARY

The Second Term Ankara Independence Tribunal and Distolcular Case (1925-1927)

The Tarikat-ı Salahiye Society, which was brought to trial in the *Distolcular Case* before the Second Term Ankara Independence Tribunal, was a secret organization founded on September 19, 1920, by Kiraz Hamdi Pasha, and it operated against the National Struggle. The members of this society were generally drawn from the ranks of the English Admirers' Society (İngiliz Muhipleri), Nigehban, and İla-yı Vatan societies, as well as from supporters of the Freedom and Accord Party (Hürriyet ve İtilafçılar), giving the appearance of a religious organization. Describing it as an "Islamic Freemasonry," Kiraz Hamdi Pasha structured it with secretive organization, abundant religious rituals, symbols, ranks, and stages. Claiming to pursue a universal Islamic policy, the society included the ideology of Pan-Islamism (İttihat-ı İslam) in its statutes. However, its religious character was limited to its regulations and served only to mask its political aims and activities. In reality, the society was founded to protect the interests of Sultan Mehmet VI Vahideddin, the Istanbul Government, and the British, and all its efforts were directed at undermining the National Struggle.

After the National Struggle, while the founder Kiraz Hamdi Pasha and some leading members fled abroad, the society continued its existence in secrecy. While Hamdi Pasha worked in Europe with fugitive members of the 150 Exiles (Yüzellilikler) and Mehmet VI Vahideddin to overthrow the Republic and restore the caliphate and sultanate, the members who remained in Istanbul maintained secret communication with their exiled counterparts and continued to meet in coffeehouses. The society became active again during the Sheikh Said Rebellion of 1925, with its members both inside and outside the country striving to expand and intensify the uprising. Among them, some members traveled around Anatolia under the guise of selling an animal medicine called Distol, encouraging rebellion, spreading religious propaganda in favor of the caliphate, and inciting hostility against the government. One such figure, Osman Daver, was arrested on May 28 near Konya under suspicion. The discovery of a letter on him, along with subsequent investigations, exposed the existence of the society. Further inquiries led to the arrest of his associates, who were then sent to the Ankara Independence Tribunal for trial.

The Second Term Ankara Independence Tribunal was one of the two Independence Tribunals that operated during the Republican period. On February 13, 1925, the Sheikh Said

Rebellion erupted in Eastern Anatolia, posing the greatest reactionary threat to the survival, peace, and security of the country at the time. Since military operations alone were insufficient to suppress the uprising, İsmet Pasha, who had returned to the premiership, enacted the Law on the Maintenance of Order (Tahrir-i Sükûn Kanunu) on March 4, 1925, introducing significant measures. Within the framework of this law, the Independence Tribunal of the Rebellion Zone and the reactivated Ankara Independence Tribunal played highly effective roles in suppressing the uprising and punishing those responsible. While the Rebellion Zone Tribunal was directly responsible for trying the rebels, the Ankara Tribunal, although also dealing with cases connected to the rebellion, examined various cases under the Law on Treason Against the Homeland (Hıyanet-i Vataniye Kanunu) and, owing to its central location, functioned as a traveling court when necessary. The Ankara Tribunal stood out for the number and significance of the trials it conducted, including cases involving the Progressive Republican Party (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası), journalists, opposition to the Hat Law, the assassination attempt on Atatürk, and the trials of Unionists (İttihatçılar). Among these, the Distolcular Case has not attracted much attention until now, yet it was of great importance in exposing and eliminating a clandestine organization that had long conspired, both domestically and abroad, against the nation. During the trial, documents seized, together with witness and defendant testimonies, revealed that the society was headed by Mehmet VI Vahideddin himself, that it had exploited religious sentiments as a cover for political objectives, and that from its inception, it had been dedicated to betraying the country. As a result of the trials, 11 defendants whose direct links to the society were proven beyond doubt were sentenced to death, while some others received hard labor sentences, and those against whom definitive evidence could not be found, despite their association with the society, were acquitted. Among those tried were notable figures such as Ahmet Refik, Aksekili Ahmet Hamdi, and Lütfi Fikri Bey. The court concluded that they had no proven ties to the society and acquitted them.

Keywords: Tarikat-i Salahiye Community, The Second Term Ankara Independence Tribunal, Distolcular Case, Kiraz Hamdi Pasha, 150's, Sheikh Said Rebellion

ÖNSÖZ

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında yaşanan çalkantılı süreç içerisinde görev yapan İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi, Türk siyasi tarihinde iz bırakan önemli davalara bakmıştır. Bu davalardan büyük bir kısmı çokça araştırılıp, çeşitli çalışmalara konu olurken, Distolcular Davası üzerine bugüne kadar kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu doğrultuda çalışmamızın amacı arşiv belgeleri, dönemin gazeteleri, hatıralar ve konu ile ilgili araştırma eserler ışığında nitelikli ve geniş kapsamlı bir çalışma ortaya koyarak, literatüre katkı sağlamaktır. Bu çalışmanın zeminini, Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti ve Cumhuriyet dönemine uzanan faaliyetleri ile İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi ve Distolcular Davası oluşturmaktadır. Konu kapsamında TBMM Arşivi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) ile TBMM Tutanak Dergisi, TBMM Zabıt Cerideleri, Ayın Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti Resmi Ceride gibi resmi yayınlardan yararlanılmıştır. Bunların dışında dönemin önemli kaynakları arasında yer alan Hakimiyet-i Milliye, Cumhuriyet, Ulus, Tanin, İkdam, Alemdar, Peyam-ı Sabah gibi gazeteler ile Atatürk Ansiklopedisi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi gibi önemli kaynaklara başvurulmuştur. Ayrıca Ergün Aybars'ın İstiklal Mahkemeleri, Tarık Zafer Tunaya'nın Türkiye'de Siyasal Partiler gibi çalışmalar konuyu ilgilendiren önemli eserler olup, çalışmada sıkça yararlanılmıştır.

Bu çalışma giriş ve üç ana bölümden oluşmakta olup, birinci bölümde Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin genel yapısına odaklanılmıştır. Bu doğrultuda cemiyetin kuruluşundan itibaren ideolojisi, örgütlenme biçimi, önemli üyeleri gibi yapısal unsurları ile Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerindeki faaliyetleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi'ne dair ayrıntılı bir inceleme sunulmuştur. Bu kapsamda öncelikle İkinci Dönem İstiklal Mahkemelerine giden süreç değerlendirilmiş olup, Ankara İstiklal Mahkemesi'nin faaliyet alanı, mahkeme üyeleri, gerçekleştirdiği önemli davalar ve kaldırılışı gibi konulara yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise Ankara İstiklal Mahkemesi'nin baktığı ve çalışmaya konu olan Distolcular Davası, mahkeme tutanakları ve dönemin gazeteleri doğrultusunda ele alınmıştır. Bu bağlamda Distolculuk faaliyetlerinin ortaya çıkması, dava sürecine giden gelişmeler, konunun Ankara İstiklal Mahkemesine yansımaları ve gerçekleştirilen muhakemeler ile mahkemenin kararları detaylı şekilde ele alınmıştır.

Tez çalışmam boyunca benden desteğini esirgemeyen, disiplini ve rehberliği sayesinde çalışmamı titizlikle yürütmemi sağlayan değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Muhammet GÜÇLÜ'ye çok teşekkür ederim.

Göksu Süreyya KORKMAZ

Antalya, Eylül 2025

GİRİŞ

II. Meşrutiyet Dönemi, siyasi fırkaların meşru zeminde kurulabilmesine olanak sağlaması ve cemiyetleşme faaliyetlerinin hız kazanması bakımından Türk siyasi hayatında önemli bir dönemeç niteliği taşımaktadır¹. Bu siyasi oluşumlar arasında en öne çıkan ise Meşrutiyetin mimarı olarak siyasi kimliğini kazanan ve Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar iktidarı şekillendiren İttihat ve Terakki Fırkası olmuştur. İktidar dönemi oldukça tartışmalı olarak değerlendirilen İttihat ve Terakki Fırkası'nın belki de en çok eleştirilen yönü cemiyet-fırka ayrımına gidememesi ve ordu gücünü iktidarını sağlamlaştırmak üzere bir sopa gibi kullanması olmuştur. Nitekim hürriyet kazandırmak için yola çıkan bir cemiyetin siyasi zemine geçmesiyle birlikte baskı ve sindirme yöntemleri uygulaması, zamanla büyüyecek olan muhalif bir kesim yaratmaya başlamıştır. Özellikle 31 Mart Vakası'nın ardından muhalif mebusların sayısı 70'i bulmasıyla beraber, en büyük muhalif oluşum olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası 21 Kasım 1911'de kurulmuştur. İttihat ve Terakki Fırkası karşısında güçlü bir muhalefet bloğu oluşturan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, kısa zamanda etkili olabileceğini göstermesi üzerine baskıların hedefi haline gelmiştir. Öyle ki 1912 senesinde Meclis'te bir üyelik boşluk doğması dolayısıyla yapılan ara seçimler sonucunda İttihat ve Terakki'nin adayına karşı Hürriyet ve İtilafçıların adayı bir oy farkla kazanmıştır. Bu gelişmenin ardından endişeye kapılan İttihat ve Terakki Fırkası, yoğun uğraş ve baskılarla Meclisi feshettirmiş, akabinde yeniden seçimlere gidilerek bu defa muhalefete karşı üstünlük sağlayacak şekilde sonuç alınmıştır². Fakat oylamalarda hile yapıldığı iddiasıyla harekete geçen Halaskar Zabitan isimli bir asker grubu İttihat ve Terakki hükümetini devirmiştir. Yaşanan bu çalkantılı seçim hadiselerinin ardından kısa süre sonra bu defa İttihat ve Terakki Fırkası harekete geçerek 1913 Ocak ayında Babıali Baskını'nı gerçekleştirerek tekrar idareyi ele almayı başarmıştır³. Bununla birlikte muhalifler emniyet güçleri vasıtasıyla yoğun bir tazyike maruz bırakılmış olup, Hürriyet ve İtilafçıların önde gelen pek çok ismi ülkeden firar etmek zorunda kalmıştır⁴. İktidarın mutlak kontrolünü sahiplenilen İttihat ve Terakki ise 1914 seçimlerinde tek parti olarak zaferle çıkmış ve 1918 yılına kadar siyasi hakimiyetini sürdürmüştür.

¹ Toprak, 1985: 205.

² Birinci, 1990: 112-119.

³ Kansu, 2016: 460-471.

⁴ Birinci, 1990: 202-211.

Öte yandan ülkenin iç siyasetinde yaşanan bu çalkantılı olaylar üzerinde dış siyasetteki gelişmelerin son derece etkili olduğu söylenebilir. Zira ardı ardına yaşanan savaşlar ve alınan mağlubiyetler ilerleyen süreçte ülkenin geleceğini oldukça kritik noktalara taşımıştır. Nitekim Meşrutiyetin ilanını takip eden kısa sürede Bulgaristan, Bosna Hersek gibi yerler kaybedilmiş, 1911’de Trablusgarp, 1912 senesinde ise Balkan Harpleri peşi sıra yaşanmış, Edirne’ye kadar Balkan toprakları kaybedilmiştir. Son olarak Osmanlı Devleti’nin sonunu getirecek ve ülke topraklarının işgal edilmesiyle sonuçlanacak gelişme ise Birinci Dünya Savaşı olmuştur. Mağlubiyetin ardından 30 Ekim 1918’de yapılan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti fiilen işlevsiz hale getirilip, memleket işgal sürecine teslim olurken, bu mağlubiyetin sorumlusu olarak görülen İttihat ve Terakki Fırkası’nın ileri gelenleri ise mütarekeyi takiben ülkeden firar etmişlerdir.

Mütareke Dönemi itibariyle Padişah ve İstanbul Hükümeti tamamıyla İtilaf Devletlerinin kontrolü altına girerken, işgale uğramaya başlayan ülke toprakları ise Serv Antlaşması’yla paylaşılmak isteniyordu. Yaşanan bu kaotik ortamda memleket için kurtuluş çareleri aranırken bir kısım çevreler kurtuluşu İngiliz sömürgesi olmakta görürken, bağımsızlığı tek kurtuluş yolu olarak kabul edenler ise işgallere karşı milli direnişe geçmeye karar vermiştir. Nitekim bu doğrultuda başlayan Millî Mücadele Dönemi içerisinde, Anadolu’nun çeşitli yerlerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmaya başlarken, Amerikan ve İngiliz mandası altına girmeyi destekleyen bir siyaset benimseyerek, Millî Mücadeleye karşı faaliyet gösteren gizli ve meşru pek çok cemiyet de kurulmuştur⁵. Bunların yanı sıra, Mütareke dönemi itibariyle yurtdışındaki Hürriyet ve İtilafçılar ülkeye dönerken, 10 Ocak 1919’da yeniden Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurulmuş olup, İttihat ve Terakki’nin yokluğunda iktidarı devralarak kabinede hakimiyet kurmuşlardır. Bu dönemde kurulan kabinelerin çoğunluğu Hürriyet ve İtilaf Fırkası kabinesi idi. Fırkanın programı İttihatçılık düşmanlığı doğrultusunda şekillenirken, Kuva-yı Milliye’ye karşı bir tutum sergilemişlerdir⁶. Fakat bir süre sonra fırka dahilinde yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda müfrit ve mutediller grubu olarak ikiye bölünmüş ve daha sonra Mutedil Hürriyet ve İtilaf ismi altında ayrı bir parti oluşturulmuştur⁷. Hürriyet ve İtilafçılar arasında yaşanan bu çekişme ve bölünmeler, Sadrazam Damat Ferid Paşa’nın firkadan ümidini kesip, alternatif siyasi oluşumlar aramasına sebep olmuştur.

Bu noktada, Millî Mücadele karşısı neredeyse tüm oluşumların içerisinde bulunan Kiraz Hamdi Paşa devreye girerek, Sultan Vahideddin ve Damat Ferid Paşa’nın emirleri doğrultusunda çalışacak yeni bir siyasi teşekkül için icazet almayı başarmıştır. Esasen Kiraz

⁵ Doğaner, 2003: 257-265.

⁶ Tunaya, 1986: 60.

⁷ Tunaya, 1986: 267-276; Türe, 2010: 57-79.

Hamdi Paşa'nın bu girişiminin amacı ideolojik sebeplerden ziyade, Padişaha yakınlaşarak makam, mevki ve maddi çıkar elde etmektir. Nitekim amacına da ulaşmış olup, askeri kariyerinde önemli kumandanlık görevlerine getirilmiş, Yaver-i Haslığa kadar yükselmiş ve büyük vaatlerle kurduğu işlevsiz cemiyetler sayesinde hazineden önemli bütçeler elde etmeyi başarmıştır. Bu cemiyetlerden ilki, Yahya Adnan Paşa'nın başkanlığında 19 Kasım 1919'da kurulan ve perde arkasında Kiraz Hamdi Paşa'nın yönettiği Osmanlı İla-yı Vatan Cemiyeti'dir. Bu cemiyet kuruluş amacı doğrultusunda Millî Mücadeleye karşı faaliyetlerinde vaadedilen kadar büyük bir etki yaratamamış ve pek fazla kitle oluşturamamıştır. Bunun üzerine Kiraz Hamdi Paşa 19 Eylül 1920 tarihinde, İla-yı Vatan Cemiyeti'ne bağlı gizli bir örgüt olarak Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'ni kurarak etki alanını genişletmeye çalışmıştır. Mason teşkilatlanmasına benzer gizli ve kademeli bir yapı oluşturan Kiraz Hamdi Paşa, cemiyet programını İttihat-ı İslam fikri üzerine düzenlemiş olsa da cemiyetin faaliyetleri Ankara Hükümetine karşı İstanbul Hükümetini desteklemek ve İngilizcilik siyaseti maksadıyla şekillenmiştir⁸. Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti bu doğrultuda, Hürriyet ve İtilaf, Nigehban, İngiliz Muhipleri gibi benzer siyasi çizgide ilerleyen çeşitli cemiyetlerle de iş birliğinde bulunmuştur. Ancak İstanbul Hükümeti ve İngilizlerden aldıkları desteklere rağmen Millî Mücadelenin başarısını önleyemeyen bu cemiyetler Milli ordunun İstanbul'a girmesi sürecinde dağılmaya başlamış olup, bazı kurucu ve üyeleri ise ülkeden firar etmiştir. Bunlar içerisinde Kiraz Hamdi Paşa, Ekim 1922'de Romanya'ya kaçmış olup, genel af haricinde bırakılan Yüzellilikler Listesi'nin en başında yer alan isim olmuştur. Avrupa'ya kaçtıktan sonra San Remo'daki VI. Mehmet Vahideddin'in emriyle hareket etmeye devam eden Kiraz Hamdi Paşa, bu defa Cumhuriyet'i yıkarak saltanat ve hilafetin tekrar tesisi maksadıyla çalışmalarını sürdürmüştür. Bu amaçla Avrupa'daki firarileri örgütleyerek, hilafet kongreleri düzenlemiş, destek kazanmak için yabancı devletlere başvurmuş ve cemiyetin İstanbul'da bulunan üyeleriyle gizlice haberleşerek, talimatlarla yönetmeyi sürdürmüştür. Memlekette kalan cemiyet üyeleri ise çoğunlukla Bayezid'deki Kemaliyeli İbrahim'in Kahvesinde toplanarak, Cumhuriyet ve hükümet aleyhine gizli toplantılar yapmaya devam etmiştir. Bu şekilde varlığını sürdürerek harekete geçmek için fırsat bekleyen cemiyet üyeleri, 1925 yılında çıkan Şeyh Said İsyanı ile birlikte eyleme geçerek, isyanın yayılması ve idarenin devrilmesi için yoğun propaganda ve kışkırtma faaliyetleri göstermişlerdir. Öte yandan yurt dışındaki firari üyeler ise isyana destek sağlamak ve hükümete saldırmak için çeşitli bölgelerde saldırı planları hazırlamıştır⁹. Ancak İsmet Paşa hükümetinin aldığı sert tedbirler ve orduların güçlü müdahalesi sayesinde isyan kısa

⁸ Tunaya, 2011: 258-259.

⁹ "Tarikat-ı Salahiye Hakkındaki Hükümler", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 16.08.1925.

sürede bastırılmış, isyancılar 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanunu'na göre kurulan İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak cezalandırılmıştır.

Bu kanunla faaliyete geçen bir diğer mahkeme ise İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi'dir. Bu dönemde görev yapan ve İkinci Dönem İstiklal Mahkemeleri olarak adlandırılan bu iki mahkeme, vazife alanları ve baktığı davalar bakımından farklılık gösterse de ortak zeminde Cumhuriyet rejimini ve İnkılapları korumak için çalışmışlardır. Merkezi bir konumda yer alması bakımından, gerektiğinde çevre bölgelerde gezici mahkeme olarak çalışan Ankara İstiklal Mahkemesi, görev yaptığı iki sene boyunca vatana ihanet, askerlikten firar, asayiş suçları gibi davaların haricinde, oldukça yankı uyandıran önemli siyasi davalara da bakmıştır. Şapka Kanunu'na muhalefet, Gazeteciler, Komünistler, İzmir suikast girişimcileri ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyelerinin yargılamaları gibi Türk siyasi tarihinde önemli gelişmeler olarak değerlendirilen bu davaların yanı sıra bugüne kadar yeterince incelenmemiş önemli davalardan biri de Distolcular Davası'dır. Millî Mücadele aleyhinde gizli şekilde kurulup faaliyet gösteren ve Cumhuriyet Döneminde de yıkıcı faaliyetlerine devam eden Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin üyelerinden Osman Daver, Distol adlı hayvan ilacı satıcısı kılığında Anadolu'da gezerek hükümet aleyhinde kışkırtmalarda bulunup, Şeyh Said İsyanı'na teşvik sağlamaya çalışırken yakalanmıştır. Kıyafetleri arasında başka bir cemiyet üyesine ait bir mektubun çıkması üzerine yürütülen soruşturmalar neticesinde Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin varlığı ve diğer üyeleri de meydana çıkmış olup, Ankara İstiklal Mahkemesi'nde Distolcular Davası kapsamında yargılanmaya başlamışlardır¹⁰. Yargılamalar sürecinde cemiyet ve üyelerine dair ele geçen evraklar, sanık ifadeleri ve şahitler doğrultusunda bu teşekkülün VI. Mehmet Vahideddin'e bağlı olarak kurulmuş olup, onun saltanat ve hilafetini korumak doğrultusunda faaliyet gösterdiği ortaya çıkmıştır.

¹⁰ “Müddeiumumilik İddianamesini Serdeyledi”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 09.08.1925.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİKAT-I SALAHİYE GİZLİ CEMİYETİ ve FAALİYETLERİ

1.1. Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin Kuruluşu

II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan İttihat ve Terakki dönemi, oldukça çalkantılı gelişmelerin yaşandığı bir süreci ihtiva eder. Başlangıçta hürriyet iddiasıyla yola çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti, cemiyet kimliğinden sıyrılıp fırkalaşma yolunda ilerlemek istemiş ve iktidarı doğrudan ele almak yerine kabinde önemli ölçüde söz sahibi olacak şekilde yer almayı tercih etmiştir. Ancak fırka-cemiyet ayrımını tam olarak sağlayamayan İttihat ve Terakki, ilerleyen süreçte iktidarı tümüyle ele almış olup, ordu üzerindeki tahakkümünü kullanarak siyasi alanda tekelleşmeye çalışmış ve muhalif oluşumları baskılamak için yoğun çaba harcamıştır. Öte yanda ordu üzerindeki gücünü kullanarak hem seçimleri baskılamış hem de yönetimdeki yerini sağlamlaştırarak, tek partili dönem sürecini başlatmıştır. Bu baskılardan en fazla etkilenen ise İttihat ve Terakki'den sonra en büyük siyasi teşekkül olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası olmuştur. Çeşitli siyasi fırka, grup ve azınlıkların bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bu teşekkülün tek birleştirici yönü İttihat ve Terakki muhalefeti olmuştur. Nitekim bu büyük muhalefet bloğu, yapılan seçimlerde zaman zaman öne geçmeyi başarsa da İttihat ve Terakki'nin baskı ve engellemelerine maruz kalmıştır. Süreç içerisinde 31 Mart Vakası, Babıali Baskını gibi Meşrutiyet dönemi siyasi tarihine yön veren gelişmeler yaşanmış olup, neticesinde muhalefet daha da etkisiz hale getirilmiş ve muhaliflerin etkin isimlerinden bazıları sürgüne gönderilirken bazıları da yurtdışına kaçmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılması hem memleket hem de İttihat ve Terakki yönetimi için kritik bir dönemeç olmuştur. Savaşın yenilgiyle sonuçlanmasının ardından imzalanan Mondros Mütarekesi ile ülke için işgal süreci başlamıştır. Mütareke döneminde başlayan işgallere karşı oluşan tepkiler aynı zamanda bu yenilginin ortağı ve sorumlusu olarak görülen İttihat ve Terakki yöneticilerine de yönelmiştir. Bu süreçte İttihatçı liderler yurtdışına kaçarken, yurtiçi ve yurtdışında bulunan muhalif liderler ise memlekete dönerek, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı yeniden oluşturmaya başlamışlardır. İttihat ve Terakki'nin yokluğunda iktidarı ele geçiren ve Mütareke döneminin etkin siyasi gücü haline gelen Hürriyet ve İtilaf Fırkası bu dönemde, I. Dünya Savaşı'nın oluşturduğu hasarı onarmak için çare gördüğü İngiliz manda ve himayesini savunan bir siyasi çizgide ilerlemiş olup, İttihatçılar ve Kuva-yı Milliye'cileri hedef almıştır.

Kiraz Hamdi Paşa, Mütareke Döneminin yarattığı kaos ortamında aktif faaliyet göstererek yükselmeye çalışan isimlerdendir. 1894 senesinde Erkan-ı Harbiye'den Kurmay

Yüzbaşı olarak mezun olan Kiraz Hamdi Paşa, II. Abdülhamid döneminde ordu hizmetinde önemli görevlere getirilmiş, Binbaşılık, Mirlivalık gibi rütbelere yükseltilmiş, Birinci Mecidi ve Osmani Nişanları ile Altın İmtiyaz, Altın Liyakat gibi madalyalara layık görülmüştür. Askerlik mesleğinde yükselmeye devam eden Kiraz Hamdi Paşa'nın, Feriklik rütbesine yükseleceği sırada II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle terfisi gerçekleşmemiş ve 7 Ağustos 1909 tarihinde çıkarılan Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanunu ile rütbesi Miralaylığa düşürülmüştür. Yaşanan bu gibi gelişmeler sonucunda Kiraz Hamdi Paşa 1912 senesinde askerlik görevinden istifa etmiş olup, İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefet cephesinde yer almaya başlamıştır. Mütareke sürecinde yeniden kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na dahil olduğu gibi, buna benzer olarak İngiliz yanlısı ve Milli Müdafaa hareketine karşı çeşitli cemiyetler arasında da yerini almıştır. Siyasi oluşumların dışında bir asker olarak da faaliyet gösteren Kiraz Hamdi Paşa, aynı zamanda Millî Mücadele hareketine karşı oluşturulan Kuva-yı İnzibatiye'de de görev almıştır. Zeki, güzel yazan ve konuşan bir kişi olarak tanımlanan Kiraz Hamdi Paşa¹¹, Damat Ferid Paşa ve Sultan Vahideddin ile yakın ilişkiler kurmaya ve gözlerine girerek önemli görevler üstlenmeye gayret göstermiştir. Nitekim öyle de olmuş ve hem hükümet tarafından Kuva-yı Milliye'ye karşı çeşitli faaliyetlerde görevlendirilmiş hem de bu amaçla çeşitli cemiyetler kurmasına müsaade edilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak, Damat Ferid Paşa'nın desteği doğrultusunda, muhalefete karşı bir denge unsuru olarak, Ocak 1919'da kurulan Nigehban Askeri Cemiyeti'nin emekli askerlerden müteşekkil kurucuları arasında yer almıştır. Sözde gayri siyasi olan bu kuruluş, askerlerin gelirlerini düzenlemek ve orduyu siyasetten uzaklaştırmak niyetinde olduğunu açıklasa da esasen İttihatçılara ve Kuva-yı Milliye aleyhine ihtilalci bir komite gibi hareket etmiştir¹². Kuva-yı İnzibatiye ile iş birliği içinde hareket etmiş ve Kuva-yı Milliye karşıtı Anadolu isyanlarına katılmışlardır. Tarık Mümtaz Göztepe'ye göre bir askeri cunta olan bu cemiyet¹³, kuruluşundan on ay kadar sonra Damat Ferid Paşa Hükümeti'nin düşüp yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin getirilmesiyle feshedilmiştir.

Kiraz Hamdi Paşa'nın bir sonraki girişimi Osmanlı İla-yı Vatan Cemiyeti'dir. 1919 senesi sonlarına doğru, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda mutedil ve müfritler arasında yaşanan bölünme ve çekişmelerin sonucunda, fırkanın hükümetin gözünden düşmesi, bu krizden kendi çıkarları doğrultusunda yararlanmak isteyen Kiraz Hamdi Paşa için önemli bir fırsat doğurmuştur. Sultan Vahideddin'in icazetiyle, 19 Kasım 1919 tarihinde Şerif Yahya Adnan Paşa riyasetinde İla-yı Vatan Cemiyeti'nin kurulmasını sağlamış ve arka planda yönetmiştir. Hürriyet

¹¹ Göztepe, 1969: 369.

¹² Tunaya, 1986: 338.

¹³ Göztepe, 1969: 125.

ve İtilaf Fırkası'nın kan kaybettiği dönemde kurulan İla-yı Vatan Cemiyeti, bir cemiyetten çok siyasi fırka gibi çalışmıştır.

İkinci reisi Mülga Meclis-i Kebir-i Maarif azalarından Rasih Efendi olan cemiyetin katipliğini merhum Şeyhülislam Hüseyin Efendi'nin oğlu olan Rüştü Molla yapmıştır. Üyeleri arasında Şura-yı Devletin eski üyelerinden Tahir Bey, Topçu Binbaşı Çopur Hakkı Bey, Damat Kemaleddin Paşa, Ahmet Muhtar Efendi, Serkomser Zeynel Bey, İleri Gazetesi yazarlarından Vamık Fasih Bey, Bekir Fahri Bey, Süvari Binbaşı Asım Bey, Ulemadan Yusuf Ziya Efendi gibi isimler yer almaktadır¹⁴.

Cemiyet, Müdafaa-i Milliye'ye karşı Padişahçı, İstanbul Hükümeti ve İngiliz yanlısı bir çizgide ilerlemiş ve Kuva-yı Milliye'ye karşı büyük bir kitle oluşturmaya çalışmıştır¹⁵. Nitekim cemiyet üyelerinden Rüştü Molla'nın Ankara İstiklal Mahkemesi'ne bulunduğu itiraflara göre cemiyet programının hedefi, dış siyasette yabancı devletlerle iyi ilişkiler geliştirmek ve hatta ittifaklar kurmakla birlikte asıl niyet İngilizcilikti. İç siyasette ise Meşrutiyet döneminden itibaren iktidarı ele alan İttihat ve Terakki'nin ülkeyi sürüklediği durum karşısında vatandaşları Halife ve Padişahın etrafında toplamaktı. Mahkeme Reisinin yönelttiği, cemiyetin asıl kurucusunun Vahideddin olup olmadığı hakkındaki sorusuna: *"cemiyet bidayet-i teşkilinde Yahya Paşa'nın Aksaray'daki evinde toplanmaktaydı. Bilahire Şerif Yahya Paşa ev kirasını veremediğinden dolayı çıkmak mecburiyeti karşısında kaldığından maaşatını karşılık göstermek suretiyle Şehzadebaşı'nda Letafet Apartmanı'ndaki daireye nakletti. Cemiyet müteakiben Letafet Apartmanı'nda toplanmaya başladı. Şerif Yahya burada da birkaç ay sonra aynı suretle kirayı veremediğinden saraya müracaat ederek kirayı hazine-i hassadan afv ettirdi. Şerif Yahya mahiye almakta olduğu şerafet tahsisatıyla idaresini temin edemediğinden fena vaziyette bulunduğu hakkında olan müracaatı üzerine Vahideddin kendisine her ay 100 lira muavenette bulunmakta idi"*¹⁶ şeklinde yanıt vermiştir. Bununla birlikte, cemiyetin perde arkasındaki asıl yöneticisi olan Kiraz Hamdi Paşa, kayıt defterini şişirmek adına etrafındaki pek çok meşhur ismi aza olarak kaydetmiştir. Fakat Kiraz Hamdi Paşa'nın saraydan daha fazla para koparmak için uyguladığı bu taktik çok geçmeden fark edilmiş ve ona devamlı para ödemekten yorulan Padişah zamanla kendisinden yüz çevirmeye başlamıştır¹⁷. Aynı taktiği Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti için de uygulamıştır.

Öte yandan cemiyetin görünürdeki reisi Yahya Adnan Paşa, Ankara'ya karşı aktif faaliyet göstermiştir. Yahya Adnan Paşa, İstanbul'da kurulan ruhsatlı, ruhsatsız çeşitli

¹⁴ Tunaya, 1986: 518.

¹⁵ Tunaya, 1986: 520.

¹⁶ TBMM Arşivi, İstiklal Mahkemeleri İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K021_D075-2_G014_0029, 25.06.19; "Tarikat-i Salahiye'nin Şekl-i Zahirisi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 25.06.1925.

¹⁷ Göztepe, 1969: 369-370.

dernekleri ele geçirip, İla-yı Vatan Cemiyeti'nin bünyesinde toplamaya çalışmış, Millî Mücadele hareketine son vermek adına Yunanlılarla iş birliğinde bulunmuş, Hicaz Emiri Şerif Hüseyin ve Bektaşî babalarıyla ilişkiler kurmuş, Azerbaycan Başkonsolosu Mehmet Haşım Bey'le bağlantı kurup cemiyete davet etmiştir. Ne var ki Başkonsolos tarafını Ankara'dan yana seçip, Yahya Adnan Paşa'dan edindiği bilgileri Ankara'ya bildirmiştir¹⁸. Netice itibarıyla İla-yı Vatan Cemiyeti, amaçladığı büyüklükte bir kitle ve etki alanı oluşturamamıştır. Bunun ardından, Kiraz Hamdi Paşa tarafından, İla-yı Vatan Cemiyeti'nin gizli bir yeraltı teşkilatı niteliğindeki Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti kurulmuş ve bundan sonra Millî Mücadele ile daha sonraları Cumhuriyete karşı tüm yıkıcı eylemlerini bu gizli cemiyet üzerinden yürütmüşlerdir.

Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti, 19 Eylül 1920 tarihinde İla-yı Vatan Cemiyeti merkezi olarak kullanılan, İstanbul Şehzadebaşı'ndaki Letafet Apartmanı'nda kurulmuştur. Fakat cemiyetin ileri gelenleri firar ettikten sonra üyelerin toplanma merkezi Bayezid'deki Kemaliyeli İbrahim'in kahvesi olmuştu¹⁹. Cemiyet üyelerinin çoğu Hürriyet ve İtilafçılar ile İla-yı Vatancılardan oluşmaktaydı. Bunlar arasında Arap Asım, eski Yeniköy Belediye Müdürü Kemal Bey, Hoca Ahmet Rasim Avni Efendi, İsa Ruhi Paşa, Antalya Fener Rüsum memuru mütekit Yüzbaşı Nihad Bey, Kiraz Hamdi Paşa'nın eski yaveri İsmet Bey, Hacı Ali Nakil Bey, Gümölcineli İsmail Hakkı Bey, Distolcu Osman Daver ve Nuri Beyler, Tefik Hamdi Bey, Romanyalı Halil ve Ertuğrul Şakir Beyler gibi isimler bulunmaktadır²⁰.

Gizli şekilde kurulan Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti, teşkilat yapılanmasına giderken, masonluğun barındırdığı gizlilik, dini merasimler, ritüeller, hiyerarşik kademeler, nişanlar ve kuralları önemli ölçüde taklit etmiştir. Bununla birlikte cemiyete üye alımı belli kurallara bağlanarak sınırlı tutulmuş, üye, yönetici kademeleri belirli bir hiyerarşi sırasına göre düzenlenmiştir. Ankara İstiklal Mahkemesi Reisi Ali (Çetinkaya) Bey'e göre: *“Kiraz Hamdi Paşa tarafından tasavvur ve ihtira edilmiş ve Vahideddin tarafından tasvib ve takdir edilmiş olan bu tarikatın müessisleri kırk kişi olarak kabul edilmiş, kendilerine icazetnameler verilmiştir. Tarikat-ı Salahiye aynı zamanda muhtelif tarikatların şeyh ve efradını dahi muhitinde bulundurabilecek surette desisekarane ve aşağıdan yukarıya payelere mensup olanları İtaat-i mutlakaya şart kılmaktadır.”*²¹

Her ne kadar İslam'ın saadet ve selameti için kurulmuş olduğu iddia edilse ve şeklen dini bir teşekkül görünümü verilemeye çalışılsa da cemiyetin asıl maksadı ve faaliyetleri siyasi alanda gerçekleşmiştir. Özellikle İstanbul Hükümeti, Sultan Vahideddin ve İngiliz İşgal

¹⁸ Tunaya, 1986: 520-522.

¹⁹ “Müddeiumumilik İddianamesini Serdeyledi”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 09.08.1925

²⁰ Tunaya, 1986: 576.

²¹ “İstiklal Mahkemesi Reisi Ali Beyefendinin Beyanâtı”, *Hakimiyet-i Milliye*, 16.07.1925.

kuvvetleriyle iş birliği yapmış ve İngiliz yanlısı faaliyet gösteren benzer cemiyetlerle yakın ilişkiler kurmuşlardır. Millî Mücadele döneminde Kuva-yı Milliye hareketini baltalamak için işgal devletleriyle iş birliği yapmaktan çekinmeyen cemiyet, Cumhuriyet döneminde dahi yıkıcı faaliyetlerini devam ettirmiş ve hilafet ordusu kurmak, cumhuriyete karşı isyanlara destek vermek gibi hıyanet eylemlerine katılıp, hilafet ve saltanatı yeniden tesis etmek için çeşitli planlar hazırlamışlardır. Ankara İstiklal Mahkemesi reisi Ali Bey bu konuda şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: *“Tarikat-ı Salahiye gayet mahirane tertip edilmiş ve dinin harim-i mukaddesine gizlenmiş sarih bir komite, bir siyasi teşkilattır. Bu dahilde masum halkımızın itikad ve tevekkül-ü dindaranesinden istifade ederek birtakım siyasi maksatların istihsalini temin, alem-i İslamdan para gelmek üzere tasni edilmiştir.”*²²

1.2. Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti’nin Özellikleri

1.2.1.Cemiyetin İdeolojisi

Kiraz Hamdi Paşa, kurucusu olduğu Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti’nin maksadını, İslam aleminin saadet ve selametini sağlamaya bağlamış, bu doğrultuda bütün Müslüman toplumlarını İslam şemsiyesi altında toplamayı hedef olarak sunmuştur²³. Bunun sağlanabilmesi için ise dini ve politik gücü itibarıyla Hilafet makamının etrafında birleşilmesi gerektiğini savunan cemiyet, aynı zamanda İttihat-ı İslam (İslam Birliği) ideolojisi üzerine bir nizamname oluşturmuştur²⁴. Bu sayede İslam dünyasındaki çekişme ve anlaşmazlıkların da biteceğini ön gören Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti, bu fikirlerini hayata geçirmek adına, her sene İslam ülkelerinden temsilcilerin katılacağı kongreler organize etmeyi tasarlamıştır. Bu kongreler neticesinde, İslam dünyasını etkileyen sorunlar ve birliğin önünde engel teşkil eden faktörler tespit edilecek ve bunların çözümü üzerinde yoğunlaşılacaktı. Dolayısıyla başlangıçta esas uğraşları hilafetin korunması olmuş ve halifeye karşı olan her türlü tehdidi, İslam’a karşı tehdit addetmişlerdir²⁵.

Fakat genel itibarıyla cemiyet, bu dini amaçlarından çok siyasi amaçları doğrultusunda, Millî Mücadele’ye karşı faaliyet göstermiş ve saltanatın muhafazasına çalışmıştır. Cemiyetin ileri gelenlerinden Yahya Adnan Paşa, Millî Mücadele’nin başarıyla sonuçlanmasının saltanat ve hilafetin sonunu getireceği görüşündeydi. Bu nedenle bilhassa önemli devlet adamları ve Sultan Vahideddin’e yakın kişiler cemiyete dahil edilmiştir²⁶.

²² “İstiklal Mahkemesi Reisi Ali Beyefendinin Beyanatı”, *Hakimiyet-i Milliye*, 16.07.1925.

²³ Tunaya, 1986: 577.

²⁴ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K026_D075-17_G241_0001-0005. Bkz. EK 1.

²⁵ Erdeha, 1998: 93-94.

²⁶ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-5_G036_0033.

İttihat-ı İslam fikrini benimseyen Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti bir yandan da siyasi olarak İngiliz yanlısı bir tutum sergilemiştir. Cemiyet üyeleri kuruluşlarından itibaren, İngiliz İşgal kuvvetleriyle devamlı temas halinde olmuşlar ve eylem planlarında İngilizlerden destek görmüşlerdir. Cemiyetin bu hıyanet faaliyetleri 1925 yılında Ankara İstiklal Mahkemesi'ne yansması sonrasında, mahkeme reisi Ali (Çetinkaya) Bey, bu faaliyetlere yönelik şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: *“Perde arkasında hıyanet ve sefahet alemlerinde mukaddes vatanımızın ve inkılabımızın aleyhinde çalışmak istemişlerdir. Maksad-ı asliyenin ecnebi müdahaleleri pahasına da olsa Vahidettin'i bütün erkan-ı hıyanetiyle yeniden milletin başına musallat etmek olduğu tamamen tezahür etmiştir.”*²⁷

Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin kurucusu Kiraz Hamdi Paşa bilindiği üzere Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensubu olup, bunun dışında Millî Mücadele karşıtı ve İngilizci bir siyasi çizgide faaliyet gösteren cemiyet ve oluşumlar içerisinde de yer almıştır. Nitekim, kurmuş olduğu Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin ideolojik yapısı da benzer şekilde oluşturulmuş ve faaliyet süreçlerinde birlikte etkileşim içerisinde ilerlemişlerdir. Bu bağlamda incelendiğinde, özellikle Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile çok defa ortak girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Buna örnek olarak Kuva-yı Milliye hareketini baltalamak ve İngilizlerin desteğini kazanmak amacıyla, Anadolu halkını İngiliz yanlısı propagandalarla Kuva-yı Milliye'ye karşı kışkırtma eylemlerinde bulunmuşlardır²⁸. Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyelerinden Ali Kemal Bey'in çıkardığı ve fırkanın yayın organı gibi çalışan Peyam Sabah Gazetesi'nde (Refik Halit Karay'ın söylemiyle), Millî Mücadele taraftarlarına yönelik soytarılık, sapkınlık, isyankârlık gibi türlü ithamlar savrulurken, Tarikat-ı Salahiyeçiler de buldukları her fırsatta bu yönde propaganda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir²⁹. Ayrıca Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti sırasında, İngilizlerin desteği ile bir Hilafet Ordusu kurmayı ve mevcut hükümeti düşürüp yerine Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan bir kabine oluşturmayı planlamışlardır³⁰. Milli zafer sonrasında yurtdışına kaçan ve Kiraz Hamdi Paşa, Tütüncübaşı Şükrü, Gümülcineli İsmail, Kuşçubaşı Eşref, Mustafa Sabri, eski Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Beyler gibi ismi Yüzellilikler Listesine alınan Tarikat-ı Salahiyeçi ile İtilafçılar bu dönemde de Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı hareket etmek, Saltanat ve Hilafeti yeniden kurmak gayesiyle birlikte faaliyet göstermeye devam etmişlerdir. Bu doğrultuda firari muhalifleri kendi etraflarında toplamak suretiyle bir güç oluşturmaya çalışmışlar, San Remo'da bulunan Vahideddin'e sık sık ziyaretlerde bulunmuşlar, Osmanlı

²⁷ “İstiklal Mahkemesi Reisi Ali Beyefendinin Beyanatı”, *Hakimiyet-i Milliye*, 16.07.1925.

²⁸ Dönmez, 1999: 171.

²⁹ “Serkerdelerin Milliyetleri”, *Peyam Sabah Gazetesi*, 13.04.1920.

³⁰ Çetin, 2015: 465.

Anadolu İhtilal Komitesi vb. nitelikte cemiyetler kurmuşlar ve yabancı devletlere başvurarak destek kazanmaya çalışmışlardır.

Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti, 20 Mayıs 1919 tarihinde³¹ kurulmuş olan İngiliz Muhipler Cemiyeti ile de benzer bir ideolojik yapıya ve faaliyet alanına sahiptir. İttihat ve Terakki ile Müdafaa-i Milliye aleyhtarlığı ile İngiliz taraftarlığı çizgisinde birleşen bu iki cemiyet, bu süreçte birbirleriyle paralel hareket etmiş ve devamlı etkileşim içerisine olmuşlardır. Nitekim Kiraz Hamdi Paşa, İngiliz Muhipler Cemiyeti üyeleri arasında da yer almakla birlikte zamanla ikinci başkanlığa kadar yükselmiş ve cemiyetin Balıkesir'deki örgütlenmesini organize etmiştir³². Bu husus da iki cemiyetin ne denli benzer amaç ve nitelik taşıdığını göstermektedir. İngiliz Muhipler Cemiyeti ilk olarak, Tarikat-ı Salahiye'den önce yine Kiraz Hamdi Paşa'nın girişimcisi olduğu, İla-yı Vatan Cemiyeti ile münasebetler geliştirmiş olup, daha sonra bu münasebetler Tarikat-ı Salahiye'ye sirayet etmiştir. Öte yandan, İngiliz Muhipler Cemiyeti bazı toplantı ve müzakerelerini İla-yı Vatan ve Tarikat-ı Salahiye Cemiyetlerinin merkez olarak kullandıkları Letafet Apartmanı'nda gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte bu cemiyetlerin mensupları karşılıklı olarak devamlı birbirlerinin şubelerinde bulunmuşlardır³³.

1.2.2. Örgütlenme Biçimi

Kiraz Hamdi Paşa, Siyasi İslam Farmasonluğu olarak nitelendirdiği Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'ni bu tanıma uygun olacak şekilde bir örgütlenme yapısı sağlamıştır³⁴. Kendilerine özel ant içme töreni, dini sembolleri, kademe kademe verilen payeleri ve yetkinliğe göre sınıflandırılmış mertebeleri olan hiyerarşik bir yapı meydana getirmiştir. Cemiyet, içerisinde dokuz sınıfın teşkil ettiği üç mertebeyi kapsamaktadır. Bunlar içerisinde en alt basamağı teşkil eden Salah-ı Hal mertebesi dahilinde Hadim (hizmetçi), Mürşid (rehber) ve Sai (çalışan) rütbesindeki üyeler bulunmaktadır. Hiyerarşik düzen bağlamında, Hadim sınıfına dahil olabilmek için 17 yaşını doldurmuş olmak yeterli olmakla birlikte, cemiyet bünyesinde üç yıl hizmet süresini doldurması şartıyla Mürşidlik'e yükselebilirdi. Mürşid sınıfında yer alanlar, Hadimlere yol göstermek ve İslam için çalışırlardı. Bunlar da bir yıl hizmet sürelerini tamamladıktan sonra Sailiğe geçebilirlerdi. Sailer ise beş yıl süreyle, İslam memleketlerinde bazı bölgeleri gezerek cemiyet için raporlar düzenler ve taşra mekteplerinde eğitim verirlerdi.

İkinci olarak bir sonraki basamak olan Salah-ı Nefs mertebesi dahilinde Kâşif, Vakıf (bilgili) ve Arif (irfan sahibi) rütbesindekiler yer almaktadır. Kaşifler, hafiye olarak çeşitli

³¹ Tunaya, 1986: 472.

³² Tevetoğlu, 1991: 115.

³³ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-5_G034_0020-0022.

³⁴ Tunaya, 1986: 577.

kılıklara girerek bilgi toplar ve cemiyet için makul kimseleri bulmakla görevlidir. Üç sene hizmet süresinin ardından Vakıf rütbesine geçiş yapabılırdı. Vakıflar, Kaşiflerin getirdiği bilgilerin güvenilir olup olmadığı üzerinde çalışmakla görevli olur ve bir yılını doldurduktan sonra Arıflığe yüklelebilirlerdi. Arıfler ise Kâşif ve Vakıflardan edindiği bilgileri toparlayıp düzenli olarak Şeyhlere bildirirlerdi. Üç sene bu hizmeti tamamlayanlar üst kademeye terfi edebilirlerdi.

Üçüncü olarak son mertebe olan Salah-ı Tam mertebesi içerisinde ise Muallim (Öğretmen), Muhakkik (araştırmacı alim) ve Şeyhler yer alır³⁵. Muallimler, misyonerler gibi gayrimüslimleri İslam dinine dahil etmeye çalışırlar, bu amaçla mektepler kurarlar ve ancak beş sene hizmet ettikten sonra Muhakkik derecesinde yüklelebilirlerdi. Muhakkikler, Muallimlerin başkanı gibi hareket eder, İslam'ın gelişip ilerlemesi yönünde çalışmalarda bulunur ve üç yıl bu hizmeti sunduktan sonra Şeyhlik rütbesi elde edebilirlerdi. Ayrıca hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutulan bu mertebe üyelerine, yine alt derecelerden üst derecelere doğru sırasıyla demir, bakır ve nikelden yapılmış nişanlar takdim edilirdi³⁶.

Bu mertebelerin üzerinde ise sırasıyla şu rütbelere bulunmaktaydı: Şeyh Kamiller, onun üstünde Gavs-ı Azam ve en üstte son makam olarak Sultan Vahideddin'e bahşedilen ve en büyük yol gösterici manasına gelen Kutb-u Azam gelmektedir. Güya Ümera-yı İslamiye'ye Hükümdar, Şah, Rükneddin gibi payeler verilmiştir. Tarikat dahilindeki mertebelerin her birine, bulunduğu kademe doğrultusunda ve siyasi maksatlar derecesinde bir faaliyet alanı sunulmuştur. Bunların idaresini Kutb-u Azam'ın emri doğrultusunda hareket etmeye izinli kılınmış olan Üçler, Yediler, Kırklar namıyla anılan birtakım Rical El Gayb (gizli yöneticiler) tasarlayarak sağlamak istemişlerdir³⁷. Buna göre Üçler mertebesinde Kiraz Ahmet Hamdi Paşa, Ahmet Refik (Altınay) Bey ve İsa Ruhi Paşa bulunmaktaydı³⁸. Yediler mertebesi Şeyh Faik, Sait Ali, Misaidis, Rıfkı İşkembeci, Mehmet Refik, İbrahim ve Saffet Beylerden oluşmaktadır. Kırklarda ise Ahmet Fakiye Bey, Davud Vehbi Haydari, Seyit Abdülvahhab Bey, Şerif Zeyid, Şerif Haşim Bey, Tefvik Hamdi Bey, Feyzullah Efendi, Feridun Bey, Mehmet Şükrü Bey, Arap Asım, General Mehmet Mikail Halilof, Lütfi Fevzi Bey, Mehmet Emin Ravendizi, Seyit Yusuf Zafari, Hasan Kemalettin Bey, İsmail Hakkı Bey, İsmet Bey, Celal Bafravi, Ağa Bala, Hafız Ömer, Şevket Bey, Mehmet Hüsnü Bey, Hafız İsmail Hakkı, Ahmet Muhtar Binbaşı, Sıtkı Bey, Elif Rıfk Bey, Mehmet Şerif Bey, Mehmet Sami Bey, Halil Rıfat Hüseyin Bey, Akif Bey,

³⁵ “İstiklal Mahkemesi Reisi Ali Beyefendinin Beyanatı”, *Hakimiyet-i Milliye*, 16.07.1925.

³⁶ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K026_D075-17_G241_0005.

³⁷ “İstiklal Mahkemesi Reisi Ali Beyefendinin Beyanatı”, *Hakimiyet-i Milliye*, 16.07.1925.

³⁸ “Üçler, Yediler, Kırklar Kimler İmiş?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20.07.1925.

Mehmet Fahrettin Tevfik Bey, Şeyh Ramiz, Hayri Bey, Tevfik Baha ve Şerif Yahya Adnan Paşa yer almaktadır³⁹.

Aynı zamanda bu üyelerin isimlerine karşılık gelecek şekilde, ebced hesabıyla belirlenen numaralar tayin edilmiştir. Cemiyetin süluknamesinde de yer alan bu numaralar, sayı değerlerinden mana çıkaran ‘‘İlm-i Cifır’’ yöntemiyle oluşturulmuştur. Buna göre örnek verilecek olursa, Kiraz Hamdi Paşa’nın ismine 115, Yahya Adnan Paşa’ya 803, Ahmet Refik (Altınay) Bey’e 403, İsa Ruhi Paşa’ya 374, Gümülcineli İsmail Hakkı Bey’e 330 numaraları karşılık gelmektedir. Cemiyet üyelerinin isimleri bu numaralarla saklanmış ve aralarında yapılan gizli haberleşmelerde bir şifre görevi görmüştür⁴⁰.

Toplantı, görüşme, tören gibi uygulamalar için Zaviye, Dergâh, Asitane namıyla birtakım merkezler tasavvur etmişlerdir⁴¹. Köy ve taşralarda düzenlenecek toplantı ve tören merkezlerine Zaviye, kaza ve vilayetlerdeki merkezlere Dergâh, İstanbul’dakine de Asitane demişlerdir. Bu merkezler yine hiyerarşik bir düzen içerisinde derecelendirilmek suretiyle, Zaviyeler Dergahlara, Dergahlar da Asitane’ye tabi kılınmıştır. Asitane, her ay düzenli olarak toplanırken, Dergâh ve Zaviye heyetleri yılda iki kere toplanarak ihtiyaç sahiplerine yapılacak muavenet, tekkelerin gelir gider hesabı gibi konularda Asitane’ye rapor verirdi. Ayrıca Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti’nin yıldönümü olan her 19 Eylül’de, bütün cemiyet mensupları bir araya toplanarak, cemiyetin gidişatı ve etkinlikleri üzerine görüşürlerdi⁴².

Cemiyetin örgütlenmesi, faaliyetleri ve tören masrafları için gerekli bütçe çeşitli şekillerde sağlanmıştır. Bunlar arasında üyelerden alınan bağışlar, toplantılar sonrasında hasenat kesesinde biriken paralar, cemiyete katılan yeni üyelerin sundukları hediyeler, taşralardaki tekkelerine mensup üyelerden alınan aidat ve muharrir üyelerinin kitaplarından elde edilen kazancın sayfa başına %5 oranında alınan bağışlar yer almaktadır⁴³.

Cemiyete alınacak üyelerde dikkat edilecek bazı ahlaki hususlar belirlenmiştir. Bunlara bakıldığında öncelikle kişi iyi huylu, edepli, ketum, dürüst olmalı ve saygısız, laubali ve müsrif olmamalıdır. Bununla birlikte cemiyete katılacak üye, tümüyle cemiyetin yararını gözetmeli, aksi takdirde ıslah olunması maksadıyla cemiyete alınsalar dahi sıkı bir denetime tabi tutulur ve toplantılara katılamazlardı. Cemiyete katılımın bir diğer koşulu da üye adayına, cemiyet üyelerinden birinin aracılık ve garantörlük yapmasıdır. Öte yandan İslam’ın selameti amacıyla

³⁹ Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, K.58, G.118, B.118001.

⁴⁰ ‘‘Ankara İstiklal Mahkemesinde Cemiyet-i Hafiye Mensupları’’, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 25.06.1925; ‘‘Dün ve Evvelki Gün Mühim İki Muhakeme Cereyan Eylemiştir’’, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 07.08.1925.

⁴¹ ‘‘İstiklal Mahkemesi Reisi Ali Beyefendinin Beyanatı’’, *Hakimiyet-i Milliye*, 16.07.1925.

⁴² TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-5_G036_0033.

⁴³ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K026_D075-17_G241_0015,0021.

kurulan ve faaliyet gösteren diğer cemiyet üyeleri de Tarikat-i Salahiye'ye üye olarak dahil olabiliirdi. Bunun dışında, hafiyelik şüphesi oluşturan veya cemiyet dışındakilerle çok gizli temaslarda bulunanlar, tam güvence sağlanmadan cemiyete dahil olamazlardı. Cemiyete giriş için belirlenen bu keskin kural ve ölçütlere rağmen, cemiyete dahil olunduktan sonra çıkış yoktur⁴⁴.

Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti her ne kadar üye sayısını çoğaltıp teşkilat yapılanmasını genişletmeye çalışsa da üye alımı konusunda bazı ölçütler konulması bu amaca tezat oluşturmaktadır. Mesela üye seçiminde dikkat edilen ilk husus, ırk ve mezhep fark etmeksizin, kelime-i şهادet getiren bir İslam dini mensubu olmasıdır. Fakat bununla beraber, cemiyet üyeleri arasında Misaidis, Hristaki gibi gayrimüslimler de yer almıştır⁴⁵. Ankara İstiklal Mahkemesi heyetinin kararnamesinde ise bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: *“Güya unsur-u islamın nef’ ve hayrına hadim olmak iddiasında bulunan bir tarikat-ı hafiyeye gayrimüslimlerin dahi nizamnamede musarrah merasim-i mahsusa ile kabul ve idhal edilmiş olmaları, menafi-i İslamiye gayesinin hedef-i asli olmadığı ayrıca ve suret-i sarihe de ispata kafi telakki olunmuştur.”*⁴⁶ Buradan da anlaşıldığı üzere, cemiyetin esas misyonu, İttihat-ı İslam’ı sağlamak veya İslam’ın gelişmesi ve ilerlemesine çalışmak değil, daha ziyade siyasi amaçları doğrultusunda bunu bir kisve olarak kullanmışlardır.

1.2.3. Cemiyetin Bazı Üyeleri

1.2.3.1. Kiraz Ahmet Hamdi Paşa

Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti’nin kurucusu ve örgütleyicisi olan Kiraz Hamdi Paşa, 1871 yılında Karadağ’ın Nikşiç kasabasında doğmuştur. Eğitim hayatına Preveze İptidaisinde başlamış, Rüstiye eğitimini İşkodra’da aldıktan sonra Bursa Askeri İdadisine başlamıştır. 1888 senesinde Harbiye Mektebi’ne girmiş, daha sonra Erkan-ı Harbiye Mektebi’ne geçerek, 1894’te Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur. Askeri hizmet görevine ilk olarak Belgrad Elçiliği’nde başlayan Kiraz Hamdi Paşa, 1898’de Binbaşı rütbesine yükseltilmiş ve 1899’da Sırbistan, Bulgaristan, Karadağ bölgelerinde sınır komiserliğine tayin edilmiştir⁴⁷. Bu dönemde ordu hizmetinde takdir toplarken Mirlivalığa yükseltilmiş ve aynı zamanda kendisine Birinci Mecidi ve Osmanî Nişanları ile Altın İmtiyaz, Altın Liyakat gibi madalyaları verilmiştir. Feriklik rütbesine yükseleceği sırada Meşrutiyetin ilan edilmesiyle terfisi gerçekleşmeyen Kiraz Hamdi Paşa, 31 Mart Vakası’nın ardından 2 Ağustos 1909 tarihinde çıkarılan Tashih-i

⁴⁴ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K026_D075-17_G241_0019-0020.

⁴⁵ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-4_G031_0021.

⁴⁶ “Kararname”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 16.08.1925.

⁴⁷ Halıcı, 2020: 2345-2346.

Rüteb-i Askeriye Kanunu ile rütbesi Miralaylığa düşürülünce İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefet cephesinde yer almıştır⁴⁸. 1912 senesinde kumandanlık görevinden istifa etmiş, 1913'te ise emekliye ayrılmıştır⁴⁹.

Mütareke döneminde Hürriyet ve İtilaf Fırkası idaresi altında yeniden ordu hizmetine katılmıştır⁵⁰. 1919'da Ali Fuat Paşa komutası altında bulunan Ankara 20. Kolordu Kumandanlığına yeni komutan olarak tayin edilmişse de Kuva-yı Milliyecilerin buna müsaade etmemesi üzerine Eskişehir'den ileri gidememiş ve burada İngiliz işgal kuvvetleriyle birlikte yıkıcı faaliyetlere başlamıştır. Ardından Harbiye Nezareti, Ankara'daki 20. Kolordu'nun kaldırılıp yerine Eskişehir'de Kiraz Hamdi Paşa Kumandanlığında 5. Kolordu'nun kurulmasına karar vererek, Ankara karargahındaki subayları Eskişehir'e sevk etmeye çalışmış, ancak subayların çoğu bu karara istekli davranmamıştır⁵¹. İstanbul Hükümeti ve İngilizlerin sağladığı tüm destek ve imkanlara rağmen Eskişehir'de Millî Mücadeleye karşı cephe oluşturmaya başaramayan Kiraz Hamdi Paşa, ayrıca burada 20. Kolordu için gönderilen sıhhiye malzemelerini zimmetine geçirme faaliyetlerinde bulunmuştur.⁵² Bununla birlikte Kuva-yı Milliye taraftarları tarafından evinin basılması ve Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in öldürülmesi gibi hadiseler sonucunda hükümetin bölgede hiçbir gücünün olmadığını anlamış ve 1919 Ekim'inde Ali Rıza Paşa hükümetinin kurulmasının ardından İstanbul'a dönmüştür.⁵³ Damat Ferid Paşa'nın Mart 1920'de yeniden hükümeti devralmasının ardından bu defa 25. Kolordu Kumandanlığına tayin edilmiş olan Kiraz Hamdi Paşa, bu görevinde 3 ay kalabilmiş, Padişahın Başyaveri Avni Paşa'yla sürtüşmeleri neticesinde açığa çıkarılmıştır. Bu tarihten itibaren siyasi alanda hareket ederek çeşitli cemiyetlerin oluşumunda yer almıştır.

Ocak 1919'da Askeri Nigehban Cemiyeti'nin kuruluşunda yer alarak cemiyetleşme faaliyetlerine başlayan Kiraz Hamdi Paşa, Kasım 1919'da, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndaki hizipleşmelerden endişe duyan Vahideddin ve Damat Ferid Paşa'ya alternatif bir oluşum sunmak adına İla-yı Vatan Cemiyeti'ni kurmuştur. Tarık Mümtaz Göztepe'ye göre, Hürriyet ve İtilaftan muhalefeti devşirerek Millî Mücadele'ye karşı güçlü bir blok oluşturulmak amacıyla kurulan ve faaliyetleri için Padişah tarafından maddi destek sağlanan bu cemiyet para koparma tuzağından başka bir şey değildir⁵⁴. Mayıs 1920 tarihinde İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurulması ve teşkilatlanmasında görev almış, Eylül 1920'de ise İla-yı Vatan Cemiyeti'ne bağlı

⁴⁸ Engin, 2020: 436.

⁴⁹ Halıcı, Yaz 2020/II: 2346.

⁵⁰ Toker, 2006: 83.

⁵¹ Köylü, 2010: 138.

⁵² Özalp, 1998: 70.

⁵³ Cebesoy, 2019: 232-240.

⁵⁴ Göztepe, 1969: 368-369.

bir gizli yapılanma olarak Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'ni kurmuş ve yönetmiştir. Bunların haricinde, Kuva-yı Milliye hareketine karşı Anzavur İsyanı birliklerini "Kuva-yı Muhammediye" olarak nitelendirmiş ve kurduğu cemiyetler vasıtasıyla isyana destek sağlamıştır⁵⁵.

Sultan Vahideddin, İstanbul Hükümeti ve İngilizlerin çıkarları doğrultusunda askeri ve siyasi alanda Millî Mücadele'nin karşısında faaliyet gösteren Kiraz Hamdi Paşa, Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından, Kasım 1922'de Köstence'ye firar etmiştir. Bu tarihten itibaren cumhuriyet aleyhinde faaliyet göstermeye devam etmiştir. Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin İstanbul'daki üyeleriyle haberleşmeyi sürdürmüş, yurtdışındaki muhalifleri örgütlemeye çalışmış, Hilafet Kongreleri düzenlemiş, yabancı devletlerle temaslar kurmuş, San Remo'da bulunan Vahideddin ile sık sık bir araya gelerek toplantılar yapmıştır⁵⁶. Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti üyeleri, 1925 yılında çıkan Şeyh Sait İsyanına destek amacıyla Anadolu'da propaganda faaliyetleri yürütürken, Kiraz Hamdi Paşa da isyana yabancı kuvvetlerin desteğini sağlamak adına girişimlerde bulunmuştur. İsyanın bastırılması ve cemiyet üyelerinin tutuklanıp Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmaya başlamasıyla birlikte Kiraz Hamdi Paşa, hükümete başvurarak pişmanlığını dile getirmiş ve Yüzelliliklerle yakın münasebeti sayesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti çıkarları için muhbirlik faaliyeti yapmak istediğini bildirmiştir. Bunun üzerine, aylık belirli bir maaş karşılığında muhbirlik görevi dönemi başlamış ve bu süreçte kendisine "Malum Muhbir" veya "Köstence Muhbiri" gibi lakaplar takılmıştır. Yüzellilikler Listesinin en başında yer alan Kiraz Hamdi Paşa, bundan sonraki hayatını yurtdışında muhbirlik yaparak geçirmiş ve 1935 senesinde Köstence'de vefat etmiştir⁵⁷.

1.2.3.2. Darendeli İsmet

İsmet Bey, 1888 senesinde Malatya'ya bağlı Darendede ilçesinde doğmuştur. 1905 senesinde Harbiye Mektebine başlamıştır. Fakat burada öğrenim gördüğü sırada, okul yöneticilerinin değişmesi ve buna bağlı olarak eğitim düzenin bozulması üzerine, bu durumu düzeltmek adına birkaç öğrenci ile birtakım girişimlerde bulunması sonucunda Divan-ı Harp'te yargılanmıştır. Beş yıl sürgün cezasına çarptırılması üzerine 1909'da önce Mısır'a kaçmış, daha sonra da Fas'a geçmiştir. 1911 senesinde Trablusgarp Savaşında görev alan İsmet Bey, Balkan Savaşı'nda da teğmen olarak görev yapmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında, 1915-1917 seneleri arasında Fas'ta Alman subaylarla birlikte görev almış, fakat onlarla anlaşamayınca görevini bırakıp İspanya'ya gitmiştir. Mütareke sürecinde İstanbul'a dönmek için Osmanlı Hükümetine

⁵⁵ Özalp, 1962: 260-262.

⁵⁶ Halıcı, Yaz 2020/II: 2348-2350.

⁵⁷ Halıcı, Yaz 2020/II: 2362.

başvurmuş, ancak Fas'ta ifa ettiği görevi sebebiyle Fransız Elçiliği araya girerek buna engel olmuştur. Nihayetinde Fransa'ya teslim edilen diğer Osmanlı subaylarıyla birlikte İstanbul'a getirilmiş ve bir süre hapis tutulduktan sonra serbest kalmıştır. 1920 senesinde 25. Kolordu Komutanı Kiraz Hamdi Paşa'nın yaverliğine getirilmiştir⁵⁸. Bu süreçten itibaren işgal kuvvetlerinin memuru gibi çalışmaya başlamıştır. 1920 Eylül'ünde, İstanbul Hükümeti tarafından, I. Dünya Savaşında esir düşen Osmanlı askerlerini Damad Ferid Paşa Kabinesi ve İngilizler için çalışmaya ikna etmek ve Millî Mücadeleye karşı propaganda yapmak üzere Mısır'a gönderilen heyette yer almıştır⁵⁹.

1920 Eylül'ünde Kiraz Hamdi Paşa tarafından kurulan Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin yönetici kadrolarından Üçlerde yer almış ve aktif faaliyet göstermiştir. Cemiyetin nizamnamesinin hazırlanmasına katkı sağlamış, üyeler bulmaya ve icazetnameler vermeye yetkili kılınmıştır. Bununla birlikte, cemiyet üyeleriyle sık sık Valide Kahvehanesi'nde toplanmışlar ve Millî Mücadele karşıtı söylemler gerçekleştirmişlerdir.

İsmet Bey, Millî Mücadelenin zafere ulaşmasıyla, 1922 Ekim'inde Marsilya'ya kaçmıştır. Bir süre sonra orada Kiraz Hamdi Paşa ile bir araya gelerek, önce Hilafet Kongresine iştirak etmiş, ardından San Remo'da bulunan Vahideddin'i ziyaret ederek kendisinden direktifler almıştır. 1923 senesinde çıkan genel af sayesinde İstanbul'a dönmüş olan İsmet Bey, bu defa da ticaret bahanesiyle tüccarlarla temas kurarak Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik propaganda faaliyeti yürütmüştür. Fakat bu faaliyetler kısa sürede kendini ele vermesine yol açmış ve Marsilya Sefaretnamesinden edinilen bilgiye göre yurtdışındaki eylemlerinin de Vahideddin ve Hilafetin çıkarları doğrultusunda olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine 1925 senesinde Ankara İstiklal Mahkemesinde yargılanmaya başlayan İsmet Bey, dava sonucunda idama mahkûm edilmiştir⁶⁰.

1.2.3.3. İsa Ruhi Paşa

İsa Ruhi Paşa, 1872 senesinde Azerbaycan'da doğmuştur. Hizmet hayatına Balkan Harbi süresinde Sahra Sıhhiye Müfettişi olarak başlamıştır. Daha sonra I. Ordu Sıhhiye Müfettişliği'ne tayin edilmiştir. Mütareke döneminde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na dahil olan İsa Ruhi Paşa, bu dönemde Kiraz Hamdi Paşa ile de yakın ilişki kurmuştur. 1919 yılında Sıhhiye Genel Müdürlüğü'ne getirilmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak Millî Mücadele karşıtı olarak hareket etmiş ve aynı zamanda İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne katılmıştır. Ardından 1920'de

⁵⁸ TBMM Arşivi, T3 Dosyası, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K021_D075-1_G004_0042.

⁵⁹ "İsmet'in Hayatına ve Faaliyetine Dair Mühim ve Uzun Tafsilat", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 28.06.1925.

⁶⁰ TBMM Arşivi, İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927) C.7/1, Karar Defteri, Sıra Numarası: 85, Esas Numarası: 41, 15.08.1925.

kurulan Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin kuruluşunda bulunmuş ve nizamnamesinin oluşturulmasında mesai harcamıştır. Öte yandan cemiyetin ileri sürdüğü İttihat-ı İslam fikrinin oluşum ve gelişim aşamalarına katkı sağlamış ve bu konuda, Dağıstan Hükümet Başkanı olan General Halilof ile teşrik-i mesai yapmak üzere görüşmelere aracılık etmiştir⁶¹.

Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'ne önemli derecede dahil olan ve özellikle fikrî alanda yoğun faaliyet gösteren İsa Ruhi Paşa, Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılandığı sırada bunları reddederek bu cemiyetle hiçbir ilgisinin olmadığını savunmuştur. Hatta savunmasında, Kiraz Hamdi Paşa'nın evinde bulunduğu sırada sadece Bektaşilik üzerine konuşulduğuna ve daha sonra poker oynandığına şahit olduğunu söylemiştir. Cemiyet hakkında ise, birtakım kişilerden, Sultan Vahideddin'den para koparmak amacıyla oluşturulan bir örgüt olduğunu duyduğunu söyleyerek, tüm bildiklerinin bundan ibaret olduğu şeklinde kendini savunmuştur. Yargılamalar sonucunda beraat etmiştir.⁶²

1.2.3.4. Ahmet Refik (Altınay) Bey

Aslen Ürgüplü Gürlükçüoğulları'ndan olan Ahmet Refik Bey, 1880 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Eğitim hayatına Vişnezade Mektebinde başlamıştır. Ardından Askeri Rüştîye ve Kuleli İdadisi'nde devam etmiştir⁶³. 1898 senesinde Harbiye Mektebi'ni birincilikle tamamladıktan sonra, askeri rüştiyelerde coğrafya ve Fransızca eğitimi vermeye başlamıştır⁶⁴. 1907 yılında Yüzbaşı rütbesine yükselmiştir⁶⁵. 1908 senesinde Harbiye Mektebi'nde tarih hocalığı yapmaya başlamıştır. Bu dönemde muharrir olarak da faaliyet göstermiş olup, Tercüman-ı Hakikat, Millet, İkdâm gibi gazetelerde yazılar yazmaya başlamıştır. Aynı zamanda esas mesleği olan tarihçilik alanında çalışmalarını sürdüren Ahmet Refik Bey, 1909 senesinde Tarih-i Osmani Encümeni azaları arasında yer almış ve Büyük Tarih-i Umumi adlı eserini kaleme almıştır⁶⁶.

Balkan Harbi'nin yaşandığı dönemde Sansür Müfettişliğine atanmış, bu görevinin ardından müverrih olarak çalışmaya devam etmiştir. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla yeniden Sansür Müfettişliğine tayin edilmiştir. Bu aralarda, tarihi bağlamda Osmanlı-Rus münasebetlerini kaleme almakla vazifelendirilmiştir. Bu konuda yazdığı sırada, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa hakkında hıyanet suçlamalarında bulunması nedeniyle Veziriazam

⁶¹ "General Halilof'un Muhakemesi", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 06.08.1925.

⁶² TBMM Arşivi, İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927) C.7/1, Karar Defteri, Sıra Numarası: 85, Esas Numarası: 41, 15.08.1925.

⁶³ Özcan, 1989: 120.

⁶⁴ Türk, 2011: 355.

⁶⁵ Gökman, 1978: 43.

⁶⁶ Özcan, 1989: 121.

Said Halim Paşa tarafından vazifesinden azledilmiş ve sürgün mahiyetinde bir görevle Ulukışla'ya gönderilmiştir. Bu süreç içerisinde tarih alanında çalışmalarını sürdürmüş olup, 1915 senesinde ise Eskişehir Askeri Sevk Komisyonu Başkanlığı vazifesiyle görevlendirilmiştir. Fakat burada yaşadığı sağlık sıkıntıları dolayısıyla Enver Paşa'ya başvurması üzerine İstanbul'a dönebilmiştir. Bir süre Hazine-i Evrak'ta görev alarak askeri tarih üzerine çalışmalarda bulunan Ahmet Refik Bey, Cihan Harbi'nin son yıllarında ise Ermeni mezalimine dair detaylı bir araştırma gerçekleştirmek için görevlendirilmiş ve Avrupalı gazetecilerden oluşturulan bir kurulda yer alarak, Doğu Anadolu'nun çeşitli bölgelerini dolaşmıştır⁶⁷. Bu görev kapsamında, katledilen Türklerin fotoğraflandırılmasında ve sayılarının saptanmasında etkili olmakla beraber, bu delil ve kanıtların Avrupa'ya ulaştırılmasında da önemli bir çaba göstermiştir.⁶⁸

1918 yılında Darülfünun'da Osmanlı Tarihi Kürsüsü müderrisliğine getirilmiş, ertesi yıl ise Osmanlı Tarihi derslerini vermeye başlamıştır. Mütareke döneminde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na dahil olarak bir süre yer almış olsa da fikir uyuşmazlığı sebebiyle daha sonra firkadan ayrılmıştır. Ardından 1919 yılında, arkadaşlarıyla birlikte Milli Türk Fırkası'nı kurmuştur⁶⁹. 1923 senesinde kurulan Halk Fırkası'nda da yer alan Ahmet Refik Bey, 1925 senesinde Türk Tarih Encümeni Başkanı olarak seçilmiştir⁷⁰.

1925 senesinde Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti üyelerinden olması gerekçesiyle Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Yapılan sorgulamalar sırasında, cemiyetin varlığından haberi olduğunu ancak kendisi dahil olmayı reddettiğini ifade etmiştir⁷¹. Ayrıca Kiraz Hamdi Paşa'nın kendisi gibi birçok ismi de rıza ve bilgisi olmadan cemiyet mensubu olarak kaydettiğini belirtmiştir. Fakat öte yandan mahkeme vesikalarına göre cemiyet dahilinde yer aldığı ve üst kademelere yükseldiği de ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, Ahmet Refik Bey'in şimdiye değin kaleme aldığı değerli eserlerle Türk tarihine ve Cumhuriyet'e önemli katkılar sunduğu göz önüne alınarak, böyle bir ihanet projesinin içerisinde yer almayacağına kanaat getirilmiştir⁷². Netice itibarıyla bu dava kapsamında beraat etmiştir. 1931 yılına gelindiğinde bu defa İstanbul Belediyesi ile Surp Agop Mezarlığı davasında bilirkişi olarak yer almış ve tarihi vesikalarla davayı aydınlatması neticesinde kendisine Büyükdada'da bir ev armağan edilmiştir. 1932 senesinde I. Türk Tarih Kongresi'ne katılmış, Türk Tarihinin Ana Hatları

⁶⁷ Altınay, 1999: 56-90.

⁶⁸ İnalçık ve Yediyıldız, 1999: 85-166.

⁶⁹ Tunaya, 1986: 531.

⁷⁰ Aydoğan, 2006: 10.

⁷¹ "Ahmed Refik Bey'in ve Feyzullah'ın İsticvabı", *Cumhuriyet Gazetesi*, 13.07.1925.

⁷² TBMM Arşivi, İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927) C.7/1, Karar Defteri, Sıra Numarası: 85, Esas Numarası: 41, 15.08.1925; Toros, 1988: 49-51.

eserinde yazar olarak görev almıştır. 1933 senesinde Darülfünun Reformu sırasında İstanbul Üniversitesi kurulduğu dönemde hocalık görevine son verilmiştir. Yaşamının son dönemlerini Büyüka'da geçiren Ahmet Refik Bey, muhtelif gazetelerde yazarlık yapmaya devam etmiş ve 1937 yılında vefat etmiştir⁷³.

1.2.3.5. Ertuğrul Şakir Bey

Ertuğrul Şakir Bey, 1878 senesinde Adana'da doğmuş ve Mülkiye Mektebi'nde eğitimini tamamlamıştır. Oldukça hareketli geçen meslek yaşamına ilk olarak Yemen'de Muha Kaymakamı olarak başlayan Ertuğrul Bey, daha sonra Arabistan'da Ebuarış Kaymakamlığı'na getirilmiştir. Ancak 1907 senesinde görevini bırakarak Mısır üzerinden Avrupa'ya kaçmıştır. II. Meşrutiyet döneminde ülkeye dönüş yapmasının ardından çeşitli bölgelerde Kaymakamlık görevine devam etmiştir. Taberiye Kaymakamlığı sırasında sağlık sorunları yaşamasından dolayı İstanbul'a dönmüştür. Daha sonra 4. Ordu Divan-ı Harp Müdde-i Umumiliği'ne getirilmiş ve aynı zamanda Yeni Zaman gazetesinde yazarlık yapmaya başlamıştır. 1915 senesinde, Abdülkerim namındaki bir kişinin evraklarını imha ettiği gerekçesiyle Konya'da iki yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.

Hapisten çıktıktan sonra Mütareke zamanında İstanbul'a dönen Ertuğrul Bey, İngilizlerin desteğiyle İaşe Umum Müdürlüğü'ne getirilmiş, fakat burada da görevini kötüye kullandığı yönünde söylentiler çıkmıştır. Millî Mücadelenin başladığı dönemde, İstanbul Hükümeti tarafından Eskişehir Mutasarrıflığı'na tayin edilmiştir. Burada Kuva-yı Milliye'ye karşı İngiliz İşgal Kuvvetleriyle birlikte aktif faaliyet göstermiştir. Mason teşkilatına bağlı olan Ertuğrul Şakir Bey, İla-yı Vatan Cemiyeti'ne üye olmakla beraber daha sonra ona bağlı olarak kurulan Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin kurucuları arasında da yer almıştır. Fakat cemiyet dahilindeki konumuna rağmen, cemiyet içerisindeki faaliyetleri muğlaktır. Öte yandan İla-yı Vatan döneminden itibaren Yahya Adnan Paşa ile ilişkilerinin gergin olması, bu cemiyetlerle bağına zayıflatmış olmakla birlikte tamamen de koparmamıştır⁷⁴. Ertuğrul Şakir Bey, Cumhuriyet döneminde de İngilizlerle iş birliği içerisinde çalışmaya devam etmiş ve sık sık Şam, Halep, Kudüs gibi bölgelere giderek, oralardaki örgütlenme faaliyetlerine destek olmuştur.

Diğer Tarikat-ı Salahiye üyeleri gibi 1925 senesinde Anakara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan Ertuğrul Şakir Bey, her ne kadar cemiyet bünyesinde aktif rol oynamamışsa da sivil olarak, Millî Mücadele ve sonrası dönemde haince memleket aleyhine düşmanla ortak hareket

⁷³ Özcan, 1989: 121.

⁷⁴ "Rüştü Molla ve İskender Fahri'nin Muhakemesi", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 10.07.1925.

ettiği ortaya konulmuştur. Sonuç olarak mahkeme heyeti yargılamalar sonunda hakkında idam cezasına hükmetmiştir⁷⁵.

1.2.3.6. Arap Asım

1873 senesinde Girit'te doğmuştur. Mütareke döneminde Samsun 15. Fırka Divan-ı Harp azalığı sırasında emekli edilmiş, 1920'de Kiraz Hamdi Paşa sayesinde görevine iade edilmiştir. Ardından 15. Kolordu Komutanlığına bağlı Birinci Fırkaya tayin edilmiş, fakat bir süre sonra fırkanın dağıtılmasıyla açıkta kalmıştır. Bu sıralarda, Kiraz Hamdi Paşa 20. Kolordu Komutanlığına tayin edilince kendisi de Levazım Reisi olarak atanmıştır. Fakat kısa süre sonra burası da lağvedilince, İstanbul'a dönerek Muhassasat Teftiş Komisyonu'nda göreve getirilmiş ve bir müddet sonra emekliye ayrılmıştır⁷⁶.

Kiraz Hamdi Paşa ile yakın bir münasebet geliştiren Arap Asım, onun vasıtasıyla İngiliz Muhipleri ve İla-yı Vatan Cemiyetlerine dahil olmuştur. Hatta İla-yı Vatan Cemiyeti'nin merkez olarak kullandığı Letafet Apartmanı'nında kendisine ait bir yazıhanesi vardır ve çalışmalarını burada yürütmüştür⁷⁷. Aynı şekilde 1920 yılında, Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'ne de dahil olmuş ve aktif faaliyet göstermiştir. Bu bağlamda sık sık Bayezid'deki Kemaliyeli İbrahim'in kahvehanesinde ve bazen de kendi evinde cemiyet üyeleriyle toplantılar düzenlemiş, ülke ve yönetim aleyhindeki planlamalara ortak olmuştur. Bu faaliyetleri neticesinde 1925 yılında Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak idama mahkûm edilmiştir.⁷⁸

1.2.3.7. Hoca Ahmet Rasim Avni Efendi

Hoca Ahmet Rasim Avni Efendi 1880 yılında Şebinkarahisar'da doğmuştur. Rüştiyede öğrenimi sırasında sarf, nahif, fıkıh ve Farsça öğrenmiş, daha sonra İstanbul'a giderek Hattat Zühdü Efendi'den yazı eğitimi almıştır. 1905 senesinde Darülfünun Ulum-i Aliye-i Diniyye'den mezun olmuş ve Beyazıt Camii'nde hocalık yapmaya başlamıştır. 1907'de II. Abdülhamid tarafından memleketi Şebinkarahisar'a sürülmüş olup, bir süre burada hocalık yapmış ve İstanbul'a II. Meşrutiyetin ilanıyla geri dönebilmiştir. Bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyetine bağlı Cem'iyet-i İlmiyye-i İslamiyye'ye katılmıştır. Fakat üyesi olduğu Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'ne uygulanan baskılar ve İttihatçı yöneticilerinden bazılarının mason olması gibi etkenler dolayısıyla İttihat ve Terakki Fırkası ile bağını koparmıştır. 31 Mart Vakası

⁷⁵ TBMM Arşivi, İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927) C.7/1, Karar Defteri, Sıra Numarası: 85, Esas Numarası: 41, 15.08.1925.

⁷⁶ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K021_D075-1_G008_0061.

⁷⁷ “İskender Fahri ve Rüştü Molla'nın Muhakemesi”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 12.07.1925.

⁷⁸ TBMM Arşivi, İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927) C.7/1, Karar Defteri, Sıra Numarası: 85, Esas Numarası: 41, 15.08.1925.

sırasında, isyancı askerlerin şeriat isteklerine sözcülük etmesi ve İttihat ve Terakki yönetimine eleştirel yorumlar yöneltmesi neticesinde Divan-ı Harp tarafından ihtilale teşvik suçundan Bodrum’da müebbet hapis cezası almıştır. Ancak dört sene sonra affedilmesi üzerine önce Mısır’a daha sonra Romanya’ya gitmiş ve I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla İstanbul’a dönmüştür⁷⁹.

Mütareke döneminde Hürriyet ve İtilaf Fırkası’na katılmış ve Sultan Vahideddin ile yakınlık kurmayı sağlamıştır. Aynı zamanda İngiliz Muhipler Cemiyetine fahri aza olarak giren Hoca Ahmet Rasim Avni Efendi, bu dönemde, vatanın tek kurtuluş çaresi olarak İngiliz mandası altına girmeyi savunmuş⁸⁰ ve Müdafaa-i Milliye’ye karşı faaliyet göstermiştir. Hatta Anadolu ulemasının yayınladığı fetvaya karşılık olarak, Alemdar Gazetesinde “Fetava-yı Deccaliyyeyi İptal” isimli bir makale yayınlamıştır.⁸¹

Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti üyeleri arasında da yer alan Hoca Ahmet Rasim Avni Efendi, cemiyetin Avrupa’daki üyeleriyle İstanbul’dakiler arasında haberleşmeyi sağlamıştır. 1925 senesinde Ankara İstiklal Mahkemesi’nde yargılandığı sırada Tarikat-ı Salahiye’ye dahil olduğunu reddetmiş, ancak diğer sanıklar bunun aleyhinde ifadeler vermiştir. Ayrıca 31 Mart Vakası’nda yer alması, Vahideddin ve Yüzellilikler ile münasebetleri de yargılama kapsamında sorgulanmış ve on beş sene hapis cezasına çarptırılmıştır.⁸²

1.2.3.8. Tevfik Hamdi Efendi

1876 senesinde doğan Tevfik Hamdi Efendi, Harbiye eğitimini Mülazım-ı Evvel rütbesiyle tamamlamış ve 1897’de Türk- Yunan Savaşı’na katılarak ordu görevine başlamıştır. Bu savaş sırasında esir düşerek Selanik’te bir süre hapis yatmış, daha sonra kurtulmuş ve 1908 yılına kadar Avrupa’da kalmıştır. Ülkeye döndükten sonra siyasi hayatına Ahrar Fırkası’na dahil olarak başlamıştır. 31 Mart Vakası sebebiyle firkanın kapatılmasının ardından bu defa Halaskar Zabitan Grubu ile ortak hareket etmeye başlamıştır⁸³. Aynı zamanda Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın önde gelenlerinden birisi olan Tevfik Hamdi Efendi, Kâmil Paşa’nın istifası ve Nazım Paşa’nın suikastı üzerine gerçekleşen Babıali Baskınında da yer almıştır. Bu hükümeti devirme girişimi neticesinde 10 sene hapis cezasına çarptırılmış, fakat kısa süre sonra affedilerek serbest bırakılmıştır.

⁷⁹ Birinci, 1998: 194.

⁸⁰ “Sultanahmed Meydanında Yüzbine Karib Eh-i Tevhidin İctiması”, *İkdam Gazetesi*, 31.05.1919.

⁸¹ “Fetava-yı Deccaliyyeyi İptal”, *Alemdar Gazetesi*, 11.05.1920.

⁸² TBMM Arşivi, İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927) C.7/1, Karar Defteri, Sıra Numarası: 85, Esas Numarası: 41, 15.08.1925.

⁸³ Birinci, 1990: 180.

1919'da Milli Ahrar Fırkası'nın, 1920'de ise Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin kurucuları arasına katılmış siyasi faaliyetlerini bu cemiyet üzerinden aktif bir şekilde sürdürmüştür. Tevfik Hamdi Efendi, 1925 yılında Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılandığı sırada cemiyetle ilişkisini reddetmiştir. Fakat bunun aksini kanıtlayan vesika delilleri ve tanık ifadeleri neticesinde hakkında idam kararı verilmiştir⁸⁴.

1.3. Cemiyetin Faaliyetleri

1.3.1. Millî Mücadele Dönemindeki Faaliyetleri

Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti gizli bir yeraltı örgütü niteliğinde kurulması bakımından diğer göz önündeki cemiyetlerden farklı olarak kuruluşundan itibaren daha aktif faaliyet göstermiştir. Cemiyetin ilk dönemi incelediği zaman, kurucusu ve örgütleyicisi olan Kiraz Hamdi Paşa, Damat Ferid Paşa Hükümeti zamanında Müdafaa-i Milliye hareketini sonlandırmak için yoğun çaba harcamıştır. Bu amaç doğrultusunda İngiliz Kuvvetleriyle yakın temaslarda bulunup, birlikte hareket etmiştir. Fakat Kiraz Hamdi Paşa'nın uyguladığı bazı faaliyetler, bu cemiyetin esasen kendisinin şahsi çıkarları doğrultusunda kurulan bir düzenek olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir. Zira Kiraz Hamdi Paşa, tıpkı İla-yı Vatan Cemiyeti için uyguladığı taktik gibi, yanında taşıdığı bir deftere dönemin önde gelen şahsiyetlerini bilgi ve rızaları olmadan çeşitli unvanlarla birlikte aza olarak kaydetmiştir. Bu taktiğin arka planında, Sultan Vahideddin'den mali destek sağlama amacı olduğu açıktır. Nitekim bu amacına ulaşan Kiraz Hamdi Paşa, Padişah'ın Yaver-i Haslığına yükseltilmiştir⁸⁵. Ancak bu çıkar oyununa bilgisi dışında alet edilen isimler, daha sonra kendilerini Ankara İstiklal Mahkemesi'nde savunmak zorunda kalmışlardır.

Yine bu dönemde Tarkiat-ı Salahiye Cemiyeti üyeleri, Hükümetin çıkarları doğrultusunda hareket ederek, Suriye ve Filistin Cephelerinde esir düşen Osmanlı askerlerinin bulunduğu esir kamplarında⁸⁶ faaliyet yürütmek üzere gönderilen heyette görev almışlardır. Başında Topçu Kaymakamı Muhiddin Bey'in bulunduğu ve Tarikat-ı Salahiyecilerin arasında yer aldığı heyet yetkilileri, esir durumdaki askerlere yönelik Kuva-yı Milliye Hareketi aleyhine propaganda faaliyeti yürütmüştür. İttihat ve Terakki'nin felakete sürüklediği devletin ancak Sadrazam Damat Ferid Paşa'nın emrinde hareket edilirse kurtarılacağı yönünde telkinlerde bulunmuşlardır. Diğer yandan, esaretten kurtulmak isteyenlere, Halifeye bağlılık yemini etmeleri, ülkeye döndüklerinde hükümetin kurduğu fırkalara/birliklere katılmaları karşılığında

⁸⁴ TBMM Arşivi, İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927) C.7/1, Karar Defteri, Sıra Numarası: 85, Esas Numarası: 41, 15.08.1925.

⁸⁵ Göztepe, 1969: 369.

⁸⁶ Bahsi geçen esir kampları Mısır, Kuveysna ve Seydibeşir gibi bölgelerde yer almaktadır.

özgürlük şansı bulacaklarını ve onlar için çalıştıkları sürece maddi zorluk yaşamayacaklarını bildirerek yoğun ikna çabaları sürdürmüşlerdir. Ayrıca maddi vaatlerini desteklemek adına İngiliz Kuvvetlerinin desteğini gördüklerini açıkça dile getiren heyet yetkilileri, kamp alanındaki görevleri boyunca İngiliz Komutanı ile beraber, kendilerine özel olarak ayrılan yerde kalmışlardır⁸⁷.

Saltanat ve Halifelik kurumunun muhafazasını önceleyen ve Millî Mücadele hareketini bitirmeyi amaçlayan Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti, bu doğrultuda İngilizlerle iş birliği yaparken diğer taraftan sözde İslam aleminin kurtuluşu iddiasıyla İttihat-ı İslam düşüncesini ortaya atarak, İslam ülkelerinin desteğini kazanmaya niyetlenmiştir. Bu yönde atılan ilk adım, Dağıstan Hükümet Başkanı olan General Halilof'u, İttihat-ı İslam adıyla gizledikleri Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'ne dahil etmek olmuştur. İslam ülkelerinin birleştirilmesini hedefleyen İttihat-ı İslam fikri açıklandıktan sonra Halilof'tan, 1921 yılında Çerkes, Gürcü ve Dağıstanlılardan oluşan bir süvari birliği oluşturması istenmiş ve bunun için kendisine 300.000 lira teklif edilmiştir. Öte yandan Kiraz Hamdi Paşa, Halilof'u ikna edebilmek adına, Kuva-yı Milliye hareketiyle hedeflerinin aynı olduğunu ve yabancı kuvvetlerden gizli olarak, aslında birlikte çalıştıklarını beyan ederek onu tuzağa düşürmüştür⁸⁸. Ancak General Halilof, Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılandığı sırada, İslam aleminin selameti için dahil olduğu cemiyetin Millî Mücadele ile bağlantılı olmadığını ve cemiyetin sadece Padişahın çıkarları doğrultusunda çalıştığını sezince süvari birliği kurmaktan vazgeçtiğini söyleyerek kendini savunmuştur⁸⁹.

İttihat-ı İslam fikrini benimseyen ve bunu hayata geçirmek için çalışan Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti, sözde İslam alemi içerisindeki çatışmalara son vererek İslam birliğini sağlamak amacıyla, Yahya Adnan Paşa riyaseti altında Şürefa Kongresi düzenlemiştir. Cemiyet üyelerinden Ali Nakil'in Ankara İstiklal Mahkemesi'ne verdiği ifadeye göre, Türk Ordusunun İstanbul'a gelmesinden kısa bir süre önce, Yahya Adnan Paşa veya Şerif Şeref Paşa'nın evinde gerçekleştirilen bu kongrenin görünürdeki maksadı, Hicaz Emiri Şerif Hüseyin'i devirip bir İttihat Arap Hükümeti vücuda getirerek hilafeti güçlendirmek olup, bu amacın ardındaki esas niyet Vahideddin'in halifeliğini muhafaza etmektir⁹⁰. Şürefadan Şerif Haşim, Şerif Zeyd, Şerif

⁸⁷ "İsmet'in Hayatına ve Faaliyetine Dair Mühim ve Uzun Tafsilat", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 28.06.1925.

⁸⁸ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-4_G026_0032, 21.07.1925.

⁸⁹ "General Halilof'un Muhakemesi", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 06.08.1925.

⁹⁰ "Cemiyet-i Fesadiyeden Ali Nakil'in Muhakemesi", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 21.07.1925.

Ali gibi isimlerin yanında, Emir Mesut, Kara Kemal, Kara Vasıf, Hüseyin Avni gibi isimler de kongrede yer almıştır⁹¹.

1.3.2.Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri

Millî Mücadele'nin zafere ulaşmasının ardından, Refet Paşa komutasındaki TBMM Muhafız Alayı'nın 19 Ekim 1922 tarihinde⁹² İstanbul'a gelmesiyle telaşa kapılan Tarikat-i Salahiye Cemiyeti'nin önde gelen isimleri çareyi yurtdışına kaçmakta bulmuştur. Cemiyet mensuplarından bir kısmı Romanya'nın Bükreş şehrine kaçarken, bir kısmı da İstanbul'da kalarak, bundan sonraki gizli faaliyet ve planlarını görüşmek için Bayezid'deki Kemaliyeli İbrahim'in kahvehanesinde toplanmaya başlamışlardır. Bu süreçte cemiyetin firari üyeleri ile İstanbul'daki üyeler arasındaki iletişim ve muhabere Romanya vapurları mürettebatı üzerinden sağlanmıştır⁹³. Bunun haricinde, Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan cemiyet üyelerinden Hacı Ali Nakil'in ifadesine göre, cemiyet mensuplarından olan Garaj sahibi Hristaki'nin de Avrupa'daki üyelerle haberleşmeye aracılık yaptığı ortaya çıkmıştır⁹⁴. Firari durumda olmaları plan ve faaliyetlerini durdurmamış olup, bu süreçte, Kasım 1922'de İngilizlerin yardımıyla San Remo'ya kaçan firari padişah Vahideddin ile temas halinde olmaya devam etmişlerdir. Öyle ki saltanat ve hilafeti yeniden tesis etmek ve Cumhuriyeti ortadan kaldırmak gibi amaçlar doğrultusunda, 1925 senesinin ortalarına kadar, zaman zaman Vahideddin'in riyasetinde toplanıp sert eylem planları hazırlamışlardır⁹⁵. Ankara İstiklal Mahkemesi heyetinin konuyla ilgili: *“Milli zaferi takip eden senede San Remo'da firari Vahideddin'in riyaseti altındaki içtima mukarreratı neticesinde, Tarikat-ı Salahiye'nin daha hararetli bir faaliyete geçtiği ve Cumhuriyet'in, Teşkilat-ı Esasiye'nin imhası suretiyle hanedanın hatıra-i ihanetleri Yüzellilik Listede tespit edilmiş, memlekete girebilmelerini ve mukadderat-ı milliye yeniden vaz-ı yed edebilmelerini temine hasr-ı mesai olduğu tezahür etmiştir”* şeklinde bir açıklamada bulunmuştur⁹⁶. Aynı zamanda Bükreş'te de aktif faaliyet gösteren cemiyet üyeleri, burada da suikast planları ve ayaklanma başlatma üzerine çeşitli toplantılar düzenlemişlerdir⁹⁷.

⁹¹ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-3_G019_0008, 06.07.1925.

⁹² Tevetoğlu, 1971: 76-99; Gözcü, 2015: 49-60.

⁹³ “Kararname”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 16.08.1925.

⁹⁴ “Müddeiumumilik İddianamesini Serdeyledi”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 10.08.1925.

⁹⁵ Halıcı, 2015: 267-303.

⁹⁶ TBMM Arşivi, İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927) C.7/1, Karar Defteri, Sıra Numarası: 85, Esas Numarası: 41, 15.08.1925.

⁹⁷ Tunaya, 2011: 261.

Öte yandan Kiraz Hamdi Paşa'nın şahsi girişimlerine bakılacak olursa, bir yandan cemiyetin diğer firari üyeleriyle devamlı iletişim halinde olurken, öbür yandan da çeşitli bölgelerdeki muhaliflere sık sık ziyaretlerde bulunmuştur. Bunun amacı, onları cemiyetin bünyesine dahil ederek, cumhuriyet rejimine karşı birleşip ortak hareket etmek ve etki alanını genişletmekti. Gerçekten de bakıldığında Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti içerisinde çok sayıda gayrimüslim de yer almıştır. Bu bakımdan, cemiyetin temel esası her ne kadar İslam'ın saadet ve selametini sağlamaya dayandırılmış olsa da bunun bir paravan niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı ihtilal niyeti ve hazırlıklarında bulunan Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti, bu amaçları doğrultusunda hareket sahasını genişletmek üzere yurtdışında da şubeleşme faaliyetlerine girişmişlerdir. Mahkeme heyetinin elde ettiği bilgi ve belgelere göre: *“Bu maksat-ı hainanenin temini için memalik-i ecnebiyede San Remo'dan maada başlıca Köstence, Atina, Selanik, Hindistan, İskenderiye, Halep ve ahiren Bağdat'ta merkezler tesis olunduğu, memleketimiz dahilinde ise esasen daha evvelden saha-i teşkilat olan İstanbul'dan başka İzmir ve Antalya havalisiyle Şark vilayetlerinin faaliyet muntakaları olmak üzere tercih edildiği anlaşılmıştır.”*

Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti gizli oluşturulan bir yapı olması dolayısıyla örgütlenme, plan ve eylemleri de bir süre gizli devam etmiş ve adeta bir yeraltı örgütü gibi çalışmıştır. Her ne kadar Mütareke Dönemi ve sonrası faaliyetleri özellikle Mim Mim Grubu'nun istihbarat ajanları tarafından takibe alınıp, Ankara Hükümetine bildirilse de tümüyle meydana çıkmaları 1925 yılını bulmuştur. Zira cumhuriyeti devirip, saltanat ve hilafeti yeniden tesis etmeyi amaç edinen cemiyet, bu dönemde patlak veren Şeyh Said isyanı ile beklediği fırsatı yakalamıştır. Bu doğrultuda harekete geçen cemiyet üyeleri, isyanın boyutunu genişletmek için, bu ayaklanmaya yabancı kuvvetleri de dahil etmek üzere girişimlerde bulunmuştur. Bunun yanı sıra, aynı amaç doğrultusunda, ecnebi memurlara takdim etmek üzere bir savaş stratejisi geliştirip bunu haritalaştırmışlardır⁹⁸. Ankara İstiklal Mahkemesi yargılamaları sırasında tespit edilen bu harita belgesi, mahkeme heyetince incelendikten sonra, kararname metnine göre şu tarzda analiz edilmiştir: *“Halep- Karargâh. Urfa- bir numerolu sevk noktası olup hedefi İzolidir. İzoli Geçidi elli kişilik bir müfreze tarafından tutulacak, mahalinde kesb-i kuvvet eyler. Resülayn- iki numerolu sevk noktası olup hedefi Diyarbakir'dir. Büyük kuvvet buradan Siverek üstünden Diyarbakir'e sevk olunur. Birinci cephe - (Kemah - İzoli - Siverek) hattı ve Fırat Nehrinin şark cihetidir. Burada teşkilat ikmal edildikten sonra hedef Kayseri olmuştur. İkinci cephe - (Yozgat*

⁹⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 16.08.1925. Bkz. Ek 2.

- Kayseri) hattı ve Kızılırmak'ın şarkındaki arazidir. Burada ihşad ettikten sonra hedef Ankara olmalıdır. ''⁹⁹

Bu gelişmelerin yanı sıra, cemiyetin varlık ve faaliyetlerinin ortaya çıkmasına neden olan asıl girişim, askerlikten matrud Osman Daver, Antalya Fener Rüşum memuru mütekit Yüzbaşı Nuri gibi bazı cemiyet mensuplarının Distol İlacı¹⁰⁰ satıcısı kılığında Anadolu'da, Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı propaganda yapmak suretiyle ayaklanma başlatma çalışmaları olmuştur. Savcılık iddianamesinden edinilen bilgilere göre, Osman Daver, Distol mümessili sıfatıyla Konya bölgesinde faaliyet gösterdiği sıralarda, sergilediği tuhaf hal ve tavırları göze batması neticesinde tevkif edilmiştir. Bu esnada ele geçirilen mühim nitelikte bir mektubun, Antalya'da Fener Rüşum Merkez memurluğu yapan mütekit Yüzbaşı Nihad Efendi tarafından yazıldığı anlaşılmıştır. Mektubun içeriğinde merkezi toplantılara dair bilgilendirmeler yer almaktadır. Müdde-i Umumi Necip Ali (Küçüka) Bey, yaşanan bu gelişmeyi şöyle değerlendirmiştir: *"Şurası katiyen malum ve muhakkaktı ki: bu mektuptan, memleket dahilinde icra-i fesad etmek için bir cemiyet-i hafiyenin faalane bir tarzda çalışmakta olduğu anlaşılıyordu. Osman Daver ve Nihad Efendilerin de bu cemiyetin azalarından oldukları ve herhalde bu cemiyetin gayet mühim bir cemiyet olduğu anlaşılıyordu."* Buna ilaveten, Osman Daver üzerinden yürütülen soruşturmalar sırasında, tıpkı kendisinin yaptığı gibi, sözde Distol ticareti maksadıyla Balıkesir dolaylarında gezmekte bulunan, Distolcu Nuri namındaki Tarikat-ı Salahiye üyesi de tespit edilmiştir. Yapılan soruşturmalar sürecinde izinli olarak İstanbul'da bulunduğu ortaya çıkan Distolcu Nuri, kısa sürede tutuklanarak Ankara'ya gönderilmesi için işlemleri başlatılmıştır. Hanesinde yürütülen incelemeler sonucunda ise Tarikat-i Salahiye Cemiyeti ile ilgili mühim delil ve kanıt teşkil eden evraklar ele geçirilmiştir¹⁰¹.

Distolcular davası kapsamında, ilerleyen süreçte daha fazla cemiyet üyesinin tutuklanmaya başlaması, itiraflar ve elde edilen deliller doğrultusunda cemiyetle ilgili soruşturmalar da derinleştirilmiştir. Tutuklanan cemiyet üyeleri vicahen yargılanırken, yakalanamayan üye ve yöneticiler gıyaben yargılanmıştır. Fakat Tarikat-i Salahiye Cemiyetinin kurucusu ve yöneticisi olan Kiraz Hamdi Paşa ile ilgili ilginç bir gelişme yaşanmıştır. 1925 Temmuz'unda Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı olmadığını, Osmanlı'ya yeminle bağlı bir asker olarak sadakatının onu felaket ve yanlışlara sürüklediğini ama bundan çok pişman olduğunu

⁹⁹ "Kararname", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 16.08.1925.

¹⁰⁰ Distol, hayvanlarda görülen keleş hastalığının tedavisinde kullanılmak üzere geliştirilmiş Macaristan menşeli bir ilaç ve aynı zamanda ilaç şirketinin adıdır. Keleş hastalığı (Distomoz) özellikle koyunlara ortaya çıkan, bulaşıcı ve ölümcüldür. Bu hastalık, veba-i bakari (öküz vebası) gibi güçlü belirtiler göstermeksizin insi ilerleyerek sürülere yerleşir. Hastalığı oluşturan parazitler koyunların karaciğerinde ve safra yollarında birikerek kanlarını emerek, kansızlık yüzünden koyun sürülerinin ölümüne sebep olurlar. Bkz. Temel, 2010: 14-15.

¹⁰¹ "Müddeiumumilik İddianamesini Serdeyledi", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 09.08.1925.

dile getirmiş ve artık Cumhuriyet'e hizmet için yemin ederek, yurtdışında Türkiye Devleti için muhbir olarak çalışmak istediğini bildirmiştir. Buna karşılık, Kiraz Hamdi Paşa'nın bu talebini değerlendiren hükümetin onaylamasıyla, 9 Temmuz 1925 tarihinde görevine başlamıştır. İlk olarak San Remo Belgelerini vermiştir. Yüzellilikler listesinin başında yer alan Kiraz Hamdi Paşa, bu tarihten itibaren vefat ettiği 1935 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti için aylık ücret karşılığında muhbirlik yaparak yaşamını yurtdışında sürdürmüş ve çevresindeki yakın temasta bulunduğu firarilerin faaliyetleri hakkında devlete geniş bilgiler vermiştir¹⁰². Sonuç olarak Tarikat-i Salahiye cemiyetinin tutuklanan ve tutuklanamayıp gıyaben yargılanan üyelerinden bazıları beraat ederken bazıları da çeşitli cezalara çarptırılmış olup, cemiyetin varlığı da son bulmuştur.

¹⁰² Halıcı, Yaz 2020/II: 2350-2351.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÖNEM ANKARA İSTİKLAL MAHKEMESİ

2.1. İstiklal Mahkemelerinin Kurulması

Birinci Dünya Savaşından mağlup ayrılan Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi'ni imzalamasıyla başlayan işgal sürecinde, Anadolu'da Kuvayi Milliye Hareketi doğmuştur. 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla birlikte bu hareketin düzenli ve sistematik bir yapıya kavuşturulması öncelikli hedef haline gelmiştir. Zira İtilaf Devletlerinin başkenti işgal etmesi ve İstanbul Hükümeti üzerinde bir kontrol mekanizması uygulayarak milli direnişi sonlandırmaya çalışması büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. Öte yandan asker kaçaklarını önlemek adına sert tedbirlere duyulan ihtiyaç, askeri tertip, eğitim ve disiplinden yoksun müsellahın taşkınlıkları ve Anadolu'da oluşan otorite boşluğundan kaynaklanan asayiş sorunları, Büyük Millet Meclisi'ni derhal düzenli ordu kurma yönünde çalışmalara sevk ediyordu¹⁰³.

Bu hususta atılan adımların ilki 29 Nisan 1920 tarihinde Hıyanet-i Vatan Kanunu'nun kabul edilmesidir¹⁰⁴. Bu kanuna göre hilafeti, padişahı ve ülkeyi İtilaf güçlerinden kurtarmak gayesiyle tesis edilen Büyük Millet Meclisi'nin aleyhinde gösterilen her türlü faaliyet vatana ihanet suçu kabul edilmiş olup, cezası idam olarak belirlenmiş ve suçun gerçekleştiği bölgede yer alan mahkemeler yetkilendirilmiştir¹⁰⁵. Ancak bu kanunun ve uygulayıcı mahkemelerin yetersiz kaldığı kısa zamanda anlaşılmıştır. Zira asker firarileri için öngörülen cezalar caydırıcı olmaktan çok teşvik edici olmaya başladığı gibi mevcut mahkemelerin çalışma fonksiyonları zamanın olağanüstü şartları karşısında işlevsiz kalmıştı. Bunun sonucunda tekrar çalışmalara başlayan TBMM 11 Eylül 1920 tarihinde onayladığı Firariler Hakkında Kanun ile İstiklal Mahkemelerinin kurulmasını öngörmüştür¹⁰⁶. Bu kanun çerçevesince mahkeme üyeleri bir reis ve iki aza olmak suretiyle Meclis bünyesinden seçilecek ve verilen hükümler kati olup derhal uygulanacaktır. Bu yönüyle Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkisine ilaveten yargı gücünü de uhdesine almıştır. Akabinde 26 Eylül 1920 tarihinde kabul edilen önerge ile firari davalarının yanı sıra vatana ihanet kapsamındaki tüm askeri ve siyasi davalar İstiklal Mahkemelerinin görev ve sorumluluk alanına dahil edilmiştir¹⁰⁷.

¹⁰³ Alkan, 1993:15.

¹⁰⁴ TBMM Tutanak Dergisi, C. I, s. 145, Kanun No:2.

¹⁰⁵ Aybars, 1997: 35.

¹⁰⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 4, s. 101, Kanun No:21.

¹⁰⁷ Aybars, 1997: 47-54.

Bu gelişmeler ışığında İstiklal Mahkemelerinin görev bölgeleri Ankara, Eskişehir, Konya, Diyarbakir, Isparta, Sivas, Pozantı ve Kastamonu olarak belirlenmiş olup reis ve aza seçimleri Meclis içerisinde oylamayla gerçekleştirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın 8 Ocak 1921 tarihli önergesi üzerine mevcut mahkemelere ilaveten Trabzon ve Elâzığ vilayetlerinde de birer İstiklal Mahkemesi kurulmasına karar verilmiştir¹⁰⁸. Ekim 1920 tarihinde göreve başlayan mahkemeler 17 Şubat 1921 tarihinde kaldırılmış olup aralarından yalnızca Ankara İstiklal Mahkemesi 31 Temmuz 1922 tarihine kadar faaliyet göstermiştir. Diğer mahkemelerin kaldırılmasını müteakip tekrar artan asayiş sorunları neticesinde, Ağustos 1921 tarihinde Ankara'dan başka Kastamonu, Samsun, Konya ve Yozgat bölgelerinde dört yeni İstiklal Mahkemesi daha kurulmuştur. Millî Mücadele döneminde görev yapan bu mahkemeler Birinci Dönem İstiklal Mahkemeleri olarak adlandırılmış olup İstiklal Harbi zaferinin ardından mevcudiyet sebeplerinin de ortadan kalkmasıyla, 31 Temmuz 1922 tarihinde bütün mahkemeler kaldırılmıştır¹⁰⁹.

2.2. İkinci Dönem İstiklal Mahkemelerinin Kuruluşu

Cumhuriyet Döneminde görev yapan İkinci Dönem İstiklal Mahkemelerinin kuruluş süreci ve hizmet amacı Millî Mücadele döneminde görev yapan mahkemelerden daha farklı seyretmiştir. Her ne kadar savaş dönemi sona ermiş ve olağanüstü ortam yatışmış gibi görünse de henüz Cumhuriyet'in ilanı ile beraber oluşmaya başlayan muhalif sesler, ileride gerçekleştirilmek istenen inkılapların önünde büyük bir engele dönüşeceğinin sinyallerini vermekteydi. Nitekim takip eden süreçte yaşanan gelişmeler bu tedirginliğin ispatı niteliğinde olmuş ve Cumhuriyet rejimini sağlamlaştırmak adına elzem nitelik taşıyan inkılaplara karşı her türlü muhalefetin ortadan kaldırılması hayati önem kazanmıştır. İşte bu noktada devreye sokulan İkinci Dönem İstiklal Mahkemeleri, Cumhuriyet rejimini korumak, halka inkılapları benimsetmek ve bu yönde her türlü muhalefeti yok etmek adına en önemli faaliyet aracı olmuştur. Bu yönüyle İkinci Dönem İstiklal Mahkemelerine, "Rejim Mahkemeleri" veya "Devrim Mahkemeleri" de denilmektedir.. İstanbul, Ankara ve Şark İstiklal Mahkemeleri olarak kurulan bu mahkemeler 1923-1927 yılları arasında görev yapmıştır. Şark İstiklal Mahkemesi ismi, bütün Doğu bölgesini zan altında bırakması sebebiyle sonradan "İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemesi" şekline dönüştürülmüştür¹¹⁰.

İstanbul İstiklal Mahkemesi, Cumhuriyet döneminde kurulan ilk İstiklal Mahkemesi olup, hilafet yanlısı propagandalar yapan İstanbul basınını sindirmek maksadıyla kurulmuştur.

¹⁰⁸ Aybars, 1997: 63.

¹⁰⁹ Küçük, 2001: 350.

¹¹⁰ Alkan, 1993: 69.

Bu gelişmeye sebep olan olay ise Hint Müslümanlarının liderliği iddiasında bulunan Ağa Han ile Emir Ali'nin, İsmet Paşa'ya yazdığı ve Halifeliğin korunmasına yönelik talepte bulunduğu mektubun Ankara'ya varmadan Tanin ve İkdâm gazetelerinde yayınlanmasıdır¹¹¹. Bu mektubun umuma yansıtılması, İstanbul basınının hilafet konusunda Hükûmete karşı gösterdiği net bir muhalif tavidir.

Buna karşın İsmet Paşa derhal harekete geçerek, 8 Aralık 1923 tarihinde konuyu Meclis gündemine taşımış ve bunun İngiliz güdümlü bir komplo faaliyeti olduğunu savunarak, Hıyanet-i Vataniye Kanunu mucibince suç teşkil ettiğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda Meclis oylamasıyla İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesi kurulmasına karar verilmiş olup, aynı gün mahkeme üyeleri belirlenmiştir¹¹². Mahkeme başkanlığına Cebelibereket Mebusu Topçu İhsan (Eryavuz), savcı olarak Saruhan Mebusu Hüseyin Vasıf (Çınar), aza olarak Konya Mebusu Refik (Koraltan), Hakkârî Mebusu Asaf Süleyman (Doras) ve Kütahya Mebusu Mehmetali Cevdet (Barlas) Beyler seçilmiştir¹¹³. 8 Aralık 1923-5 Şubat 1924 tarihleri arası iki ay gibi kısa bir süre görev yapan İstanbul İstiklal Mahkemesi, bu süreçte Tanin Gazetesi sahibi Hüseyin Cahit (Yalçın), İkdâm Gazetesi sahibi Ahmet Cevdet ve müdürü Ömer İzzeddin, Tevhid-i Efkâr Gazetesi sahibi Velid Ebüzziya ve müdürü Hayri Muhiddin ile İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri Beyleri yargılamıştır¹¹⁴.

Gazeteciler Davası olarak bilinen ve 15 Aralık'ta başlayan davada söz konusu gazeteciler, Hilafetin kaldırılmasıyla ilgili konuda toplumu tahrik etmek amaçlı propagandalara iştirak etmek ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesine göre suç işledikleri gerekçesiyle yargılanmıştır. 2 Ocak 1924 tarihinde bütün gazeteciler beraat ederken, 19 Aralık'ta yargılanmaya başlayan Lütfi Fikri Bey ise Tanin Gazetesinde yayınladığı yazıyla, Cumhuriyete yönelik karalama ve hilafet konusunda hükûmeti alenen eleştirmesi sebebiyle 27 Aralık'ta beş sene kürek cezasına çarptırılmıştır¹¹⁵.

İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin kuruluş sebebi ve en önemli davası Gazeteciler Davası olsa da birkaç farklı dava daha gerçekleştirmiştir. Bunlardan biri 12 Ocak 1924 tarihinde gerçekleşen, Cumhuriyet'e ve Mustafa Kemal Paşa'ya suikast ile yargılanan İlyas Sami, Ali Osman Reis, Hemşinli Mehmet, Sandalcılar Kahyası Hasan, Dayı Mesut ve Kör İbrahim davasıdır. 5 Şubat'ta sonuçlanan davada Ali Osman Reis bir yıl hapis cezası alırken, diğerleri delil yetersizliğinden beraat etmişlerdir. Bir diğer dava ise hükûmeti "kadınların başını

¹¹¹ "Hilafet Meclisine Dair", *Tanin Gazetesi*, 05.12.1923; "Hilafet ve İngiltere Cemiyeti İslamiyesi", *İkdâm Gazetesi*, 05.12.1923.

¹¹² Aybars, 1997: 230-232; Küçük, 2001: 352.

¹¹³ TBMM Arşivi, İstanbul İstiklal Mahkemesi Kararlar ve Mahkeme Zabıtları C.2: 4-5.

¹¹⁴ Aybars, 1997: 232.

¹¹⁵ Küçük, 2001: 352.

açmakla” suçlayarak,- halkı hükümete karşı kışkırtmak gerekçesiyle yargılanıp bir yıl hapis cezası verilen İbrahim Ethem Davasıdır. Son olarak Halifenin yaveri olan Ekrem Bey, İngilizler ile yakın teması bulunması gerekçesiyle yargılanıp delil yetersizliğinden salıverilmiştir. Neticede mahkeme tüm davalarını tamamlaması üzerine 5 Şubat 1924 tarihinde kaldırılmıştır¹¹⁶.

Ardından Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Matbuatıyla oluşan gerginliğe son vermek ve tasarlanan inkılaplar için desteklerini kazanmak adına bir toplantı gerçekleştirmiş olup¹¹⁷, uygun zemin sağlandıktan sonra nihayet 3 Mart 1924 tarihinde, 429 sayılı Kanunla halifelik kaldırılmıştır. Fakat bu konuda en büyük tepki yine Millî Mücadele liderlerinden gelmiştir. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Meclis’te oluşan çatlaklar, 19 Aralık 1923 tarihinde ordu mensuplarını siyasetten tasfiye etmek üzere çıkarılan kanun ile iyice derinleşmiştir. Nitekim askerlikten çekilerek siyaseti tercih eden milletvekilleri, Kazım Paşa (Karabekir) başkanlığında, 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nı kurmuşlardır. Mecliste iki partili bir güç mücadelesinin başladığı bu dönemde, baskılar nedeniyle 21 Kasım 1924 tarihinde istifa eden İsmet Paşa hükümetinin yerine Fethi Bey Hükümeti kurulmuştur. Fakat 13 Şubat 1925 tarihinde Doğu Anadolu Bölgesinde başlayan ve hızla yayılma gösteren Şeyh Said isyanı karşısında Fethi Bey hükümetinin aldığı tedbirleri yeterli sertlikte görmeyenler, İsmet Paşa’nın tekrar başvekilliğe gelmesini savunuyorlardı. Nitekim 2 Mart 1925 günü istifasını veren Fethi Bey yerine İsmet Paşa tekrar hükümeti kurmuştur. Akabinde 4 Mart 1925 tarihli Tahrir-i Sükûn kanunu ile İkinci Dönem Ankara ve İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemelerinin kuruluşu teklifleri Meclis onayından geçti¹¹⁸.

Böylece hem baktıkları davalar hem de verdikleri kararlar bakımından Cumhuriyet tarihi boyunca tartışma konusu olan bu mahkemeler kurulmuş oldu. Kanuna göre, İsyân Bölgesi İstiklal mahkemesinin idam hükümlerinin infazı yine aynı mahkemeye bırakılırken, Ankara için Meclis onayı şartı konulmuştur. Ancak Meclis tatilde bulunduğu vakit idam infazlarını Meclis onayına ihtiyaç duymaksızın uygulama imtiyazı tanınmıştır. 7 Mart günü ise Meclis içerisinde mahkeme üyelerinin seçimi tamamlanmıştır. Buna göre İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesi başkanlığına Denizli Mebusu Mazhar Müfit (Kansu), savcılığına Karesi Mebusu Süreyya (Örgeevren), azalığa Kozan Mebusu Ali Saip (Ursavaş), Kırşehir Mebusu Lütfi Müfit (Özdeş) ve Bozok Mebusu Mehmet Avni (Doğan) Beyler seçilmiştir¹¹⁹.

¹¹⁶ Alkan, 1993: 59.

¹¹⁷ Saraçoğlu, 2009: 189-193.

¹¹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 15, s.149-154, Kanun No:578.

¹¹⁹ TBMM Arşivi, İstiklal Mahkemeleri Kanun, Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları C.1: 14-31.

Çalışma sahası çeşitli şehirleri kapsayan İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesi, ilk olarak 12 Nisan 1925 tarihinde Diyarbakir’de vazifesine başlamıştır. 16 Nisan günü yakalanan ve 26 Mayıs’ta muhakemesine başlanan Şeyh Said’in davası, 28 Haziran’da kendisiyle birlikte kırk yedi arkadaşının da idama mahkûm edilmesiyle son bulmuştur. Ertesi gün infazları gerçekleştirilmiştir. Öte yandan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın Urfa şubesi sorumlusu Fethi Bey, isyan hareketine manen teşvikte bulunmak gerekçesiyle 30 Nisan 1925 günü tutuklanmıştır. Esasen yargılamanın odak noktası, fırka programında yer alan “hissi ve dini inançlara saygılı olunacaktır” ifadesinin gayesi ve isyancılar üzerindeki etki derecesiydi. Fethi Bey suçlamaları reddederek, bu maddenin amacı dışında suistimal edildiğini savunmuş olsa da mahkeme tarafından beş yıl hapis cezasına çarptırılarak, cezasını çekmek üzere Samsun’a gönderildi. Ayrıca mahkeme, 25 Mayıs 1925 tarihinde faaliyet bölgeleri dahilinde bulunan TCF şubelerinin kapatılması kararını vermiştir¹²⁰.

İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesi henüz Şeyh Said davası sürerken, İstanbul matbuatının isyanda teşvik edici bir rol oynadığı gerekçesiyle 7 Haziran 1925 tarihinde gazetecileri yargılama kararı almıştır. Mahkeme temmuz ayında Diyarbakir’deki görevini tamamlayarak Elazığ’a geçerken, Eşref Edip, Velid Ebüzziya, Abdülkadir Kemali (Söylemezoğlu), Fevzi Lütfi, Sadri Edhem, Ahmet Emin, Ahmet Şükrü, Suphi Nuri ve İsmail Müştak gibi gazeteciler de tutuklanarak Elazığ’a getirilmiştir¹²¹. 16 Ağustos’ta başlayan yargılamalar sırasında, gazetecilerin Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa’ya müracaat edip af dilemeleri mahkemenin tavrını yumuşatmış ve neticede Abdülkadir Kemali haricinde bütün gazeteciler tahliye edilmiştir.

Şeyh Sait İsyanı dışında gelişen ufak çaplı diğer ayaklanmaların faillerini de yargılayan İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesi, ayrıca irticai faaliyetlerin yuvalanmasını önlemek adına bu bölgelerdeki bütün tekke ve zaviyelerin kapatılması kararını almıştır. Sonuç olarak İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesi görev süresi boyunca 2779 beraat, 420 idam ve 1911 muhtelif cezalarla neticelenen 5010 yargılama gerçekleştirmiştir. İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesi, 7 Mart 1927 tarihinde Ankara İstiklal Mahkemesi ile kaldırılmıştır¹²².

2.3. İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi

2.3.1. Kurulması ve Faaliyet Alanı

Ankara İstiklal Mahkemesi, 4 Mart 1925 tarihinde İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesi ile aynı amaç doğrultusunda kurulmuştur. Fakat yetki sınırları dahilinde gördüğü davaların içerik

¹²⁰ Şimşir, 1975: 63-64.

¹²¹ Aybars, 1997: 332-333.

¹²² Aybars, 1997: 348.

ve türleri bakımından İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesinden farklılık göstermiştir. Diğer mahkemenin aksine, isyana bağlı olarak fiili işlenen suçlarla sınırlı kalmamış olup, siyasi olarak suç kabul ettiği muhtelif yargılamalar da gerçekleştirmiştir. Mahkemeye konu olan davalar genellikle; sözlü, yazılı veya eylemsel yolla vatana ihanette bulunmak, askerlikten kaçmak ve asker kaçaklarına yardım etmek veya yakalanmasına engel olmak; yağma, yaralama ve cinayet gibi memleketin asayişini tehdit eden faaliyetlerde bulunmak, askeri ve siyasi olarak hafiyelik faaliyetlerinde bulunmak, rüşvet almak suçunda bulunmak; Devlete ve Cumhuriyet'e karşı hakaret etmek gibi Hıyanet-i Vataniye Kanunu kapsamında değerlendirilen suçlarla ilgilidir.

Konumu açısından merkezi bir bölgede bulunan Ankara İstiklal Mahkemesi, gerekli görüldüğünde gezici mahkeme olarak farklı şehirlerde görev yapmıştır. Mahkemenin işleyişi itibariyle, Büyük Millet Meclisi, Başbakanlık, Adalet ve İçişleri Bakanlıkları, Merkez Kumandanlıkları gibi muhtelif askeri ve sivil makamlar tarafından ulaştırılan dosyaların tahkikatı yapılıp, eksiklikleri giderildikten sonra kamuya açık biçimde muhakemeler gerçekleştirilmiştir. Yargılama usulü genellikle yüz yüze, mecburi durumlarda ise gıyabi olmak suretiyle iki türlü uygulanır, gıyabi olarak yargılanan sanığın yakalanması durumunda ise yüz yüze yargılanmaya başlanırdı. Mahkeme tarafından verilen hükümler sanıkların yüzüne okunduktan sonra, temyiz hakkı olmaksızın derhal askeri ve sivil kurumlarca infazı gerçekleştirilirdi¹²³.

7 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanunu'na istinaden kurulan ve muhtelif aralıklarla vazife süresi uzatılarak 7 Mart 1927 tarihine kadar varlığını sürdüren İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi, 1343'ü beraat, 240'ı idam ve geriye kalan çeşitli cezalarla sonuçlanan, toplamda 2.436 kişiyi yargılamıştır¹²⁴.

2.3.2. Mahkeme Üyelerinin Seçilmesi

7 Mart 1925 tarihinde yapılan Meclis toplantısında, Ankara İstiklal Mahkemesi'nde görevlendirilecek başkan ve üyeler oylama yapılarak belirlenmiştir. Oylama sırasında muhalif blokta yer alan Muhtar Bey ve arkadaşları İstiklal Mahkemelerine karşı bir duruş sergilemek adına oylamada yer almayacaklarını bildirmiştir. Nitekim 146 kişinin katıldığı oylamada 131 geçer oy sayılmıştır. Mahkeme başkanı olarak Karahisar-ı Sahip Mebusu Ali (Çetinkaya) Bey seçilirken, savcı olarak İzmir Mebusu Mustafa Necati Bey, azalığa ise Ayıntab Mebusu Kılıç Ali, Aydın Mebusu Dr. Reşit Galip (Baydur) ve Rize Mebusu Ali Rıza (Zırh) Beyler seçilmiştir.

¹²³ TBMM Arşivi, İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927) C.7/1: 7.

¹²⁴ Aybars, 1997: 471.

Ankara İstiklal Mahkemesi savcısı olarak belirlenen Mustafa Necati Bey'in 21 Mart 1925 tarihinde kişisel sebeplerden dolayı istifa etmesi üzerine, tekrar savcılık seçimine gidilmiştir. Bu defa 149 kişinin katıldığı oylama sonucu savcılığa 126 oy alan Denizli Mebusu Necip Ali (Küçüka) Bey seçilmiştir¹²⁵.

2.3.3. Üyelerin Özgeçmişi

Ali Bey (Çetinkaya)

Ali Bey, 1877 yılında Karahisar-ı Sahip'te dünyaya gelmiştir. Şerifoğulları ailesinden gelmektedir. 1896 yılında başladığı Harbiye Mektebi'nden 1898'de Piyade Teğmen olarak mezun olmuştur. Ordu hizmetine ilk olarak Selanik Üçüncü Ordu'da başlamış olup, Balkanlar'ın çeşitli bölgelerindeki komitecilik faaliyetlerine karşı mücadelelerde aktif rol oynamıştır. Balkanlar'da görev yaptığı sıralarda göstermiş olduğu başarılarından dolayı 1903 yılında üsteğmenlik rütbesine terfi edilmiştir. 1904 yılında Kuzey Makedonya ve çevresinde birçok defa eşkıya ve çete örgütlerini engellemek amacıyla yapılan çatışmalarda vazife almış, 1905 senesinde ise Yüzbaşılık rütbesine yükselmiştir.¹²⁶ 1907 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmıştır. Cemiyetin Fedailer Grubu'nda yer alan Ali Bey, bu süreçte Enver Paşa'nın itimadını kazanmayı başarmıştır. 31 Mart Vakası'nın ardından, hal edilen II. Abdülhamit'in muhafazası vazifesinde bulunmuştur.

1911 senesinde Trablusgarp Savaşı'nın başlamasıyla, gönüllü olarak Bingazi'ye geçerek Mustafa Kemal Bey'in birliğine katılmış ve buradaki yerel birliklerin komutasını sağlamıştır. Burada gösterdiği başarılar neticesinde 1913 yılında Binbaşılık rütbesiyle taltif edilmiştir. Trablusgarp Savaşı'nın sona ermesinin ardından İstanbul'a dönmüş, ancak kısa bir süre sonra Balkan Savaşları'nın başlamasıyla, Divrik Yedek Taburu kumandanı olarak Yunanlılara karşı savaşmıştır. Daha sonra Edirne Vilayet-i İstila Komisyonu dahilinde vazifesini sürdürmüştür. Birinci Cihan Harbinde ise Irak, Kafkasya ve Makedonya Cephelelerinde savaşmıştır. Irak Cephesi'nde gösterdiği askeri başarıları sebebiyle 19 Nisan 1915 tarihinde Yarbaylığa yükseltilmiştir. Kafkas Harekâtı sırasında Bitlis'in işgalden kurtarılmasında önemli ölçüde yararlılık gösteren Ali Bey, Kut'ül-Amare'de ise General Townshend emrindeki İngiliz kuvvetlerinin ele geçirilmesinde büyük payı olmuştur¹²⁷.

1917 yılında Rumeli Müfreze kumandanlığı vazifesindeyken Türk, Alman, Avusturya madalyaları ile şereflendirilmiştir. Mondros Mütarekesi'nden sonra Kuva-yı Milliye hareketine dahil olan Ali Bey, milli direniş için gerekli olan kuvvet ve mühimmatların Anadolu'ya

¹²⁵ Aybars, 1997: 283.

¹²⁶ Çetinkaya, 2012: 3-7.

¹²⁷ Esenkaya, 2021: 2-3.

taşınmasında önemli derecede hizmet sağlayan Karakol Cemiyeti'nin kuruluşunda da yer almıştır.¹²⁸ Öte yandan Ayvalık'taki 172. Alay Kumandanlığı sırasında, 15 Mayıs 1919 günü başlayan Yunan işgaline karşı bölge halkını organize ederek, kuvvetli bir mukavemet göstermiş ve işgal edilen bölgelerin geri kazanılmasını sağlamıştır¹²⁹. Aynı zamanda elinde kısıtlı imkân ve birlikler bulunmasına rağmen gösterdiği başarı yerel halkın örgütlenmesine teşvik sağlamış olup, Kuva-yı Milliye'nin oluşumuna ivme kazandırmıştır.

Ekim 1919 tarihine gelindiğinde ise askerlik mesleğinden istifa etmiş ve Osmanlı Mebusan Meclisine Karahisar-ı Sahip Mebusu seçilerek siyasi hayatına başlamıştır. 16 Mart 1919'da İstanbul İngilizler tarafından işgale uğrarken, aynı zamanda Mebusan Meclisi de basılıp üyeleri birer birer tutuklanmıştır. İngilizlerin kara listesinin en başında bulunan Ali Bey de tutuklanan mebuslar arasında yer almış ve Nisan 1920'de Malta'ya sürgün edilmiştir.¹³⁰ 23 Ekim 1921 tarihinde İngiltere ile yapılan Esir Değişimi Antlaşması neticesinde ülkeye dönmüş ve Ankara Meclisine Karahisar-ı Sahip Mebusu olarak girmiştir. II., III., IV., V., VI. ve VIII. dönemlerde de seçilerek milletvekilliği görevini sürdürmüştür. 21 Kasım 1923 tarihinde, Kurtuluş Savaşında gösterdiği kahramanlık ve başarılarından ötürü kırmızı ve yeşil şeritli İstiklal Madalyasına layık görülmüş, 22 Aralık 1924'te ise Albaylık rütbesine yükseltilmiştir. 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanunu kapsamında kurulan İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesine başkan olarak seçilmiş ve 7 Mart 1927 tarihine kadar bu görevini ifa etmiştir.

1934 senesinde Soyadı Kanunu'nun çıkmasının ardından, Mustafa Kemal Paşa kendisine Çetinkaya soyadını vermiştir. Çetinkaya, 1934-1939 arası dönemde Nafia Vekaleti görevini yapmış olup, bu süreçte kara ve demiryolu çalışmaları, yabancı şirketlerin millileştirilmesi, köprülerin inşası gibi pek çok önemli hizmette bulunmuştur. 1939-1940 yılları arasında ise Cumhuriyet döneminin ilk Ulaştırma Bakanı olarak görev yapmıştır. Bu görevinin ardından, 1946 senesine kadar milletvekilliğine devam eden Ali Çetinkaya, 21 Şubat 1949 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir¹³¹.

Mehmet Necip Ali Bey (Küçükka)

Necip Ali Bey, kereste tüccarı olan Küçükağaoğullarından Ali Bey ve Fatma Huriye Hanım'ın oğlu olarak 1882 yılında Denizli'de doğmuştur.¹³² İlk ve orta öğrenimini Denizli'de tamamladıktan sonra Hukuk Fakültesi'ne başlamıştır. Fakat eğitiminin son senesinde I. Dünya Savaşının başlaması üzerine orduya katılmıştır. Dört sene boyunca Kafkas Cephesinde görev

¹²⁸ Tevetoğlu, 1991: 3-16.

¹²⁹ Çetinkaya, 2012: 433-438.

¹³⁰ Selek, 2020: 366-372.

¹³¹ Çoker, 1995: 564-566.

¹³² Öztürk, 1995: 235.

aldıktan sonra, Millî Mücadele döneminde Kuva-yı Milliye'ye katılmıştır. Bu bağlamda memleketi Denizli'de bulunduğu sırada, milli direnişin örgütlenmesine ve cephelere silahlı kuvvet, iâşe, mühimmat ikmalinin sağlanmasına büyük katkı sunmuştur.¹³³ 4-11 Eylül 1919 tarihinde düzenlenen Sivas Kongresi'nde Denizli delegesi olarak yer alan Necip Ali Bey, aynı zamanda yapılan oylamayla Heyet-i Temsiliye kadrosuna da seçilmiştir. Kongrenin ardından İstanbul'a dönerek Hukuk eğitimini tamamlamıştır¹³⁴. 1920 yılında 57. Tümede görev yaparken daha sonra terhis edilmiş ve Denizli Mahkemesi'nde göreve başlamıştır. Ancak kısa bir süre sonra tekrar askere alınmış ve bu defa İstihbarat biriminde yedek subay olarak vazife görmüştür.

8 Temmuz 1923 tarihinde yapılan TBMM'nin ikinci dönem seçimlerinde Denizli Mebusu olarak seçilmiş olan Necip Ali Bey, Meclis çalışmaları dahilinde çeşitli komisyon üyelikleri, idari amirlik ve katiplik gibi birçok vazife üstlenmiştir. Ayrıca, aralıksız olarak III., IV., V. ve VI. Meclis dönemlerinde de mebus olarak seçilmiş olup, yaşamının sonuna kadar milletvekilliği görevini sürdürmüştür.¹³⁵ 1925 yılında kurulan İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi'ne, İzmir Mebusu Mustafa Necati Bey'in istifası üzerine kendisi savcı olarak seçilerek, iki sene bu görevi yapmıştır. Bu görevlerinin yanı sıra, çeşitli gazete ve mecmualarda inkılap konusunda makaleler yazmış, 1932-34 yılları arasında faaliyet gösteren Halkevlerinin yöneticiliğini yapmıştır.

Asıl mesleği olan hukuk alanında da çalışmalarını derinleştirme yoluna giden Necip Ali Bey, 'Kadın Hukuku', 'Çocuk Hukuku', 'Evrensel Amme Hukuku' gibi eserler ortaya koymuştur. Öte yandan, hukuk alanında uluslararası konferanslarda birçok defa ülkemizi temsilen vazifelendirilmiş olup, 1932 senesinde oluşturulan Türk Parlamenterler Grubu'na başkan olarak seçilmiştir. 1934 yılında ise Hukukçular Cemiyeti'nin kuruluşunda yer almış ve hayatının sonuna dek bu cemiyet bünyesinde çalışmalar yapmıştır. Aynı yıl gerçekleşen Soyadı Kanunu ile birlikte, ilk olarak aile adı olan Küçükağa'yı almak istemiş fakat ağalık sisteminin kaldırılmış olmasından ötürü bu ismin uygun olmayacağı düşüncesiyle Küçüka olarak almıştır.¹³⁶ Matbuat alanında da yoğun faaliyet gösteren Necip Ali Bey, 1936 yılında Cumhuriyet Halk Partisi Matbuat Bürosu'nun yöneticiliğini devralmıştır. 1938 yılında Türk Basın Birliği kuruluşunun azaları arasında yer almış, 1940 yılında ise Hakikat Gazetesi'ni çıkarmaya başlamıştır.

¹³³ Aydın, 2008: 144-153.

¹³⁴ Aybars, 1997: 483.

¹³⁵ Öztürk, 1995: 235-236.

¹³⁶ İnan, 2024: 2-6.

27 Eylül 1941 tarihinde, dinlenmek üzere gittiği Büyükkada'da yaşamını yitirmiştir. Cenazesi ise 1 Ekim'de Ankara'ya getirilerek, Başbakan ve Meclis Başkanının da katıldığı resmi bir merasim gerçekleştirilip, ardından defnedilmiştir¹³⁷. Çok yönlü bir şahsiyet olan Necip Ali Küçüka, yaşamı boyunca askeri, siyasi ve hukuki alanda aktif faaliyet göstermiştir. Nitekim hem kaleme aldığı teorik çalışmalarıyla hem de yerine getirdiği bürokratik hizmetlerle Türk İnkılabının gerçekleşmesine ve muhafaza edilmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Kılıç Ali

1888 yılında İstanbul'da doğan Kılıç Ali, eğitim gördüğü Gedikli Küçük Zabit Mektebi'nden 1906 senesinde mezun olarak, Astsubay rütbesiyle orduya katılmıştır. Askerlik vazifesi sürecinde, görev aldığı tümen ve bölüklerde başarı sergilemesi neticesinde zamanla sıvırlmış ve 1915 yılında Üsteğmenliğe kadar yükselmiştir. Birinci Cihan Harbi'nde Çanakkale'de mücadele ettiği esnada yaralanması üzerine Almanya'da bir yıl kadar tedavi görmüştür. Ardından ülkeye dönerek ordu hizmetine devam eden Kılıç Ali, 1918'de Yüzbaşılık rütbesine yükselmiştir. Aynı zamanda bu dönemde Kafkas Cephesi'ndeki hareketlarda da yer alarak, Azerbaycan'ın kurtarılmasında önemli katkılar sağlamıştır.¹³⁸ Savaşın yenilgiyle sonlanması neticesinde Azerbaycan'dan İstanbul'a dönen Kılıç Ali, Mütareke döneminde Kuva-yı Milliye'ye katılmaya karar vererek, 2 Nisan 1919 tarihinde ordudan istifa etmiştir. Sivas Kongresi'nin ardından, Kahramanmaraş ve Gaziantep bölgeleri Kuva-yı Milliye Kumandanlığına atanarak Millî Mücadelede yer almaya başlamıştır¹³⁹. Bu doğrultuda Maraş'taki direnişi örgütleyerek, Fransız işgalinden kurtarılmasına öncülük ettikten sonra, Antep'e geçerek oradaki mukavemet hareketine kuvvet kazandırmıştır. 4 Nisan 1920 tarihindeki Meclis seçimlerde birinci dönem Ayıntab Mebusu seçilmiştir. Fakat o sıralarda cereyan eden Yozgat ayaklanmasını bastırmakla görevlendirildiğinden, ancak 25 Temmuz'da Meclise dahil olabilmıştır.

22 Eylül 1920 tarihinde Birinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesine aza olarak seçilen Kılıç Ali, görev yaptığı süreçte Gaziantep'in işgal edilmesi üzerine görevine ara vererek, emrindeki kuvvetlerle işgal bölgesine intikal etmiştir. İşgalin sona ermesiyle yeniden görevine dönmüş olup, 22 Temmuz 1922 tarihinde mahkeme kaldırılana kadar vazifesine devam etmiştir. İkinci dönem Meclisi'nde tekrar Ayıntab Mebusu olarak seçilen Kılıç Ali, Millî Mücadele sırasında yaptığı kahramanca hizmetler dolayısıyla 24 Temmuz 1923'te Kırmızı-Yeşil Şeritli

¹³⁷ “Değerli Arkadaşımız Necip Ali Küçüka'nın Cenaze Töreni Bugün Şehrimizde Yapılacak”, *Ulus Gazetesi*, 01.10.1941.

¹³⁸ Yüceer, 2021: 2.

¹³⁹ Kılıç Ali, 2007: 82-85.

İstiklal Madalyasına layık görülmüştür¹⁴⁰. 1925 tarihine gelindiğinde, bu defa Cumhuriyet döneminde hizmet veren, İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi'ne aza olarak seçilmiş ve mahkemenin kaldırıldığı 1927 yılına kadar bu görevini aralıksız şekilde ifa etmiştir. Üçüncü, dördüncü ve beşinci Meclis seçimlerinde de aralıksız şekilde Ayıntab Mebusu seçilerek, Meclisteki vazifesine 1939 senesine kadar devam etmiştir.

Kılıç Ali, askeri ve siyasi hizmetlerinin yanı sıra Cumhuriyet dönemi bankalaşma girişimlerinde de faaliyet göstermiş, bazılarının temsilci üyeliğini yapmıştır. Aynı zamanda, 1924 yılında Türkiye İş Bankası'nın müessisleri arasında olup, 1924-1939 ile 1952-1960 yılları arasında yönetim kurulunda görev üstlenmiştir. 1939 tarihinden itibaren aktif siyasette bulunmayan Kılıç Ali, 1960 İhtilalinden sonra kurulan Yeni Türkiye Partisi'ne katılmış, ancak parti genel seçimlerde muvaffak olamamıştır. 14 Temmuz 1971 tarihinde yaşamını yitirmiştir. Esas ismi Süleyman Asaf olmasına rağmen, Kurtuluş Savaşı'ndan itibaren gösterdiği kahramanlıklar ve özverili çalışmalarıyla Mustafa Kemal Paşa'nın itimadını ve dostluğunu kazandıktan sonra, Paşa tarafından kendisine Kılıç Ali ismi verilmiştir. Böylece Millî Mücadele döneminde Kılıç Ali namıyla tanınmaya başlamış ve 1934 yılında Soyadı Kanunu itibariyle de Ali Kılıç ismini almıştır¹⁴¹.

Ali Rıza Bey (Zırh)

1888 yılında Rize'de Zarozaade Mehmet Salih ve Kamile Hanım'ın oğulları olarak dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimine Muhiddin Efendi Mektebi'nde başlayan Ali Bey, ardından Bayezit Rüştüyesi ve Mercan İdadisi'ni tamamlamıştır. Daha sonrasında Hukuk Fakültesi'nde eğitim almıştır. Gözlerindeki sağlık problemi sebebiyle askerliğinde silahsız birlikte er olarak vazife görmüş, Birinci Cihan Harbinde ise Harp Katipliği ve ordu müşavirliği gibi görevler yapmıştır. Askerliğini tamamlamasının ardından İstanbul'da ticaretle meşgul olmuştur. 15 Eylül 1923 tarihinde TBMM'nin ikinci dönem seçimlerinde Rize Mebusu seçilmesiyle birlikte siyasi kariyerine başlamıştır.

Dilekçe, Kanunu Esasi, Sağlık ve Sosyal Yardım gibi komisyonlarda katiplik ve sözcülük görevlerinde bulunmuş olup, aynı zamanda çeşitli konularda kanun teklifleri, soru önergeleri ve Genel Kurul konuşmaları da yapmıştır. 20 Mart 1925 tarihinde İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesine aza olarak seçilip önemli yargılamalarda görev alanlar arasındadır¹⁴². II., III., IV., VI., VII ve VIII. Dönemlerde Rize, V. Dönemde Çoruh Mebusu

¹⁴⁰ Kılıç Ali, 2007: 205.

¹⁴¹ Çoker, 1995: 425.

¹⁴² Aybars, 1997: 482.

olarak toplam yedi dönem Mecliste yer almıştır. 8 Mayıs 1951 tarihinde Ankara’da vefat etmiştir¹⁴³.

Dr. Reşit Galip Bey (Baydur)

1893 yılında Rodos’ta doğan Reşit Galip Bey, ilk eğitimini Rodos’ ta aldıktan sonra orta eğitimini İzmir’de tamamlamıştır. 1911 yılında başladığı Darülfünun Tıp Fakültesi’nin üçüncü sınıfındayken, Balkan Harbi’nin başlaması üzerine yardımcı hekim olarak ordu hizmetine girmiştir. Öğrenciliğinin dördüncü senesinde ise Birinci Dünya Savaşı’nın çıkmasıyla bu defa Teşkilatı Mahsusa bünyesinde çeşitli bölüklerde hekimlik hizmetinde bulunmuştur. Ancak 1917 senesinde akciğer rahatsızlığından dolayı ordu hizmetine ara vererek İstanbul’a dönmüş ve Tıbbiye eğitimini tamamlamıştır. 1918 yılında Tıbbiye’de klinik ve teknik tedavi asistanlığına getirilmiş, ilerleyen süreçlerde Şam’da Hıfzıssıhha’ya tayin edilmiş, Cebel-i Lübnan ve Haydarpaşa Yetimhane Hastanelerinde Dahiliye Uzmanlığında görev almıştır¹⁴⁴. Bu sıralarda Ziya Gökalp’in önderliğinde oluşan Türkçülük ideolojisini benimseyen Reşit Galip, Türk Ocakları’ndaki çalışmalara katılmıştır.

1919 yılında sağlık koşulları elvermediği için ordu hizmetini bırakmasının ardından taşrada doktorluk görevi yapmak üzere Anadolu’ya geçmiştir. Kütahya’da vazife yaparken aynı zamanda bu bölgede Müdafaa-i Hukuk’un oluşturulması yönünde çalışmalarda bulunmuştur. Bölgenin işgal edilmesinin ardından Aydın, Denizli, Burdur ve Antalya gibi vilayetleri dolaşan Reşit Galip, bu sıralarda Hilal-i Ahmer Başhekimisi olarak görev yapmıştır. 1921 yılında Sağlık Bakanlığı Hıfz-ı Sıhha muavinliğine getirilmiş, daha sonra Mersin Hükümet tabipliğine atanmıştır. 1924 senesi itibariyle hekimlik görevini serbest bir şekilde sürdürmeye başlamıştır.

Reşit Galip Bey, Lozan Antlaşması’nı müteakiben oluşturulan Türk-Yunan Mübadele Komisyonu kapsamındaki çalışmalarda Türk delegesi olarak yer aldığı sıralarda, II. Dönem Aydın Mebusu seçilerek Meclis’e katılmıştır. Bu dönem mebusluk görevinin yanı sıra, 1925 yılında kurulan İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi’ne aza seçilerek, 1927’ye kadar mahkeme heyetinde görev almıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın önerisi üzerine 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulan ve 3 ay kadar varlık gösteren Serbest Cumhuriyet Fırkası’nda yer alan Reşit Galip Bey, III. ve IV. dönemlerde de Aydın Mebusu olarak Meclis’teki varlığını sürdürmüş olup, 1932-1933 yılları arasında Maarif Vekili olarak görev almıştır.

Çok yönlü biri olan Reşit Galip Bey, bu tür çalışmalarının haricinde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ile Türk Dili Tetkik Cemiyetleri’nde yer almış, Türk Tarih Tezinin geliştirilmesine,

¹⁴³ Öztürk, 1995: 663-664.

¹⁴⁴ Ağaoğlu, 1969: 141-155.

Birinci Türk Tarih Kongresi'nin düzenlenmesine ve Türk Ocakları'nın kapatılmasının ardından Halkevlerinin kuruluşuna önemli katkılar sağlamış bir şahsiyettir. 5 Mart 1934 tarihinde Ankara'daki evinde vefat etmiştir¹⁴⁵.

2.4. Görev Aldığı Önemli Davalar

2.4.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kapatılması

Türk Devriminin teşekkülü aşamalarından itibaren Millî Mücadele önderleri arasında kademeli şekilde gerçekleşen bir bölünme yaşanmıştır. Bu bölünmenin temeli ise Cumhuriyet'in ilanına dayanmaktadır. Zira Cumhuriyet'in hazırlık ve ilanı sürecinde bulunmayan Kazım (Karabekir), Ali Fuat, Refet Paşalar ve Rauf Bey gibi önemli isimler, bu sürecin dışında bırakıldıkları için tepkiliydiler. Öte yandan, henüz Meclis'in kurulduğu dönemlerde muhafazakâr yapıdaki milletvekilleri, İkinci grup adı altında toplanarak bir muhalefet bloğu oluşturmuştu. İnkılapçı yapıdaki iktidar kadrosunu oluşturan Birinci gruba karşı daha karma bir yapıya sahip olan İkinci grup, bünyesinde eski İttihatçılar ve farklı ideolojilere sahip milletvekillerini barındırmaktaydı¹⁴⁶. Halifeliğin kaldırılmasının ardından bazı muhalif milletvekilleri, Kazım Paşa (Karabekir) liderliğinde, Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştur.

Fakat parti programında yer alan "hissi ve dini inançlara saygılı olunacaktır" maddesi, dini istismara yol açan bir ifade olması sebebiyle hükümet kanadının tepkisine yol açmıştır¹⁴⁷. Nitekim TCF kısa sürede, laikleşme yolunda atılan adımları kafirlik olarak gören, hilafet yanlısı ve irticai zihniyetlerin birleştiği bir siyasi örgüt haline gelmiştir¹⁴⁸.

Doğu vilayetlerinde başlayan ve hızla yayılan Şeyh Sait İsyanı, ülkeyi kaos ortamına sürüklerken, Başbakan Fethi Bey 25 Şubat 1925 tarihinde, TCF yöneticilerine, Partilerini kapatmaları gerektiğini, aksi durumda istikbalinin iyi olmayacağı yönünde uyarılarda bulunmuştur. Esas sahibi Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'nın olduğu aşikâr olan bu uyarıya karşı Kazım Paşa'nın (Karabekir) yanıtı ise, olumsuz olmuş ve kanunlar çerçevesinde kurdukları partiyi, her türlü kuvvete sahip olan hükümetin kapatması gerektiğini savunmuştur¹⁴⁹. Mustafa Kemal Paşa bu sürece kadar, tüm muhalif grupları yenileşme hareketine karşı aykırı davranmamaları yönünde telkinlerde bulunurken, isyanın başlaması ve İstiklal Mahkemelerinin kurulması itibarıyla, olayla bağlantısı olan tüm şüpheliler gibi,

¹⁴⁵ Öztürk, 1995: 118-119; "Dr. Reşit Galip", *Cumhuriyet Gazetesi*, 06.03.1955.

¹⁴⁶ Demirel, 2020: 212-281.

¹⁴⁷ Ateş, 1998: 105-173.

¹⁴⁸ Çavdar, 2019: 293-299.

¹⁴⁹ Cebesoy, 2002: 149-150.

hükümetçe mahiyetinde sakıncalı unsurlar tespit edilen TCF de yargılama sürecine dahil edilmiştir.

Mart 1925'te irtica faaliyetlerinde bulunmak ve TFC'ye üye kaydetmek için propaganda yapmak saikiyle tutuklanan Salih Başo ve Resul Hoca'nın yargılamaları 17 Mart'ta başlarken, partinin Beykoz şubesindeki tahkikat sırasında dini propaganda belgeleri bulunmuştu. Bunu müteakiben Ankara İstiklal Mahkemesi, soruşturmayı derinleştirmek adına 12-13 Nisan gecesi aldığı karar üzerine, TCF'nin İstanbul'daki tüm şubeleri aranmış ve bulunan tüm belgelere incelenmek üzere el konulmuştur¹⁵⁰.

Yaşanan bu gelişmeler üzerine muhalefet kanadından tepki gecikmedi. Parti yöneticilerinden olan Rauf Orbay, tahkikatın hukuka aykırı biçimde gerçekleştirildiğini ifade ederken, TCF'nin saklı veya örtülü hiçbir faaliyeti bulunmadığını savunmuştur. Partinin bir diğer önemli ismi olan Ali Fuat Cebesoy ise, partinin gericilik eylemlerini desteklediği yönündeki iddiaları yalanlayarak, yasalara uygun şekilde kurulan ve yasal düzlemde muhalefet yapan TCF'nin, tüm suçlamalardan sıyrılacağını açıklamıştır.¹⁵¹ Bu arada her fırsatta hükümeti eleştirmekten geri durmayan Hüseyin Cahit Yalçın, sahibi olduğu Tanin Gazetesi'nde 13 Nisan günü yayınladığı "Dün Gece Terakkiperver Fırka Basıldı" adlı haberinde¹⁵², Takrir-i Sükûn Kanununu eleştirmesi sebebiyle tutuklanmıştır. Ardından İcra Vekilleri Heyeti'nin 15 Nisan 1925 tarihli kararı ile 16 Nisan günü Tanin Gazetesi kapatılmıştır.

Salih Başo davasının devam ettiği sırada, Adana'da Mehmet ve Muhittin adlarındaki iki köy imamı, dini, siyasi propaganda aracı olarak kullanmaları sebebiyle tutuklanıp, 4 Nisan'da Ankara'da yargılanmaya başladılar. 8 Nisan'a kadar süren dava sürecinde, isyana destek olmak ve daha fazla asi toplamak için Şeyh Sait ve diğer isyancıların "Hilafet Ordusu" olduğu, Kazım Paşa (Karabekir) ve TCF'nin de bu orduya destek verdiği yönünde propaganda yaparak vatana ihanet ettikleri tespit edilmiş ve müebbet hapis cezasına çarptırılmışlardır¹⁵³.

Ankara'da bu gelişmeler yaşanırken, Doğu'daki yargılamalarda da TCF'nin adı sıkça geçiyordu. İsyanın sorumlularından olan Şeyh Eyüp, muhakeme sırasında TCF'nin Urfa şubesi sorumlu sekreteri Fethi Bey ile görüşüklerini ve Fethi Bey'in hükümeti dini batırmakla suçladığını ifade etti. Bunun üzerine 30 Nisan'da tutuklanarak Diyarbakir'de yargılanmaya başlayan Fethi Bey, isyana manen teşvikte bulunduğu sabit görülerek beş yıl hapis cezasına

¹⁵⁰ Aybars, 1997: 360-361.

¹⁵¹ Cebesoy, 2002: 165-167.

¹⁵² "Dün Gece Terakkiperver Fırka Basıldı", *Tanin Gazetesi*, 13.04.1925.

¹⁵³ Aybars, 1997: 361.

mahkûm olurken, ayrıca mahkemenin görev bölgesi dahilindeki TCF şubelerinin kapatılmasına karar verilmiştir¹⁵⁴.

Ankara İstiklal Mahkemesi'nde süren Salih Başo Davası ise 3 Mayıs 1925'te sonuçlanmış olup, sanıkları hakkında üyesi oldukları TCF'ye taraftar toplamak için dini propaganda yapmak, hükümetin itibarını sarsmak maksadıyla asılsız tevatürler yaratmak ve halkı iğfal yoluyla kışkırtmaya sevk etmek gibi suçlamalar sabit görülmüştür. Sanıklar Hıyanet-i Vataniye Kanununa göre çeşitli cezalara çarptırılırken, TCF lehine yapılan propagandaların, dini değerlerin politik maksatlar için kullanılan bir araç halini alması gerekçesiyle, parti hakkında hükümetin uyarılmasına karar verilmiştir¹⁵⁵.

Yaşanan tüm bu gelişmeler TCF'nin kapatılması için meşru bir zemin hazırlamıştı. Neticede 3 Haziran 1925 Tarihli İcra Vekilleri Heyeti kararıyla dini, siyasi çıkarları doğrultusunda kullanan bu partinin faaliyetlerine müsaade edilmeyeceği açıklanarak¹⁵⁶, Takrir-i Sükûn Kanunu gereğince partinin bütün şubelerinin kapatıldığı bildirilmiştir.

Sonuç olarak, yeni kurulan Cumhuriyet rejimini sindiremeyen gerici ve tutucu kesimlerin oluşturduğu kriz ortamında, çok partili hayata geçiş denemesi başarısızlıkla sonuçlandığı gibi, ülkede demokrasi sisteminin tam manasıyla uygulanabilmesi için gerekli zeminin henüz oluşmadığı anlaşılmıştır.

2.4.2. Gazetecilerin Yargılanması

Daha önce de belirtildiği gibi Mustafa Kemal Paşa, gerçekleştirilen yenilik hareketi sürecinde kamuoyunun desteğini kazanmak açısından önem arz eden matbuat mensuplarıyla görüşerek, bu süreçte inayetli davranmaları ya da en azından muhalefet etmemeleri yönünde telkinlerde bulunmuştu. Ancak bu telkinleri dikkate almayan bazı gazetecilerin ölçsüz eleştirileri ve provokatif davranışları, hükümeti daha sert tedbirler almaya sevk ederek, İstanbul İstiklal Mahkemesinde yargılanmalarına sebep olmuştu. Gözdağı vermek amacıyla yapılan bu yargılamalar sonrasında gazeteciler bağışlanmış olsa da bazıları yenileşme sürecinin her safhasında hücum etmekten geri durmadılar.

Bunlar arasında en göze çarpan isim Tanin gazetesinin sahibi olan Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey olmuştur. Gazetecilik adı altında, zamanın şartları gereği hükümetin uygulamak zorunda kaldığı sert politikaları, Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri hakkında gerek iğneleyici gerek yerici üslupla yazdığı yazılar, zamanla hükümet nezdinde provokasyon niteliği kazanmaya başlamıştı. Nitekim bardağı taşıran son damla Tanin gazetesinin, 13 Nisan

¹⁵⁴ Toker, 2015: 101.

¹⁵⁵ Goloğlu, 2011: 149.

¹⁵⁶ Tunçay, 1999: 152-154.

tarhli sayısında TCF soruşturmasına ilişkin olarak merkez şubesinin aranması hadisesini ‘‘Baskın’’ şeklinde yayınlayarak, mahkemenin yasadışı bir uygulamada bulunduğu algısını yaratma çabası olmuştur. Ertesi gún gazete bürosu aranmış ve yazı işleri müdürleri olan Baha ve Kadri Beyler, sorumlu müdür Muammer Bey ile gazete sahibi Hüseyin Cahit Yalçın, Ankara İstiklal Mahkemesi’nde yargılanmak üzere tutuklandılar¹⁵⁷. Tanin gazetesi ise İcra Vekilleri Heyeti kararıyla 16 Nisan günü kapatıldı¹⁵⁸.

Bu arada, 13 Nisan günü Resimli Hafta Dergisi’nde yayınlanan, hükümet, ordu mensupları ve Divan-ı Harp kararları aleyhinde yazılan, ‘‘İdama Mahkûm Olanlar Bile Bile Asılmaya Nasıl Gider?’’¹⁵⁹ başlıklı yazı sebebiyle tutuklanan dergi sahibi Zekeriya (Sertel) Bey ile ‘‘Hüseyin Kenan’’ takma adını kullanan yazının sahibi Cevad Şakir (Kabağağalı) Bey’in davaları, 28 Nisan günü başlamıştır. Savunmaları sırasında Zekeriya Bey, makaleyi okumadığını belirterek, makalenin kaleme alınmasında art niyet bulunmadığını ifade etmiştir. Cevad Şakir ise makaleyi düzenleme yetkisinin Zekeriya Bey’de bulunduğunu vurgulayarak kendini savunmuştur. Neticede mahkeme, gazeteciler hakkında ordunun itibarını sarsmaya ve askeri firara teşvik maksadı taşıdıklarına kanaat getirmiş olup, eğitim durumlarını da dikkate alarak, Cevad Şakir’e üç yıl Bodrum’a sürgün, Zekeriya Sertel’e üç yıl Sinop’ta kalabentlik cezalarına hükmetmiřtir¹⁶⁰.

27 Nisan’da başlayan Hüseyin Cahit’in yargılamaları sırasında gazete çalışanları, gazetenin siyasi tavrını Hüseyin Cahit’in belirlediğini, yayınlanan haber ve makaleler üzerindeki tüm sorumluluğun onda olup, kendilerinin bu hususta söz hakları olmadığını belirtmişlerdi. Hüseyin Cahit ise, dava konusu olan baskın haberinin düzenlenmesi ve yayınlanmasında bilgisi olmadığını söyleyerek bu konudaki sorumluluğu yazı işlerine yüklemiřtir¹⁶¹. 5 Mayıs’taki duruşmada savcılık makamı, mahkemenin yürüttüğü TCF soruşturması kapsamında verdiği karar üzerine, kanun çerçevesinde yapılan arama faaliyetini, kanundışı gibi bir intiba uyandırmak maksadıyla ‘‘Baskın’’ şeklinde servis edildiğini, gazete çalışanlarının da belirttiği gibi gazetenin siyasi çizgisinin de bu maksat doğrultusunda olduğunu açıklamıştır. Savcı bey ayrıca, geçmişteki siyasi yazılarını hatırlatarak memleketin sükûn ortamını bozmaya çalışmakla suçladığı Hüseyin Cahit’e, ‘‘her inkılap şahsiyetler yaratır’’ diyerek, geçmiş inkılapların tesirinde kaldığını ve inkılaptan ziyade gerçekteşiren şahsiyetlere nefret beslediğini öne sürmüřtür¹⁶². 7 Mayıs’taki duruşmada savunmasını yapan Hüseyin Cahit,

¹⁵⁷ ‘‘Dün Gece Terakkiperver Fırka Basıldı’’, *Tanin Gazetesi*, 13.04.1925; Aybars, 1997: 367.

¹⁵⁸ Aybars, 1997: 362.

¹⁵⁹ ‘‘İdama Mahkûm Olanlar Bile Bile Asılmaya Nasıl Gider?’’, *Resimli Hafta Dergisi*, 13.04.1925.

¹⁶⁰ Güçlü, 2014: 185-215.

¹⁶¹ Kandemir, 1955: 99-102.

¹⁶² Kandemir, 1955: 106-115.

gazetesinin siyasi çizgisi hakkında; çağdaş ve özgür bir devirde, özellikle demokrasi ve Cumhuriyet ortamında hiç kimsenin düşünce ve mesleği sebebiyle yargılanamayacağını belirterek basın özgürlüğünü savunmuştur. Suçlamalara tabii olan eski yazıları hakkında, geçmişte soruşturma açılmadığını vurgulayarak, suç teşkil etmediğini ve zaman aşımına uğradığını, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun geçmişe yönelik işlenemeyeceğini açıklamıştır. Sözlerinin devamında, böyle bir uygulamanın Türk hukuk tarihinde çok vahim bir misal teşkil edeceğini, verilecek hükmün ise kanun değil, hırs ve kin doğrultusunda olacağını söyleyerek adeta mahkemeye meydan okumuştur¹⁶³.

Savunmaların ardından karar aşamasına geçen mahkeme heyeti, Baskın haberinin, kanuni bir işlemi kanundışı gibi yansıtmak niyeti barındırdığı, Baskın sözcüğünün haber yazısında defalarca vurgulanması dolayısıyla bu başlığın rastgele değil özenle seçildiğinin anlaşıldığı, Hüseyin Cahit'in geçmiş yazılarının mahkemeye taşınması sebebinin kanunu geriye dönük uygulamak için değil, şahsı hakkında fikir edinmek için olduğu, İstiklal Mahkemesinden nefret ve intikam aracı şeklinde bahsederek mahkemeye hakaret suçunda bulunduğu gibi gerekçelerini sıraladıktan sonra karar okundu.

Neticede gazetenin sahibi Hüseyin Cahit Bey, Çorum'da müebbet sürgüne mahkûm edilirken, sorumlu müdür Muammer ve yazının sahibi Nuri Beylerin ikişer yıl hapsine, yazı işleri müdürleri Kadri ve Baha Beylerin ise suça iştirak ettiklerine dair yeterli kanıt bulunmadığından, beraatlerine karar verilmiştir.

2.4.3. Şapka Kanununa Muhalefet Edenlerin Yargılanmaları

Şapka Kanunu, Cumhuriyet dönemi yenilik hareketi dahilinde gerçekleştirilen ve modernleşme kapsamında yapılan en önemli reformlardan biridir. Ülke çapında bütün sıradan vatandaşların günlük yaşamındaki geleneksel tarz ve alışkanlıklarını etkileyen bu reform, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde geniş yankılar uyandırmıştır. Bu reform sürecinde ilk olarak, halkın teşvikini sağlamak adına, 2 Eylül 1925'te alınan kararla devlet memurlarının batı tarzı şapka kullanmaları öngörülmüş, 25 Kasım 1925'te çıkarılan Şapka İktisası Hakkında Kanun ile halkın geneline uygulanmıştır¹⁶⁴. Fakat şapkayı ecnebi kültür ve inancının simgesi olarak algılayan bazı kesimler tarafından yurdun çeşitli bölgelerinde şiddetli tepkiler oluşmaya başlamıştır.

Ankara İstiklal Mahkemesi, bu tepkileri bastırmak ve kanuna muhalefet edenleri yargılamak için, gezici mahkeme olarak çalışmak üzere harekete geçmiştir. 24 Kasım'da

¹⁶³ Aybars, 1997: 370.

¹⁶⁴ “Şapka İktisası Hakkında Kanun”, *Türkiye Cumhuriyeti Resmi Ceride*, 28.11.1925.

Kayseri'ye ulaşan mahkeme, 25 Kasım'da Sivas'a geçmiştir. Bu arada Ankara İstiklal Mahkemesinin yetkilerini arttıracak yasal düzenlemeye ihtiyaç duyulduğundan, İsmet Paşa'nın teklifi üzerine mahkemeye, Meclis onayına ihtiyaç duymaksızın idam cezasını uygulama yetkisi verilmiştir. Mahkeme Sivas'ta bulunduğu sırada, Şapka Kanunu'na karşı çıkan duvar yazıları nedeniyle bütün muhtarları ve bazı belediye memurlarını yargılamıştır. Dava sonucunda suçsuz bulunan muhtarlar serbest kalırken, devletin şeklini değiştirmek ve bozmak gayesiyle ahaliyi isyana teşvik etmekle suçlanan belediye memurlarından Mehmet Necati idama mahkûm edilmiş, diğerleri de çeşitli cezalara çarptırılmıştır¹⁶⁵. Mahkeme ayrıca, duvar yazılarıyla ilgilileri bulunduğu tespit edilen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Sivas Şubesi çalışanlarını da soruşturmaya tabii tutmuş ve çeşitli cezalar vermiştir¹⁶⁶.

Sivas'taki görevini tamamlayan mahkeme, 29 Kasım günü Tokat'a geçerek, Şapka Kanununa aykırılık gösteren Erbaa sabık Belediye Başkanı Hacı Fethullah Efendi'yi üç yıl hapis cezasına çarptırmıştır. Ardından hükümetin talimatı üzerine, yoğun başkaldırıların yaşandığı Erzurum'a 6 Aralık'ta ulaşan mahkeme, din kisvesiyle şapka üzerinden hükümeti hedef alan isyancıları yargılamak üzere Ankara'ya sevk etmiş ve bir başka ayaklanmanın yaşandığı Rize'ye hareket etmiştir. 13 Aralık'a kadar süren yargılamalar neticesinde, köy imamlarının kışkırtmalarıyla başlayan Rize olaylarının perde arkasında İstanbul merkezli bir hafiye cemiyetinin yer aldığı anlaşılmıştır¹⁶⁷. Ayrıca İskilipli Atıf Hoca'nın "*Frenk Mukallitliği ve Şapka*" başlıklı risalesinin¹⁶⁸, ayaklanmaların tetikleyicisi olduğuna kanaat getiren mahkeme, sekiz kişiyi idama mahkûm ederken, elli beş kişiyi çeşitli sürelerde hapis cezasına çarptırmıştır. Mahkeme daha sonra Giresun olaylarını incelemek üzere yola çıkmış ve buradaki yargılamalara 16 Aralık'ta başlamıştır. Yargılamalar neticesinde, Şapka meselesi üzerinden dini siyasete araç ederek ahaliyi isyana teşvik eden Şeyh Muharrem ve Abdullah Hoca'nın idamına hükmedilmiş olup, sekiz kişiye de muhtelif hapis cezaları verilmiştir¹⁶⁹.

21 Aralık'ta İstanbul'a geçen İstiklal Mahkemesi, farklı bölgelerden Ankara'ya sevk edilen sanıkların yargılamasına başlamak üzere, soruşturmasını hızla tamamlayıp, buradaki 26 sanığı da Ankara'ya göndermiştir. Akabinde gezisini sonlandıran mahkeme, 29 Aralık'ta Ankara'ya dönerek çalışmalarına kendi görev bölgesinde devam etmiştir.

14 Ocak'ta, Maraş'ta meydana gelen şapka ayaklanmaları sanıklarının davasına başlanılmış olup, yargılamalar sırasında suçlular, hükümete karşı gelmediklerini ve şapkalarını

¹⁶⁵ Aybars, 1997: 406; "Ankara İstiklal Mahkemesince Verilecek İdam Hükümleri Hakkında", *Türkiye Cumhuriyeti Resmi Ceride*, 28.11.1925.

¹⁶⁶ Alkan, 1993: 80.

¹⁶⁷ Aybars, 1997: 407-409.

¹⁶⁸ İskilipli Mehmed Atıf Hoca, 1993: 1-32.

¹⁶⁹ Alkan, 1993: 81-82.

terziye verdiklerini ileri sürerek kendilerini savunmuşlardır. Ancak aralarında 31 Mart Vakası'na dahil olanların da bulunduğu sanıkların, dini kullanarak Şapka Kanunu'na karşı isyana teşvik ettikleri sabit görülmüş olup, üçü gıyaben, üçü vicahen olmak üzere 6 kişinin idamına hükmedilmiştir. Ayrıca sabık Maraş Mebusu Hasib Bey on sene hapis cezasına çarptırılırken, diğer sanıklara çeşitli cezalar verilmiştir¹⁷⁰.

Mahkeme 20 Ocak'ta ise Erzurum ve Giresun Olayları davasına başlamıştır. Yargılanan sanıklar arasında, Millî Mücadele yıllarında Hıyanet-i Vatanîye kapsamında cezalandırılan ve daha sonra umumi afla kurtulan sabık Babaeski Müftüsü Ali Rıza Efendi de yer alıyordu. Ali Rıza Efendi tahliye edildikten sonra da ihanet eylemlerini sürdürdüğü, Giresun'da çıkan olaylarda önemli bir payı olduğu anlaşıldı. Teali-i İslam Cemiyeti üyelerinden olan ve 1924 yılında yayınlanan '*Frenk Mukallitliği ve Şapka*' risalesinin yazarı olan İskilipli Atıf Hoca, olayların ateşlenmesinde büyük rol alan bir diğer isim olarak görülmüyordu. Zira geçmişte, 31 Mart Vakasına karıştığı, Kurtuluş Savaşı'nda direniş karşıtı faaliyetlerde bulunup, bildiriler yayınladığı sabitti. Şimdi ise şapkanın İslam'a aykırı olduğunu savunan risalesi, muhtelif bölgelerde tutuklanan şapka aleyhtarlarının üzerlerinde ele geçirilmişti.

Bu bağlamda 3 Şubat 1926 tarihli karar duruşmasında mahkeme heyeti, İskilipli Atıf Hoca'nın Cumhuriyet rejimini hedef alan hadiselerde maddi ve manevi olarak alakası olduğu kanıtlarla tespit edildiğinden; Ali Rıza Efendi'nin ise Hıyanet-i Vatanîye hükümlüğü sona erdikten sonra bu defa da Giresun ayaklanmasında faaliyet gösterdiğine vicdani kanaat getirmiş olup, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nı tamamen veya kısmen bozmaya teşebbüs gerekçesiyle ikisini de idama mahkûm etmiştir. Ayrıca on dokuz sanıktan altısına kürek, altısına sürgün ve yedisine çeşitli sürelerde hapis cezaları vermiştir¹⁷¹.

Şapka Reformu sürecinde yaşanan gelişmeler, modernleşme sürecindeki Türkiye Cumhuriyeti'nde, eski ve yeni düzen arasında yaşanan derin çatışmaların açık bir örneği olarak tarihe geçmiştir. Aynı zamanda bu süreç, Cumhuriyet dönemi reformlarının uygulanmasında devletin karşılaştığı direnişi ve bunun üstesinden gelmek için alınan sert tedbirleri yansıtmaları bakımından dikkatlice incelenmeye değerdir. Öte yandan devletin gücünü temsil eden ve irticai eylemlere karşı muktedir kılınmak için yetkileri genişletilen Ankara İstiklal Mahkemesi'nin gerçekleştirdiği yargılamalar, günümüz modern hukuk anlayışı çerçevesinde değerlendirenler tarafından sıklıkla tartışma konusu yapılmaktadır. Diğer yandan, oldukça çalkantılı bir süreçte, çağdaş ve medeni bir devlet ve toplum düzeni inşasına kastedenlerin, ikna yoluyla vazgeçirilemeyeceğini savunanlar ise, Ankara İstiklal Mahkemesi'nin sert uygulamalarını,

¹⁷⁰ Aybars, 1997: 413.

¹⁷¹ Aybars, 1997: 414-416.

devletin kararlılığını göstermesi ve inkılap karşıtı eylemleri bastırmadaki gücü sebebiyle yerinde ve gerekli bulmaktadır.

2.4.4. Mustafa Kemal Paşa'ya Suikast Girişimi Davası

2.4.4.1. İzmir Yargılamaları

İzmir Suikast girişimi olayı, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki politik atmosferini ve Türkiye'deki dönüşüm sürecinin sancılı doğasının bir göstergesidir. İnkılap hareketinin başlangıcında, Millî Mücadele önderleri arasında yaşanan siyasi krizi ve bunun sonucunda muhalif liderlerin, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurarak, iktidara karşı güçlü bir alternatif oluşturma hamlesinden söz edilmişti. TCF, ülkedeki otoriter uygulamalara karşı çıkan geniş bir kitlenin desteğini kazanırken, kurucu kadroya muhalif olan çeşitli ideolojik gruplara da alan açmıştı. Bunların arasında İttihatçılar önemli bir yer tutuyordu. Nitekim ülke içerisinde yaşanan çalkantılı olaylarda ilgi ve etkisi görülen bu parti, hükümet tarafından kapatılmış ve şüpheli görülen parti kurucuları ile eski ittihatçıların faaliyetleri takibe alınmıştı. Bunun üzerine, İzmir'de meydana gelen suikast girişimi, hükümetin aldığı bu tedbirleri haklılığa kavuşturmuş ve olay sonrasında yaşananlar, ülke siyasetinde kritik bir dönemeci teşkil etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Mayıs 1926'da yenileşme sürecine tabii tutulan halkın nabzını yoklamak amacıyla, Güney ve Batı Anadolu'yu dolaşacağı bir geziye çıkmıştır. Eskişehir, Afyon, Konya, Mersin, Bursa gibi şehirleri ziyaret ettikten sonra, 14 Haziran günü Balıkesir'den İzmir'e hareket etmeyi planlıyordu¹⁷². Ancak o sırada, Giritli Şevki isimli bir motorcunun ihbarı üzerine, Reisicumhura karşı bir suikast hazırlığı yapıldığı ve sonrasında suikastçıların Yunan adalarına kaçmayı planladığı ortaya çıktı. Ardından İzmir Valisi Kazım Paşa (Dirik), bu durumu derhal Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiş ve tedbiren İzmir'e seyahatini birkaç gün ertelemesini rica etmiştir¹⁷³.

Giritli Şevki'nin ihbarı ardından hemen harekete geçilerek, suikastçılardan sabık Lazistan Mebusu Ziya Hurşit, Gaffarzade Otelinde silah ve bombalarla yakalanmıştır. Laz İsmail ve Çopur Hilmi ise kaldıkları Ragıppaşa Otelinde yakalanarak gözaltına alınmıştır. Bu arada Başvekil İsmet Paşa'nın talimatıyla 17 Haziran günü, Ankara İstiklal Mahkemesi olayı soruşturmak üzere özel bir trenle İzmir'e doğru hareket etmiştir¹⁷⁴.

Mahkeme, Ziya Hurşit'in ifadesi doğrultusunda, TCF üyelerinin de suikast teşebbüsüyle bağlantılı olabileceğinden şüphelenerek, haklarında tutuklama ve evlerinin aranması kararı almıştır. Bunu müteakiben, Ankara'da bulunan Kazım Karabekir ve İstanbul'da bulunan Ali

¹⁷² Özkaya, 1991: 68.

¹⁷³ Dirik, 2019: 182-183.

¹⁷⁴ Kılıç Ali, 2007: 413.

Fuat Cebesoy tutuklanıp İzmir'e götürülürken, yurt dışında bulunan Rauf Orbay ve Adnan Adıvar'a işlem yapılamamıştır. Kazım Karabekir'in tutuklanmasına tepki gösteren İsmet Paşa'nın, duruma müdahale ederek Kazım Karabekir'i serbest bıraktırmaması, Ankara İstiklal Mahkemesi'yle arasında bir kriz doğurmuştur. Kazım Karabekir'in tekrar tutuklanmasına karar veren mahkeme, yargıya müdahil olan Başbakan hakkında da tutuklama kararı almıştır. Fakat durumu öğrenen Mustafa Kemal Paşa araya girerek İsmet Paşa'yı geri adım atmaya ikna etmiş ve mahkeme başkanlığına özür mahiyetinde bir yazı yazmasıyla kriz çözülmüştür¹⁷⁵.

İzmir'e ulaşan mahkeme, dava öncesi yayınladığı bildiride Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kullanarak iktidarı ele geçirmeye çalışan İttihatçıların, parti kapatıldıktan sonra suikast planını devreye soktuklarını açıklaması, mahkemenin İttihatçılar ve TCF üyeleri üzerinde yoğunlaşacağını sinyali veriyordu.

26 Haziran'da ilk olarak suçüstü yakalanan suikastçıların duruşmasına başlandı. Yapılan sorgulamada Ziya Hurşit, sabık Ankara Valisi Abdülkadir Bey'le görüşüğünü, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasının ardından, iktidarı devirmenin tek çıkar yol olduğu konusunda anlaştıklarını ifade ederek, suikastın gerekçesini açıklamıştı. Sanıklardan Gürcü Yusuf ve Laz İsmail ise sorgulamalar sırasında suçlarını inkâr ederek, Ziya Hurşit tarafından oyuna getirildiklerini ve suikast planından habersiz olduklarını savunmuşlardır¹⁷⁶. Suikastın tertipçileri olarak yargılanan Sarı Efe Edip, Baytar Rasim ve Abidin Beyler ifadelerinde, suikast planının arkasında TCF üyesi İzmit Mebusu Şükrü Bey'in olduğunu, kendilerinin bu plandan haberdar olmakla birlikte iştirak etmeyip, vazgeçirmeye çalıştıklarını beyan ettiler.

Öte yandan Ziya Hurşit'in ağabeyi olan ordu mensubu Faik Bey'in sorgulamasında, Rauf Bey'in, suikast hazırlığından haberdar olup bunu engellemek istediğini, ayrıca Kazım ve Refet Paşalara da bu konuda bilgi verdiğini açıklaması mahkemenin dikkatini çekmiştir¹⁷⁷.

Sanıkların ifadesi doğrultusunda suçlamaların odak noktası haline gelen Şükrü Bey'in duruşmasında, suikast planıyla ilgisi olmadığını söyleyerek kendisine yöneltilen suçlamaları reddetmişti. Bunun üzerine Sarı Efe Edip ve Rasim Beylerle yüzleştirilmesine rağmen, kendisine tuzak kurulduğunu iddia ederek suçunu inkâr etmeyi sürdürmüştür. Birinci derece suçlu olan sanıkların sorgulamalarını tamamlayan Mahkeme, İttihat ve Terakki'nin sabık İaşe Nazırı Kara Kemal ve sabık Ankara Valisi Abdülkadir Bey'in gıyaben yargılanmasına karar verdi¹⁷⁸.

¹⁷⁵ İnönü, 1987: 212; Kılıç Ali, 2007: 424-427.

¹⁷⁶ Engin, 2020: 108-110.

¹⁷⁷ Aybars, 1997: 438; Kılıç Ali, 2007: 493-495.

¹⁷⁸ Tunçay, 1999: 166-172.

3 Temmuz'da başlayan paşaların duruşmasında Kazım Karabekir, suikasttan haberdar olmadığını savunurken, Ali Fuat Paşa, söylentilerin ihbar derecesinde bir nitelik arz etmediğini belirterek, suikast hakkında bilgisi olduğu iddialarını yalanlamıştır. Refet Paşa da aynı doğrultuda açıklamalar yaparken, şüpheli konumuna düşmemek için dokunulmazlığı bulunduğu halde tutuklanmasına itiraz etmediğini belirterek kendini savunmuştur¹⁷⁹. Mahkeme, iddialarda adı geçen ve Avrupa'da bulunan Rauf, Dr. Adnan ve sabık İzmir Valisi Rahmi Beyler'i ise gıyaben yargılamaya karar vermiştir. Bunların haricinde TCF üyelerinden Rüştü Paşa ve Halis Turgut'un sorgulamalarında, Ziya Hurşit'in bunlarla görüştüğünü itiraf etmesi ve hatta yüzleştirilmesine rağmen, suçlamaları reddetmişlerdir.

9 Temmuz'da paşaların yargılaması sona ermiş olup, 13 Temmuz'da karar duruşması gerçekleştirilmiştir. Buna bağlı olarak, suikastın tetikçi ve tertipleycileri olarak suçları sabit görülen Şükrü, Sarı Efe Edip, Ayıcı Arif, Abidin, Hafız Mehmet, Ziya Hurşit, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Çopur Hilmi, Baytar Rasim Beylerin idamına hükmedilmiş olup, ertesi gün infazları gerçekleştirilmiştir. Kazım Karabekir, Cafer Tayyar, Ali Fuat, Refet ve Mersinli Cemal Paşaların suçsuzluğuna kanaat getirilmiş olup beraatlerine karar verilmiştir¹⁸⁰. Halis Turgut ve İsmail Canbolat'ın onar yıl sürgün cezasına çarptırılması üzerine bu karara itiraz etmeleri sonucunda dosyalarını yeniden ele alan mahkeme, sürgün cezalarını idama çevirmiştir.

Dava sürecinde yakalanamadıkları için gıyaben yargılanan Kara Kemal ve sabık Ankara Valisi Abdülkadir Bey hakkında gıyaben idam cezası verilmiştir. Daha sonra, arkadaşının evinde yakalanan Kara Kemal ele geçirilmek üzereyken intihar etmiştir, Abdülkadir Bey ise 23 Ağustos'ta yakalanmış olup, sorgulamasının ardından 1 Eylül'de idam edilmiştir¹⁸¹.

2.4.4.2. Ankara Yargılamaları

İzmir yargılamalarını tamamlayan mahkeme, suikastın uzantısı olan İttihatçıların davasını gerçekleştirmek üzere 17 Temmuz'da Ankara'ya dönmüş, bu sıralarda İstanbul'dan sevk edilen şüphelilerle birlikte tutuklu sayısı 58'e yükselmişti¹⁸². Bu arada Londra'da bulunan Rauf ve Dr. Adnan Beylerin mahkeme huzuruna çıkmaları için, mahkeme tarafından Londra Elçiliğine tebligat gönderilmiştir.

Mahkeme heyetinin "Kara Çete" olarak adlandırdığı davanın duruşmaları 2 Ağustos'ta başlamış olup, Dr. Nazım, Küçük Talat, Mithat Şükrü, Cavit, Azmi, Kör Ali İhsan, Nesimi, Dr. Hüseyinzade Ali, Eyüp Sabri ve Dr. Rasuhi Beyler gibi eski İttihatçılar, yargılamaların odağını

¹⁷⁹ Cebesoy, 1960: 223.

¹⁸⁰ Kılıç Ali, 2007: 478-479.

¹⁸¹ Goloğlu, 2011: 226.

¹⁸² Alkan, 1993: 92.

oluşturan isimlerden bazılarıydı¹⁸³. Bu bağlamda yargılamaların genel seyri, İttihat ve Terakki'nin geçmişteki faaliyetleri, Kurtuluş Savaşı yıllarında ve Cumhuriyet döneminde iktidara geçmek için yürüttüğü gizli çalışmalar üzerinden bir hesaplaşma şeklinde ilerlemiştir¹⁸⁴.

Ayrıca eski bir İttihatçı olan ve daha önce Gazeteciler Davası'nda yargılanması sonucunda Çorum'da sürgün cezasını çeken Hüseyin Cahit Bey de yargılamaya dahil edilerek Ankara'ya getirilmişti. Özellikle Cavit Bey'in İstanbul'daki evinde düzenlenen toplantılara katılması hakkında sorgulanan Cahit Bey, bunu doğrulamış fakat bu toplantılarda gizli şeylerin konuşulmadığını söyleyerek, suikast planından haberinin olmadığını savunmuştur.

10 Ağustos günü başlayan Cavit Bey'in duruşması, yargılamalar içerisinde en dikkat çeken olmuştur. Mütareke döneminde yurt dışına kaçmak, Kurtuluş Mücadelesi sırasında Anadolu'ya girmeyi planlayan Enver Paşa ile iş birliği yapmak, Kara Kemal ile yakınlık derecesi ve her gün görüşmesi gibi suçlamalar üzerinden sorgulanmıştır¹⁸⁵. Cavit Bey ise, Hürriyet ve İtilaf döneminde İttihatçıların tutuklanmaya başlaması üzerine yurtdışına kaçtığını, Enver Paşa'nın Anadolu'ya girme teşebbüsüne engel olmak istediğini, Kara Kemal ile sıradan görüşmeler yaptığını söyleyerek kendini savunmuştur. Fakat Kör İhsan'ın, Cavit Bey hakkındaki suçlayıcı iddialarını ve Kara Kemal ile yakınlık derecesini göz önünde bulunduran mahkeme, bu savunmalara ikna olmamıştır.

26 Ağustos günü gerçekleşen karar duruşması neticesinde Cavit Bey, evinde düzenlediği gizli toplantılar ve suikast tertibinde bulunanlarla yakın temasta olduğu gerekçesiyle suçlu bulunmuştur. Dr. Nazım, Hilmi ve Nail Beyler, bu toplantılara iştirak ettikleri ve İttihat Terakki'nin iktidarı ele geçirmesi için faaliyetlerde bulundukları gerekçesiyle suçlu bulunurken, Rauf Bey'in de suikast planında bilgisi olduğu mahkemece sabit görülmüş olup, bu suça sessiz kalarak yurtdışına çıkması nedeniyle suçlu bulunmuştur¹⁸⁶. Dr. Hüseyinzade Ali, Eyüp Sabri, Küçük Talat, Mithat Şükrü, Azmi, Nesimi, Dr. Rasuhi ve Kör Ali İhsan Beyler beraat ederken, Dr. Adnan ve Hüseyin Cahit Beyler hakkında ise, suikast tertibinden habersiz olduklarına karar verilerek suçsuz bulunmuşlardır. Cavit, Dr. Nazım, Hilmi ve Nail Beyler idam cezasına çarptırılmış olup, infazları aynı gün gerçekleştirilmiştir. Osman Vehbi, Hüsnü, İbrahim Edhem, Rahmi Beyler onar yıl kalabent cezasına çarptırılmıştır¹⁸⁷. Rauf Bey, mahkemenin verdiği cezayı hak etmediğini, memlekete dönmemesinin sebebinin korktuğundan değil,

¹⁸³ Aybars, 1997: 457.

¹⁸⁴ Zürcher, 2003: 236.

¹⁸⁵ Kılıç Ali, 2007: 485.

¹⁸⁶ Orbay, 2004: 195-196.

¹⁸⁷ TBMM Arşivi, İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927) C.7/3, Karar Defteri, Sıra Numarası: 111, Esas Numarası: 69, 13.07.1926. Bkz. Ek 3.

mahkemenin kanaat mekanizmasına güvenmediğinden olduğunu açıklayarak suçsuzluğunu savunmuştur. Cumhuriyet'in onuncu yılında çıkarılan genel aftan sonra, 1935 yılında ülkeye dönmüştür¹⁸⁸. Mahkemece suçsuz bulunan Hüseyin Cahit ise süren cezasını çekmek üzere Çorum'a geri yollanmıştır.

2.5. Mahkemenin Kaldırılışı

İttihatçılar davası, Ankara İstiklal Mahkemesi'nin görev yaptığı son siyasi dava olmuştur. Abdülkadir Bey ile Kara Kemal'e yardımda bulunanların yargılamaları 20 Ekim 1926'da sona ermesiyle birlikte, mahkeme bundan sonra hırsızlık, cinayet gibi asayiş suçlarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Bu dönemde, siyasi davalara görece, çalışma yoğunluğu da giderek azalmaya başlamıştır. Ülkede yaşanan siyasi çalkantıların son bulmasıyla birlikte çalışma temposu da azalan İstiklal Mahkemeleri, Cumhuriyet rejimini ve reformları korumak, memlekette huzur ve asayiş ortamını sağlamak gibi görevlerini tamamlamıştır. Nitekim bu görevlerini muvaffakiyetle sonuçlandıran Mahkeme azaları, TBMM tarafından 3 Kasım 1926'da takdimnameye layık görülmüşlerdir¹⁸⁹. Bununla birlikte, artık İstiklal Mahkemeleri'nin görev süresinin uzatılmasına da gerek görülmemiştir. 2 Mart 1927 tarihinde gerçekleştirilen Meclis toplantısında alınan kararla, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun süresi iki yıl daha uzatılırken, İstiklal Mahkemelerinin fiili görevine son verilmiştir. Bu tarihten sonra, İstiklal Mahkemeleri bünyesinde görülen ve henüz tamamlanmış olan davalar ise diğer mahkemelere intikal ettirilmiştir. Ankara İstiklal Mahkemesi reisi Ali (Çetinkaya) Bey, konu ile ilgili verdiği son demeçte, İstiklal Mahkemeleri icraatlarının memleket için ne denli mühim ve hayati olduğunu özetleyen bir açıklamada bulunmuştur. Bu demeçte, Osmanlı Devleti'nin yüzyıllarca muasır bir idare şekli oluşturamadığını, Meşrutiyet uygulamasının da sorunlara çare olamadığını, Mütareke döneminde yıkılan devletin yerini, İstiklal Harbi gerçekleştirilerek kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin aldığını ifade etmiştir. Konuşmasının devamında, Cumhuriyet rejiminden rahatsızlık duyan Saltanat ve Hilafet taraftarlarının karşı devrim amacıyla hareket ederek, irticai isyanlar, menfi ve ihtilalci faaliyetler göstermesi neticesinde İstiklal Mahkemeleri'nin tesis edildiğini açıklamış, ardından mahkemenin icraatları hakkında malumat vermiştir¹⁹⁰. İstiklal Mahkemeleri uygulamada kaldırılmış olmasına rağmen, 31 Temmuz 1922 tarihli ve 249 sayılı İstiklal Mahakimi Kanunu, 4 Mayıs 1949 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır. Dolayısıyla İstiklal Mahkemeleri'nin resmi olarak varlığı bu tarihten itibaren son bulmuştur.¹⁹¹

¹⁸⁸ Aybars, 1997: 466.

¹⁸⁹ Düstur c.8, s.3., karar 267.

¹⁹⁰ Ayın Tarihi, No:36 s.2080-2081, Mart 1927.

¹⁹¹ TBMM Arşivi, İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927) C.7/1: 8.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİSTOLCULAR DAVASI

3.1. Distolculuk Faaliyeti'nin Ortaya Çıkması ve Dava Sürecine Giden Gelişmeler

Kurtuluş Savaşı'nın zafere ulaşmasıyla birlikte, memleket işgal kuvvetlerinin elinden kurtarılmış ve 11 Ekim 1922'de yapılan Mudanya Ateşkes Antlaşması'yla artık silahlı mücadele devresi bitmiştir. Yapılan ateşkes sonrasında sulh müzakereleri arifesinde İtilaf Devletleri stratejik bir hamle yaparak, Ankara ile birlikte İstanbul Hükümetini de bu müzakerelere dahil etmeye çalışmıştır. Bu girişimle varılmak istenen hedef, İstanbul ve Ankara Hükümetine eşit söz hakkı tanımak suretiyle iki başlılık yaratmak ve aralarındaki anlaşmazlıklardan avantaj sağlayabilmektir. Nitekim İstanbul Hükümeti de TBMM'ye, sulh müzakerelerinde Ankara Hükümeti ile beraber yer almayı öneren tebliğler göndermeye başlamıştır. Bu gelişmeler Meclis içerisinde büyük tepkiler yaratmış olup, Saltanat ve Hilafet makamlarının mevcudiyeti tartışmaya açılmıştır. Meclis bünyesinde yapılan görüşmeler ve hazırlanan bir taslak neticesinde, Saltanat kurumunu işlevsel olarak Hilafetten bağımsız olarak değerlendirmek suretiyle, Mondros Mütarekesi itibarıyla fiilen varlığının son bulduğuna karar verilmiş ve 1 Kasım 1922 tarihinde resmen kaldırılmıştır. Bu gelişmenin akabinde, sabık padişah Vahideddin, İngilizlerden iltica talebinde bulunmuş ve 17 Kasım 1922 günü maiyetiyle birlikte ilk olarak Malta'ya daha sonra da San Remo'ya kaçmıştır. Ertesi gün Meclis tarafından yapılan oylama ile Abdülmecid Efendi Halife olarak belirlenmiştir¹⁹².

Bu süreçte, Meclisteki muhalefet ile iktidar grupları arasında Saltanatın ilgası, Lozan Konferansı gibi konularda yoğun tartışmalar sürerken, öte yandan yeni yönetim biçiminin belirlenememesi de Meclisin çalışma sistemini zorlaştırmaktaydı. Bütün bu sebepler dolayısıyla Meclis, 1 Nisan 1923'te seçimlere gidilmek üzere feshedilmiş ve yapılan seçimlerin akabinde 11 Ağustos günü tekrar açılmıştır¹⁹³. 27 Ekim günü Fethi Bey hükümetinin istifa etmesinin ardından, yeni hükümetin belirlenememesi bir yönetim krizi oluşturmuş ve nihayetinde 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilanı gerçekleşmiştir¹⁹⁴. Ancak aralarında bazı Millî Mücadele önderlerinin de bulunduğu, Cumhuriyetin ilan ediliş şekline rahatsızlık duyan kesim ve saltanat destekçileri Halife Abdülmecid'in etrafında toplanmaya başlamıştır. Cumhuriyet muhaliflerinin halifeye politik güç kazandırma gayretlerinin yanı sıra Abdülmecid Efendi'nin de yetki ve sınırlarını aşarak, siyasi bir otorite gibi hareket etmeye başlaması, Hilafet

¹⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 3, Devre 1, 1042,1065.

¹⁹³ Tunçay, 1981: 85–86.

¹⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 8, Devre 2, 89,98.

makamının da ilga edilmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Öte yandan, Londra’da yaşayan Hintli Müslümanların lideri Ağa Han ile Emir Ali’nin, Başvekil İsmet Paşa’ya gönderdikleri mektupla hilafetin muhafazasını talep etmeleri, memleketin dahili siyasetine müdahale girişimi olarak büyük yankı uyandırmıştır. Özellikle mektubun Başvekile iletilmeden evvel basına yansımaları, bu girişimin İngiltere ortaklı bir plan olduğu sonucunu doğurmuş ve konu İstanbul İstiklal Mahkemelerine taşınmıştır¹⁹⁵. Yaşanan bu önemli gelişmenin ardından, Hilafetin kaldırılmasına sebep olan son hadise ise bütçe görüşmeleri sırasında gerçekleşmiştir. Abdülmecid Efendi’nin, hilafet makamı için ayrı bir bütçe ayrılması, diğer devletlerin yetkilileriyle makamında görüşmek ve bu devletlerle bağımsız ilişkiler geliştirmek gibi cüretkâr talepleri sonucunda, halifeliğin kaldırılması meselesi Meclis’e taşınmış ve 3 Mart 1924 tarihinde Hilafet kaldırılmıştır. Sabık Halife Abdülmecid’in maiyetiyle beraber ülke sınırlarının dışına çıkarılmasına karar verilmiş olup, bunun üzerine ertesi gün ülkeden ayrılmıştır¹⁹⁶.

Saltanatın kaldırılması ile başlayan ve Cumhuriyetin ilanı ile artarak devam eden gerici kesimlerin tepki ve muhalefetleri, hilafetin kaldırılmasıyla birlikte daha da artış göstermiştir. Bunun yanında ikinci Meclis döneminde uygulanan, asker-mebusların görevlerinden birini tercih etme zorunluluğu, ordu mensuplarını siyasetten tasfiye etme çabası olarak algılanarak bazı tepkilere yol açmış ve yeni siyasi oluşumlara zemin hazırlamıştır. Ayrıca bu dönemde, muhalif basının TBMM’ye karşı yoğun eleştirilerde bulunması ve hükümete muhalif olarak, daha muhafazakâr yapıdaki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi alternatif bir siyasi teşekkülün kurulması da muhalefet hareketlerine büyük ölçüde destek sağlıyordu. Nitekim muhalif basın ve siyasi örgütlerden destek kazanan irticai gruplar, din kisvesiyle yürüttükleri hilafet ve saltanat yanlısı propaganda faaliyetlerini daha da yaygınlaştırmış olup, bu propaganda eylemleri Şeyh Said İsyanına kadar varmıştır.

13 Şubat 1925 tarihinde isyan başlatan Şeyh Said, İslam’ın helak edildiğini ve dinin muhafazası için Tanrı tarafından kendisinin görevli kılındığını beyan etmiş, hilafetin yeniden tesisini sağlamak amacıyla savaş başlattığını duyurmuştur¹⁹⁷. Bingöl’de başlayan isyan hareketi hızla çevre illere doğru ilerlemiş olup, mart ayında Diyarbakir’e kadar ulaşmıştır. Başlangıçta ufak çaplı bir ayaklanma hareketi gibi algılanmış ve yeterli derecede önlem alınmamış olması isyanın yayılmasında etkili olmuştur. Bunun üzerine isyanın bastırılmasında yeterli sertlikte tedbir ve uygulamalarda bulunamayan Başvekil Fethi Bey’in istifasının ardından, İsmet Paşa Hükümeti kurulmuş ve hemen ardından 4 Mart 1925’te Tahrir-i Sükûn Kanunu ile Doğu

¹⁹⁵ Aybars, 1997: 397.

¹⁹⁶ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1997: 618–619.

¹⁹⁷ Soyak, 2010: 91-100.

illerinde sıkı yönetim ilan edilmiştir¹⁹⁸. Aynı kanuna bağlı olarak, ayaklanmaya bağlı davaların görülmesi için İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesi ile isyan bölgesi dışında kalan, vatana ihanet, askerden firar ve birtakım siyasi davaların görülmesi için İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi kurulmuştur¹⁹⁹.

İsyân bölgelerine düzenlenen askeri harekâtlar neticesinde kısa sürede isyan bastırılmış olup, 16 Nisan günü yakalanan Şeyh Said ve diğer isyancılar İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmaya başlamışlardır. 26 Mayıs'ta muhakemesine başlanan Şeyh Said, öncülük ettiği ayaklanmanın İngiltere destekli bir girişim olduğunu reddetmiş, temel sebebinin Hilafetin ilgası ve İslamiyet'in mahvı yönündeki propagandalar olduğunu ileri sürmüştür. Yapılan muhakemeler sonucunda, 28 Haziran günü Şeyh Said ile beraber kırk yedi asi idam cezasına çarptırılmıştır²⁰⁰.

Kurtuluş Savaşı döneminde İngiliz işbirliğiyle Millî Mücadele aleyhinde faaliyet gösteren İngiliz Muhipleri, İtilafçı, Nigehbancı ve Tarikat-ı Salahiyeçiler gibi gruplar, Milli zaferin kazanılmasının hemen ardından ülkeden firar etmişlerdir. Bu cemiyet mensupları arasında, Sultan Vahideddin'e yakın olan ve ülkenin yıkımında etkin faaliyet göstermiş olanlar, Türkiye Cumhuriyeti tarafından, genel affa dahil olmayacak şekilde Yüzellilikler Listesine alınmıştır. Bu listenin en başında bulunan Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin kurucusu Kiraz Hamdi Paşa, Köstence'ye firarının ardından cemiyetle irtibatını sürdürmüş ve memleket dahilinde yıkıcı plan ve faaliyetlerine yeniden başlamıştır. Bir yandan Avrupa'ya kaçan İtilafçıları aynı amaç etrafında toplamaya çalışan Kiraz Hamdi Paşa, diğer yandan San Remo'daki sabık Padişaha sık sık ziyaretlerde bulunarak icazetler almakta ve kendi aralarında Hilafet Kongreleri düzenleyerek yabancı devletlerle temasa geçip destek toplamaya çalışmaktaydılar. Bu doğrultuda, Cumhuriyeti devirerek memlekette yeniden halifelik ve saltanat idaresini hâkim kılmak için, bilhassa Kürdistan Teali Cemiyeti mensuplarıyla ortaklık içerisine girerek, İngiltere'nin desteğini kazanmaya çalışmışlardır. Nitekim Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti mensupları, 1925 Şubat'ında çıkan Şeyh Said İsyanı'nın büyümesine katkı sağlamak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Tekke ve zaviyelerde Cumhuriyet aleyhine başlattıkları propaganda faaliyetlerini, taşra bölgelerinde sürdürerek geniş halk kitlelerini saltanat ve hilafet taraftarlığına yöneltip, isyana katılmalarını sağlamaya çalışmışlardır. Öte yandan ayaklanmanın boyutunu genişletmek için yoğun mesai harcayan cemiyet, yabancı ordu kuvvetlerini de devreye sokarak, memleketin işgaline varacak dereceye ilerletmek için bazı Kürt şeyhleriyle bağlantılar kurmuştur.

¹⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 4, Devre 2, 132,133; Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 97-99.

¹⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 15, Devre 2, 140.

²⁰⁰ Örgüven, 2002: 203-2015; Ertüren ve Koçin, 2020: 145.

Bu dönemde, gizli bir cemiyet olarak varlık gösteren Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti ve yıkıcı eylemlerinin ortaya çıkmasına sebep olan girişim ise, Distolculuk faaliyeti olmuştur. Cemiyet üyelerinden Osman Daver, Distol ilacı mümessili kılığında taşra bölgelerini gezerek propaganda faaliyetlerini sürdürürken, dikkat çeken söylem ve hareketleri nedeniyle yakalanmış ve yapılan araştırmalar sonucunda onunla bağlantılı olanlar takip edilerek diğer cemiyet üyeleri de yakalanmaya başlamıştır. Netice itibarıyla, Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin bu şekilde açığa çıkması ile isyana ilişkin faaliyetlerinin tespit edilmesi üzerine başlayan yargılamalar, Ankara İstiklal Mahkemesine sevk edilmiştir. Distolcular Davası kapsamında yürütülen yargılama sürecinde elde edilen deliller, sanıkların ifade ve itiraflarıyla soruşturma derinleşirken, giderek daha fazla cemiyet üyesinin açığa çıkmasıyla davanın boyutu da genişlemiştir. Bununla birlikte Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'yle ilgili kuruluş amacı, üyeleri, planları, faaliyetleri ve yapısal özellikleri gibi konular detaylıca ele alınmış ve geniş bilgiler elde edilmiştir.

3.2.Olayların Ankara İstiklal Mahkemesine Yansıması

Mayıs 1925 tarihinde Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin bazı üyelerinin, yabancı bir şirkete bağlı çalışmak suretiyle geniş bölgelerde köyden köye seyahat ederek, kamuoyuna padişahın dönmesi fikrini aşlamak ve Cumhuriyet idaresini kötüleyerek ayaklanma başlatmak üzere propaganda faaliyetleri yürüttükleri ortaya çıkmıştır. Mayıs ayı sonlarında Konya'da yakalanan matrud ordu mensubu Osman Daver'in, Macar asıllı bir ilaç firması olan Distol Müessesesine bağlı olarak, hayvan hastalıkları için geliştirilen Distol ilacı satıcısı kılığında gezdiği yerlerde görev ve maksadını aşan eylemlerde bulunduğu anlaşılmıştır²⁰¹. Dikkat çekici söylem ve davranışları tutuklanmasına sebep olurken, bu esnada ele geçirilen mühim bir mektup vesilesiyle Antalya Fener Rüsum memurluğu yapmakta olan mütekit Yüzbaşı Nihad Efendi ile iştirak halinde oldukları ve bir çeşit komite faaliyeti yürüttükleri anlaşılmıştır²⁰². Mektubun içeriğinde Nihad Efendi'nin merkezi toplantılara dair verdiği bilgilerle birlikte, amaç ve hedefleri için yabancı devletlerin desteğini sağlamak doğrultusunda Antalya'da bulunan İtalyan Konsolosluğu'na yansıdığı bilgisi yer almaktadır²⁰³. Soruşturma derinleştirildiği zaman daha sonra Osman Daver'le bağlantılı olan ve kendisi gibi Distol ilacı satıcısı olarak Balıkesir dolaylarında seyahat eden Nuri Efendi'ye ulaşılmış olup, kendisi İstanbul'da tevkif edilmiş ve hanesinde incelemeler başlatılmıştır. Hanesinde bulunan evraklar arasında, bir casus raporu

²⁰¹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.1.13/22-17,1,2.

²⁰² TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K025_D075-14_G178_0004, 0005. Bkz. Ek 4.

²⁰³ 'Cemiyet-i Fesadiye'ye Mensup Olmakla Maznun Nihat, Osman ve Nuri'nin Muhakemelerindeki Şayan-ı Dikkat İsticvablar', *Cumhuriyet Gazetesi*, 07.06.1925.

niteliğinde olan ve seferberlik ve isyan bölgesine sevk edilen askeri kuvvetlerden bahseden mektup dışında, Tarikat-ı Salahiye adında bir hafiye cemiyeti ile ilgili önemli bilgilerin yer aldığı belgelere ulaşılmıştır²⁰⁴. Böylece gizli Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin varlığı ortaya çıkmış olup, yürütülen soruşturma kapsamında, cemiyet üyelerinin Kemaliyeli İbrahim'in Kahvehanesini merkez toplanma yeri olarak belirledikleri ve burada sık sık toplanarak, hükümete karşı Şeyh Said İsyanını destekleyen konuşmalar yaptıkları da açığa çıkmıştır. Öte yandan Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin başında Kiraz Hamdi Paşa'nın bulunduğu, kendisinin 1922'de Romanya'ya kaçmasına rağmen bazı cemiyet üyeleriyle haberleşmeye ve cemiyeti yönetmeye devam ettiği de anlaşılmıştır²⁰⁵. Nihayetinde dini, siyasi amaçları doğrultusunda kullanarak Tarikat-ı Salahiye adında hafi bir fesat cemiyeti oluşturmak ve Cumhuriyet idaresini yıkararak, saltanat ve hilafet idaresini yeniden hâkim kılmak için ülke genelinde ayaklanma başlatmak gerekçesiyle tutuklanan cemiyet mensupları, Distolcular Davası kapsamında, Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmışlardır.

Distolcular Davası sanıklarının Şeyh Said İsyanı sırasındaki faaliyetleri ve Kürt isyancılarla münasebetlerini göz önünde bulunduran Ankara İstiklal Mahkemesi Müddeiumumisi, İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemesi'ne bir bildiri yazısı göndererek, yürütülen soruşturmalar hakkında bilgi verdikten sonra, konuyla ilgili şahısların tutuklanıp mahkemeye sevk edilmesini talep etmiştir. Müddeiumumi, ülkede karşı devrim düşünce ve gayesiyle hareket ettikleri ortaya çıkan şahıslarla ilgili derin araştırmaların sürmekte olduğu, 10 şüphelinin daha tutuklanmasına karar verildiği ve sanık sayısının 40'a ulaştığı bilgisini vermiş, ardından yürütülen soruşturmalardan elde edilen sonuçları 3 maddede özetlemiştir. Buna göre;

- 1) Vahideddin padişahlık döneminde İngilizlerin müsaade buyurması üzerine Tarikat-ı Salahiye namında bir cemiyet oluşturmuştur. Bu cemiyet örgütlenme biçimi bakımından, daha çok masonluk veya yabancı ülkelerdeki dini tarikat yapılanmalarını andırmaktadır. Mevcut bilgilere göre Vahideddin'in, siyasi emelleri doğrultusundaki faaliyetlerinin boşa çıkması, toplumdaki saygınlığını yitirmesinin ardından, siyasi emellerine dini girişimler aracılığıyla ulaşabileceğini düşünmüş ve bu cemiyeti kurmuştur. Cemiyetin amacı şariat esaslarının bütünüyle uygulanması ve şariat hükümleriyle uyumlu bir idare oluşturmaktır. Cemiyetin başkanına Gavs-ı Azam denilmektedir. Ayrıca cemiyete alınacak kişileri incelemesi maksadıyla Divan-ı Süeda namıyla bir divanları mevcuttur. Cemiyetin Vahideddin'den sonra önde gelen isimleri Kiraz Hamdi Paşa, Mustafa Sabri Efendi, Yahya Adnan Paşa gibi Hürriyet ve İtilaf

²⁰⁴ “Tarikat-ı Salahiyecilerin Muhakemesi”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 09.08.1925.

²⁰⁵ Özel, 2021; 8.

reisleridir. Çalışmalarını son bir senede arttırmışlardır. Memleket dahilinde en önemli icraat merkezleri İstanbul'dur. Şimdiye kadar kesin şekilde belirlenemese de cemiyetin idare yerinin de İstanbul olduğu ihtimal dahilindedir. Zira cemiyet üyelerinin belgeler ile diğer belgelerde İstanbul'da bulunan Cemil adında bir şahsın imzası bulunmaktadır. Şubat ayında, yeri daha saptanamamış olan büyük bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Sözde idamına hükmedilenler arasında bulunan Kör Sadi, Tarikat-ı Salahiye'ye mensuptur. Cemiyetin bir başka adı da Müdafaa-i Hukuk-ı Hilafet-i Kübra olmakla birlikte, cemiyet ile Şeyh Said'in amaçları mühim ölçüde benzemektedir. Mahkeme işbu Şeyh Said İsyanında, Tarikat-ı Salahiye'nin bağlantısının ne kadar olduğunu belirleyebilmek için, bu konuların da sorgulanması istegindedir. Nuri namındaki sanık Anadolu'da dolaşan ahababının, yakalandığından bihaber şekilde, ayaklanmaya katıldığını düşünmekteydi. Bu sebeple söz konusu cemiyetin ayaklanmayla bağlantılı olduğu bu ilişkilerden ileri gelmektedir.

- 2) Bu konuyla ilgili olan şahıslardan yakalananlar yüksek dereceli görevlilerdir. Dün Çerkes Hacı Nazmi Paşa ile arkadaşlarının yakalanmasına karar kılınmıştır. Ziya Molla, Cemil ve Lütfi Fikri Beylerin isimleri de ortaya çıkmaktadır. Ev ve çalışma yerlerinde aramalar yapılmasına karar verilmiştir.
- 3) Anadolu'da gerçekleştirmek niyetinde oldukları faaliyetler hakkında kesin bilgilere şu ana kadar ulaşamadı, ancak Distol adlı ilaç şirketi vasıtasıyla seyahat ettikleri tespit edildi, araştırması sürmektedir. Ancak isyanla bu cemiyetin alaka derecesini saptayarak bildirmenizi rica ederim²⁰⁶.

İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemesi'ne gönderilen bu tebliğin akabinde, 12 Haziran 1925 tarihinde Distolcularla alakalı bir kararname hazırlanmıştır. Bu kararnameye göre, Distol müessesesi vasıtasıyla köyden köye seyahat eden Osman Daver ve arkadaşı Nihad Efendi'nin faaliyetleri, ülkenin emniyeti ile birlik ve beraberliğini bozmaya yönelik bir cemiyetin varlığını kanıtlamakla birlikte, söz konusu cemiyetle bağlantılı oldukları kuvvetli delillerle ispatlı görülmesinden dolayı, Takrir-i Sükûn Kanunu gereğince tutuklanıp İstiklal Mahkemesi'ne getirilmeleri karara bağlanmıştır²⁰⁷. Buna ilaveten mahkeme, elli altı vilayete iletmek üzere bir suret hazırlayarak, geniş mıntikalarda hafiye olarak dolaşan Distolcuların bulunmaları için teyakkuza geçmeleri talimatı verilmiştir.

Altı maddeden oluşan suretin ilk maddesinde, Vahideddin tarafından kurulan, ülkede karşı devrim amacıyla faaliyet gösteren bir gizli cemiyetin varlığının ortaya çıktığını, bunun

²⁰⁶ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K026_D075-17_G246_0006-0008.

²⁰⁷ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K025_D075-14_G179_0004.

Tarikat-ı Salahiye olduğunu ve birkaç üyesinin yakalanarak sorgulamaya alındığı açıklanmıştır. Devamında, yapısal özellikleri bakımından yurtdışındaki dini tarikatlara benzediği, amaçlarının şariat esaslarına uygun bir idare düzeni sağlamak ve hilafeti geri getirmek olduğu gibi ayrıntılı bilgiler verilmiştir. İkinci maddesinde, mevcut belge ve deliller doğrultusunda cemiyetin İstanbul merkezli olduğu bildirilmiştir. Üçüncü maddede, Distol adındaki Macar kökenli ilaç şirketi aracılığıyla hafıye gibi geniş mıntıklar dahilinde gezerek propaganda faaliyetleri yürüttükleri bildirilmiştir. Devamı maddelerde ise bu fesat cemiyetinin çeşitli kılıklarda millet içerisinde dolaşıp, bozguncu eylemlerini sürdüreceği ifade edilmiş ve bu fesatçıların yakalanması yönünde geniş tedbir almaları istenilmiştir²⁰⁸.

Bu gelişmeleri müteakiben, Ankara İstiklal Mahkemesi Müdde-i Umumisi Distolcu sanıklar hakkındaki iddianamesini de tamamlamıştır. Buna göre, memleket idaresine karşı gizli bir cemiyet oluşturarak, yurdun birlik ve güvenliğini bozmakla suçlanan Osman Daver, Nuri ve Nihad Efendilerin derhal yargılanmasını talep etmiştir²⁰⁹. İddianamenin hazırlanmasının ardından yargılama süreci başlamıştır.

3.3. Dava Sürecinin Başlaması ve Gerçekleştirilen Muhakemeler

3.3.1.Osman Daver'in Muhakemesi

Distolcular ile ilgili iddianamenin tamamlanmasının ardından duruşma sürecine geçen Ankara İstiklal Mahkemesi, ilk olarak 28 Mayıs'ta Osman Daver'i yargılamaya başlamıştır. Muhakemenin başlangıcında geçmiş hayatıyla ilgili soruları yanıtlayan Osman, 1882 doğumlu olduğunu, aslen Ünye'li olduğunu, mektepte yetiştikten sonra ordu hizmetine Edirne'de 7. Süvari Alayı'nda başladığını söyleyerek sırayla görev yaptığı kıtaları saymış, Mütareke Dönemi'nde Edirne'ye dönmek istediğini ancak Edirne ile İstanbul'un irtibatı kesildiği için izin vermediklerini, dayısı Safvet Bey'in Merkez Kumandanı olduğu dönemde, Eyüp'te inzibat zabıtlığı yaptığını, Kuva-yı İnzibatiye'de bulunduğundan dolayı askerlikle ilişkisinin kesildiğini anlatmıştır²¹⁰.

Sorgulamaların devamında Eyüp'teki vazifesinin askerin zabıt ve rabtına bakmak olduğunu ifade eden Osman Daver, Mahkeme reisinin o dönem fırkaların terhis edildiğini hatırlatması üzerine, sonradan tertip edilmiş iki müretteb fırka bulunduğunu, bunlara daha sonra Kuva-yı İnzibatiye denildiğini açıklamıştır. Reis Bey'in; *'Demek hilafet fırkası efradının zabıt*

²⁰⁸ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K026_D075-17_G246_0014-0017.

²⁰⁹ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K025_D075-14_G181_0001.

²¹⁰ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K021_D075-1_G001_005.

ve rabtına memur idiniz. Başka ne vazifeniz vardı?” sorusuna karşılık Osman; ‘Polisin yapacağı tevkifatta kendisine müzaheret etmek” cevabını vermiş, devamında gelen sualler doğrultusunda Anadolu harekâtına destek ve yardımında bulunan bazı kişileri tutukladıklarını itiraf etmiştir.²¹¹ Sanık daha sonra, milli kuvvetlerin İstanbul’a hâkim olmasıyla birlikte hakkında inceleme başlatıldığını ve askerlikle bağının kesildiğini, bundan sonra dava takibi, emlak ve nikah işleriyle meşgul olduğunu söylemiştir²¹².

Sorgulamanın ilerleyen safhalarında Nigehban Cemiyeti’ne dahil olup olmadığını sorusuna hayır cevabını veren Osman Daver, cemiyetin maksadı ile ilgili de şu yanıtı vermiştir; ‘Efendim, askerliği fırkacılıktan tefrik etmek. Ahlaksız zabitanın meslekten uzaklaştırılması, mağdur zabitanın haklarının verilmesi gibi hususat programları meyanında idi.” Reis Bey; ‘Sen Edirne’de teşekkül ettiği zamanki vaziyetinden bahsediyorsun” sözüne karşılık Osman; ‘Ben Edirne’de teşekkülünden haberdar değilim. İstanbul’daki programlarını söylüyorum. Gazi Paşa Anadolu’ya geçtikten sonra bu cemiyete dahil zabitanın ekserisi Anadolu’ya geçtiler. Anadolu ile İstanbul arasında muhabere münkatı olduktan sonra Nigehbancılar ayrı bir program tanzim etmişler. Bunun üzerine hükümet bu cemiyeti dağıttı” şeklinde cevap vermiş, yeni programın ne olduğu sorulunca da bilmediğini söylemiştir.

Daha sonra Osman Daver’e en çok nerede vakit geçirdiği sorulduğunda, Bayezid’de bir kahvehanede oturduğunu ve ortasında bir toplantı yeri bulunduğunu söylemiştir. Kahvenin müdavimleri arasında kimleri tanıdığının sorulması üzerine ise, dayısı sabık Merkez Kumandanı Safvet, Nuri, Eski Yemen Mebusu Mustafa, Nihad, Dava Vekillerinden Mehmet Ali, Hoca Ahmet Rasim Avni ile Ahmet Şirani gibi Bey ve Efendilerin isimlerini saymıştır. Avrupa’da bulunan firarilerden kimleri tanıdığı hakkındaki soruya da Filibeli Tahsin ile vaktiyle 55. Fırka Erkan-ı Harbi olan Binbaşı Hüsnü Efendi’yi tanıdığını söylemiştir. Ancak bunlarla haberleşmediğini, yalnız Tahsin’in Nuri’ye bir mektup gönderdiğini, Nuri’nin de kendisine ‘Tahsin arkadaşlarından mektup alamadığından şikâyet ediyor. Ben yazacağım. Sen de mektup yaz” dediğini, buna karşılık Nuri’ye ‘Benden selam yazma. Sana da tavsiye ederim. Bu gibi adamlarla muhabereyi kes” şeklinde cevap verdiğini açıklamıştır²¹³.

6 Haziran’daki duruşmada Osman Daver, Antalya Fener Rüşum Memuru Nihad’ın kendisine yazdığı ve yakalandığı sırada üzerinde bulunan mektup hakkında sorgulanmaya başlamıştır. Mektubun içeriği hakkında, ‘Nihad giderken İzmir’e uğramış, İzmirliiler çalışıyorlar, Antalyalılar uyusuk diyordu. Bir de ‘arkadaşlar kahveye geliyor mu?’ diye soruyor

²¹¹ “Gizli Cemiyet Mensuplarının Muhakemesi”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 28.05.1925. Bkz. Ek 6.

²¹² TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K021_D075-1_G001_0011.

²¹³ “Gizli Cemiyet Mensuplarının Muhakemesi”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 28.05.1925.

ve iş için İtalya konsolosuna yanaşmak istediğini yazıyordu” demiştir. Mahkeme reisi mektupta geçen, memleketin iç ve dış manzarasının arzu edilen yönde olduğu, rahatlarının sağlandığı ve iş imkanının da bulunduğu ifadeleri ile Antalya halkı için hissiz, fikirsiz insanlar olduğu, daha fikirleriyle uyuşacak birine rastlamadığı yönündeki sözleri kendisine sormuştur. Osman Daver buna karşılık olarak, memleketin iç ve dış manzarasından kastın, alelade manzarası olduğunu, iş meselesinin Fener İdaresindeki memuriyeti dışında bir terzihane açmak olduğunu ve Nihad’ın bunu hatırlattığını, fikirleriyle uyuşacak birine rastlamadığı sözü içinse, kendisi ile fikirlerinin uyuşmamasından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Sual üzerine Nihad’ın fikirlerine daha da açıklık getirmesi istenen Osman Daver cevaben, *“O diyordu ki ‘Burada bize ekmek vermeyecekler, aç bırakacaklar, nisbet-i askeriyemizi kestiler. Ben saltanata sadakat göstermiş olmakla müttehem olduğum için hükümet değişse de yerine gelecek olanlar da bizi kullanmazlar.’ Ben de ‘Zaman böyle gitmez. Her şey ilanihaye böyle devam etmez. Bizim de bigünah olduğumuz anlaşılır. Bizim de çalışacağımız bir gün gelir’ dedim”* şeklinde açıklamıştır. Mektupta mevzubahis olan İzmir halkının daha uyanık olduğu, bu adamların çok çalışırlarsa başarılı olabilecekleri, başka yere ehemmiyet vermemeleri yönündeki ifadelerle dikkat çeken Reis Bey; *“O, bu idarenin gitmesini temenni ediyordu. Siz de kendisini temin ettiniz. Fakat bunun ile İzmir’in münasebeti nedir? İzmir’de Nihad Efendi bazı mütekaidlerine mi temas etmiş de böyle yazıyor?”* sorusunu yöneltmiştir. Osman Daver, o dönemde İzmir’de Terakkiperverlerin seçimler için çalıştığını, Nihad’ın da buna işaret ettiğini belirterek, *“Efendim Bursa’daki Heyet-i Mahsusa bizim gibi nisbet-i askeriyeleri kesilenler için Meclis’e bir layiha vermiş. Karabekir Paşa da başka bir layiha vermiş. Bunda bizlerin mağdur olduğumuzu, tekaüde sevklerimiz lazım geldiğini yazmış. Hepimiz ümitteydik. Bursa’da, İzmir’de Terakkiperverler kazanırsa bu ümidimiz tahakkuk edecek zannediyorduk. O zaman gazetelerin yaygarası da buna ihtimal verdiriyordu”* diye ifade etmiştir. Bunların dışında mektupta Osman’a, merkezi toplantı ve konferansın ne hal aldığıyla ilgili soru yöneltilmesine değinen Reis Bey, bunlar hakkında malumat istemiştir. Osman Daver buna karşılık, *“Ne içtima var ne konferans beyefendi bu kendi ukalalığıdır. İki arkadaş, iki felekzade bir araya gelmiş, dertleşmiş, bu içtima mıdır? Biz memleketin selam verilmez eşhas-ı süfliyesi menzilesine düştük. Nasıl bir yan kesicilik olur bütün yan kesicilerden şüphe ederler. Bir hırsızlık olur bütün hırsızlardan şüphe ederler. O hale geldik. Bendeniz konferans falan diye bir şeyi bilmiyorum”* diyerek kendini savunmuştur²¹⁴.

²¹⁴ “Cemiyet-i Fesadiye’ye Mensup Olmakla Maznun Nihat, Osman ve Nuri’nin Muhakemelerindeki Şayan-ı Dikkat İsticvablar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 07.06.1925.

Mahkeme heyeti daha sonra Nuri'nin Filibeli Tahsin'e yazdığı mektubu Osman Daver'e okuyarak, bu mektup hakkında da malumat ve izahat istemiştir. Mektupta, yakın bir tarihte Anadolu'da gerçekleştirilen askeri sevkیاتlar hakkında bilgiler veren arkadaşı Nuri'nin maksadının ne olduğu kendisine sorulmuş, buna karşılık Osman bilmediğini söylemiştir. Reis Bey, Anadolu'da hangi kazaların silah altında olduğunu, hangi kıtaların nerede bulunduğunu nasıl öğrendiklerini sormasının ardından, bu malumatı ya doğrudan ecnebilere ya da yurtdışındaki teşkilatlarına verdiklerine yönelik ithamda bulunmuştur. Osman Daver ise tekrar bilmediğini yenileyerek, *“Nuri, Taif'ten, firari Tahsin'den bir mektup aldı. Kendisine bu gibi adamlarla muhabere etme dedim”* şeklinde kendini savunmuştur.

Yeniden Nihad'ın mektup meselesine dönen Mahkeme Reisi, mektubun ifade tarzının, bir heyet için çalıştıkları kanaatini doğurduğunu belirtmiştir. Ardından Romanya'da kimlerin çalıştığını ve Vahideddin'in halihazırdaki vaziyetini sormuştur. Osman Daver'in ısrarla bilmediğini söylemesine karşılık ise Reis Bey; *“Biz biliyoruz. Bu dediğimiz yerlerde çalışan bir heyet-i fesadiye var. Siz de dahilde onların adamısınız”* demiştir²¹⁵.

Ankara İstiklal Mahkemesi, 18 Haziran'daki duruşmada Osman Daver'in muhakemesine devam etmiştir. Distol ilacı satmak üzere hangi köy ve kazalara uğradığı sualine karşılık, ilk olarak Afyon'a geçtiğini, oradan Çay'a, Bolvadin'e ve Akşehir'e gittiğini, buradan bir hafta sonra da Konya'ya geçtiğini söylemiştir. Daha sonra sırasıyla Çumra, Karaman ve Ereğli'ye geçtiğini anlatmış, isyan başladığında ise Niğde'de bulunduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine Osman Daver'i, bu bölgelerde halka isyanı benimseterek, birliğin aleyhinde tahriklerde bulunmakla suçlayan mahkeme Reisi, Niğde'nin Çiftlik Karyesinden Hatip Hacı Osman isimli bir şahidin ifadesini sanığın yüzüne karşı okumuştur. Bu ifadeye göre, koyunların tedavisi için ilaç sattığından, faydalarını anlattığından bahsedilen Osman Daver'in, öteberi konuşulduğu bir sırada, *“İstanbul'da bir şeyh gördüm. ‘Ne var ne yok?’ diye sordum. ‘Yunanlılar on güne kadar Sakarya'dan kaçacaklar’ dedi. ‘Halife ne olacak?’ dedim. Şeyh, ‘İslamiyet halifesiz olamaz, halife kalacak’ dedi. Yunanlılar on gün sonra Sakarya'dan gittiler. Şimdi Said isyan etti. Kürtler halife taraftarıdır, onun için ilerleyecekler eğer halife de gelirse şeyhin vallaha diye ayağına kapanacağım”* demiştir²¹⁶. Ardından diğer bir şahit olan Gani Çavuş'un ise Osman Daver'in seferberlik haberi üzerine *“Kabine değişiyor, Mustafa Kemal düşecek, halife taraftarları ve halife Avrupa'da boş durmuyorlar”* dediği yönündeki

²¹⁵ ‘Cemiyet-i Fesadiye’ye Mensup Olmakla Maznun Nihat, Osman ve Nuri'nin Muhakemelerindeki Şayan-ı Dikkat İsticvablar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 07.06.1925.

²¹⁶ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K021_D075-1_G009_0037.

ifadesi de okunmuştur²¹⁷. Bu ifadelerin uydurmadan ibaret olduğunu söyleyerek reddeden Osman kendisine, *"Seferberlik var nedir dört düvel üzerimize hücum etmiş, sen Niğde'ye gidince bize bir gazete gönder bu babda bir havadis alalım"* dendiğini buna karşılık Niğde'de gazete bulamayınca onu getiren hayvan sahibine *"Kürtler isyan etmiş, seferberlik onun içindir, hükümet çabuk tenkil eder"* diye haber gönderdiğini ifade ederek kendini savunmuştur²¹⁸. Mahkeme, şahitlerin kendisini evvelden tanımadığı için iftira etmelerinin manasızlığına değinerek, Bor kazasından gelen diğer ifadeleri de okumuştur. Bu ifadelerde de kendisinin zabıtlıktan kovulduğu, yerine düzme zabıtlar konduğu, fakat hükümetin belasını bulduğu, Kazım Karabekir'in silah çektiği, Mustafa Kemal Paşa'nın kaçtığı, fakat tevkif edildiği yönünde söylemlerde bulunduğu yer almaktaydı²¹⁹.

Sanık Osman Daver, bu ifadeleri ısrarla inkâr etmeye devam etmiştir. Fakat Mahkeme Reisi, bu meseleyi daha da derinleştirmeye gerek duyulmadığını, üzerinde bulunan mektup, şahit ifadeleri vs. gibi delillerin suçunu ortaya çıkarmada yeterli olduğunu belirtmiş ve kendisinden itiraf beklediklerini söylemiştir. Fakat Osman Daver, dava boyunca suçunu inkâr etmeye devam etmiştir.

3.3.2. Antalya Fener Rüsum İdaresi Memuru Mütেকait Yüzbaşı Nihad'ın Muhakemesi

Ankara İstiklal Mahkemesi'nin Distolcular Davası kapsamında yargıladığı önemli sanıklardan biri de Antalya Fener Rüsum İdaresi memuru olan mütেকait Yüzbaşı Nihad Bey'dir. Muhakemenin başlarında evvel hayatına yönelik sorulara cevap veren sanık, 1905 senesinde mektepten çıktıktan sonra Edirne'de Müşir Arif Paşa'nın yaveri olduğunu, Balkan Harbi'nde Çanakkale Redif Alayında, I. Dünya Savaşı'nda ise 7. Fırka dahilinde Seddülbahir'de görev yaptığından bahsetmiştir. Devamında yaralandığı için tedavi amaçlı İstanbul'a gönderildiğini, daha sonra Tekirdağ, Kudüs, Şam, Cebel-i Lübnan, İskenderiye ve son olarak Karaman'da görev yaptığını anlatmıştır. Karaman'da 41. Fırka'daki görevi sırasında bir buçuk ay izinli olarak İstanbul'a gittiğini anlatan Nihad, Mütareke döneminde 34. Fırka'daki vazifesi sırasında firari diye şikâyet edildiği için Divan-ı Harbe sevk edildiğini ve işlemlerin izin süresini aştığı için Karaman'daki görevine dönemeyerek, İstanbul'da altı ay beraat etmesini beklemek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Bu süre zarfında ailesini geçindirmek adına muhtaç düştüğünü söyleyerek, kendisine İstanbul'da hizmet verilmesi talebiyle Harbiye Nezareti'ne dilekçe verdiğini açıklamıştır. Bu noktada mahkeme reisi dilekçede, *"Merkez saltanata sadık*

²¹⁷ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K021_D075-1_G009_0038.

²¹⁸ *"Cemiyet-i Fesadiyecilere Dair Yeni İfşaat"*, *Hakmiyet-i Milliye Gazetesi*, 19.06.1925.

²¹⁹ *"Cemiyet-i Fesadiyecilere Dair Yeni İfşaat"*, *Hakmiyet-i Milliye Gazetesi*, 19.06.1925.

bulunuyorum. Sadık bendenizi bir hizmete tayin ediniz” ifadesini kullanmaktaki maksadını sorgulamış, Nihad ise cevaben ‘‘Maksadım namuslu olarak bir işe tayin edilmektir. O yolda yazmazsam bir işe tayin etmezler. Muhtaç kaldım. Üzerimde elbise-i resmiyem vardı’’ şeklinde açıklık getirmiştir. Askerlikle ilişkisinin kesilmesi hakkında da sorgulanan Nihad, o meselenin de bu dilekçeyle ilgili olduğunu söyleyerek, saltanata hizmetle ilgili kullandığı ifadelerin bunda etkili olduğunu kabul etmiştir. Devamındaki ifadelerinde dilekçeden sonra bir göreve getirilmediğini, misafirhaneye alındığını ve uzun bir süre açıkta kaldığını anlatmıştır²²⁰.

Muhakemenin ilerleyen safhalarında mahkeme reisi, Nihad’ın Bayezid’deki kahvehane ve oradan kimlerle temasta bulunduğu hakkında sorgulamalarda bulunmuştur. Buna karşılık Nihad, o kahveye hem ucuz olması hem de mektepten sınıf arkadaşı olan Osman Daver’le dertleşmek amacıyla gittiğini söyleyerek, ikisinin de o dönem iş aradıklarını ancak bulamadıkları için muzdarip olduklarını anlatmıştır. Ardından, Nuri Efendi ve Safvet Bey’i de Osman Daver vasıtasıyla tanıdığını, bunlardan başka kimseyi bilmediğini savunan Nihad, iş aramakla meşgul olduğu için genelde bir kahve içip kalktığını ve kahveye yalnızca bir iki ay kadar devam ettiğini ifade etmiştir. Devamında sual üzerine, kendisinin Antalya’da Fener memurluğuna tayin edilmiş bulunduğunu sebep göstererek, Osman ve Nuri Efendilerin Distol şirketine başladıklarından haberi olmadığını savunmuştur²²¹.

Antalya Fener Rüsum Memurluğu’na Fransız konsolosluğundan aldığı tavsiyenamele vasıtasıyla tayin olduğunu açıklayan Nihad, mahkeme tarafından, bu tavsiyenameleleri ne suretle aldığı sorgulanmıştır. Sanık bu konu hakkında, *‘‘Sefalet çok fena şey beyefendi! Çok müteessir oluyor ve daima ağlıyordum. Öteye beriye müracaat ediyor ve hiçbir iş bulamıyordum. Müracaat etmediğim bir müessesat-ı ecnebiye kalmıştı. Kendi kendime ‘Fransız sefarethanesine gideyim de bir rica da bulunayım’ dedim. Gittim, müracaat ettim. Bendenize altı tane tavsiye verdiler. Bu tavsiyelerle bankaya, şuraya buraya müracaat ettim. En evvel Fenerler İdaresi müracaatımı kabul etti. Artık diğerlerini bekleyemedim. 30 lira maaşla 5 Teşrin-i Sani 1340 (5 Kasım 1924) senesinde tayin kıldım’’* şeklinde bir açıklama getirmiştir. Mahkeme reisi, tavsiyenamelede geçen *‘‘Fransa menfaatlerine sadakatle bağlı’’* ifadesine dikkat çekerek bu yönde ne gibi bir hizmette bulunduğunu sormuştur. Nihad buna cevaben, Cebel-i Lübnan’da hizmet gördüğü sıralarda oradaki halkın hukukunu müdafaa ettiğinden dolayı kendisine teveccüh gösterdiklerini ve Fransız Konsolosluğu’na başvururken bu meseleyi anlatması sonucunda tavsiyenameleleri aldığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Dr. Reşit Galip Bey’in; *‘‘Orada askeri vazifesini ifa etmesi Fransız menafine hizmet ad olunabilir mi?’’*

²²⁰ ‘‘Fesad Cemiyetine Dair Mühim Bir Muhakeme’’, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 29.05.1925.

²²¹ ‘‘Tevkifat etrafında yeni bir şey yok!’’, *Cumhuriyet Gazetesi*, 07.06.1925.

sorusuna karşılık Nihad; ‘*Ne bileyim efendim öyle yazmışlar*’ şeklinde yanıt verirken, mahkeme reisinin; ‘*Fakat buradaki sadakat ve merbutiyetten başka mana istişmam olunuyor*’ ifadesine karşılık ise ‘*Katiyen beyim! Evladımın nafakasını temin edemediğimi ispat ederim*’ diyerek kendini savunmuştur²²².

Daha sonra muhakeme Nihad’ın, Osman Daver’e gönderdiği mektup üzerinden sürdürülmüştür²²³. Nihad, Antalya’ya varmasından iki gün sonra Osman Efendi’ye hasbihal tarzında, sağ salim vardığını haber vermek için yazdığını açıklamıştır²²⁴. Bununla birlikte mektupta, Antalya’ya yolculuğu esnasında İzmir ahalisinin çalışkanlığına şahit olması dolayısıyla ilerleme ve gelişme katedeceğini, Antalya’nın ise tembel davrandığından fena bir vaziyette kalacağını söyleyerek, iki memleket arasındaki farka değindiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine mektupta geçen ifadeleri tek tek ele almaya başlayan mahkeme reisi, mektubun Osman’a hitaben yazdığını söyleyen Nihad’a, niçin ‘*Aziz kardeşlerim*’ ifadesini kullandığını sormuştur. Buna cevaben sanık, mektubu kahvehane adresine gönderdiğini ve kahvehanedeki diğer arkadaşlarına da hitaben yazdığını açıklamıştır. Devamında mektuptaki ‘*İş yapmak mümkündür*’ ifadesine yönelik; ‘*Beni Fener İdaresi Antalya’ya tayin ettiği zaman, ‘maaşım azdır’ dedim. ‘Başka iş de bulur, yaparsın’ dediler. Bundan Osman Efendi’ye bahsetmiştim. Mektupta ayrı iş yapılabilir dedim*’ şeklinde yanıt vermiştir. Antalya halkına yönelik ‘*Hissiz*’, ‘*Fikirsiz*’, gibi ifadeler kullanarak, henüz fikirlerine uygun birine rastlamadığını belirtmesi hakkında, ‘*Yani bizimle alelade hemfikir kimse yok dedim. Başka bir şeyi demek istemedim*’ şeklinde savunma getirmiştir. Mahkeme reisinin, ‘*İzmir ahalisi daha uyanıktır*’ cümlesinden maksadın nedir?’ sorusuna cevaben, onların çalışıp muvaffak olacaklarına yönelik bir ifade olduğunu söylemiştir. Mektupta en dikkat çeken ifadelerden biri olan ‘*Başka yere ehemmiyet vermeyiniz*’ cümlesine ise bir açıklama getirememiştir.²²⁵ Bir sonraki ifadeyi sorgulamaya geçen mahkeme reisinin; ‘*Bizim gaye ve maksadımızı mesail-i hariciye halledecektir*’ diyorsun bu ne demektir?’ sorusuna cevaben Nihad, yabancı şirkette çalışmaya başladığından dolayı, ecnebilerle aralarında anlaşmazlık yaşanması durumunda maaşının kesilmesinden çekindiğini, onun için vaziyetlerinin selametinin dış meselelere bağlı olduğunu kastettiğini söylemiştir. Bu savunma üzerine mahkeme reisi; ‘*Bunda mantık yok. Senin menfaatin olmalı ki böyle düşünmek lazım gelsin. Başka iş yapamaz mıydın? Otuz lira için mi böyle*

²²² “Fesad Cemiyetine Dair Mühim Bir Muhakeme”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 29.05.1925.

²²³ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K025_D075-14_G178_0002.

²²⁴ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K025_D075-14_G178_0002.

²²⁵ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-5_G036_0036.

düşünüyorsun?” şeklinde karşılık vermiştir. Mektupta yer alan “Merkez-i içtima konferansı ne oldu?” ifadesi sorulduğunda, kahvehanedeki toplanmalara halk arasında konferans denildiğini belirterek, kahvehanede hala toplanıp toplanmadıklarını sorduğunu söylemiştir. “Antalya’da bir İtalyan konsolosu ve İtalyanlar var, onlara yanaşıyorum” ifadesi için ise, Antalya’da bulunan bir İtalyan vapur acentasından çalışmak üzere, konsolostan tavsiyename almak maksadında olduğunu savunmuştur²²⁶.

Nihad’ın savunmalarını dinleyen mahkeme reisi; *“Bu mektup bir heyet-i fesadiyeye yazılmış bir mektuptur. Siz memlekette ecnebi müdahalelerine yol açmaya çalışan bir heyetin ajanısınız. Mektubunuz bunun delilidir”* şeklinde bir değerlendirmede bulunmuş, buna cevaben Nihad, mektubun Takrir-i Sükûn Kanunu’ndan evvel yazıldığını belirterek, bu suçlamayı inkâr etmiştir. Bu açıklamaya cevaben mahkeme reisi ise *“Evet, meydana boş buldunuz alabildiğinize ihanet ettiniz. Fakat şimdi pençe-i kanundasınız”* demiştir²²⁷.

3.3.3. Nuri Efendi’nin Muhakemesi

Ankara İstiklal Mahkemesi 1 Haziran günü Nuri’nin muhakemesine başlamıştır. Muhakemenin başlarında geçmişle alakalı yöneltilen soruları yanıtlayan sanık asıl adının Mehmet Nuri olduğunu, Amasya’nın Gümüşhacı Köyü’nde doğduğunu, Maliye Mektebi’nde eğitim gördükten sonra Maliye Nezareti’nde kâtip olarak görev yaptığını söylemiştir. Ardından Birinci Cihan Harbinde ihtiyat nakliye zabiti olarak orduda yer aldığını ve görev yaptığı kıtaları saydıktan sonra, Suriye’de iken esir düştüğünü, Mısır’da Yemenliler kampında tutulduğunu anlatmıştır. Esaretten kurtuluşunun ardından eski görevine döndüğünü, İstanbul’un Milli Ordu tarafından teslim alınmasına kadar bu görevini sürdürdüğünü, Maliye Nezareti’nin kaldırılması üzerine ticaret yapmaya başladığını söylemiştir. Mahkeme Reisinin, tutuklanana kadarki faaliyetlerini sorması üzerine Nuri, bir süre Adnan Bey isminde birisiyle beraber halıcılık işiyle uğraştığını, son olarak 6. Belediye dairesinde tahsildarlık görevi yaptığını ifade etmiştir. Sekiz ay önce de Osman Daver’in kendisine gelerek, Macarların Distol ilacı satmak üzere bir şirket açtıklarını, iki yüz on lira maaşla Anadolu’da gezecek iki memur aradıklarını söylediğini ve bunun üzerine müracaat ederek kabul edildiklerini anlatmıştır. Reis Bey’in Distol Müessesesine ne suretle katıldıklarını sorması üzerine Nuri cevaben, ahbablarından İhsan Bey’in vasıtasıyla müessesenin temsilcisi olan Ali Bey’le Çınılı Rıhtım Hanı’nda görüştüğünden sonra memuriyete kabul edildiğini, diğer memuriyet görevi için Osman Daver’i önermesi üzerine onun da kabul edildiğini söylemiştir. Böylece kendisi İzmit’ten başlamak suretiyle Batı Anadolu’yu dolaşarak

²²⁶ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-5_G036_0037.

²²⁷ “Tevkifat etrafında yeni bir şey yok!”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 07.06.1925.

Distol satmaya memur edilirken, Osman Daver'in de Ankara ve Karahisar-ı Sahib çevresini dolaşmakla vazifelendirildiğini ifade etmiştir. Reis Bey'in ne vakit hareket ettikleri sorusuna karşılık, Nuri'nin 5 Ekim tarihini vermesi üzerine Reis Bey; *"Bir tesadüf Anadolu'ya rüsum memuru Nihad Efendi de o tarihte hareket etmiş. İstanbul'a Distol şubesine yazdığın mektuplardan maada diğer kimselere mektup yazdın mı? Rasim Avni Efendi'ye mektup yazdın mı?"* sorusunu yöneltmiştir. Nuri, *"Hatırlamıyorum, belki yazmışımdır"* cevabını vermiştir²²⁸.

İstanbul Bayezid'de bulunan Kemaliyeli İbrahim'in Kahvehanesine gidip gitmediği ve oradan kimleri tanıdığı hakkında da sorgulanan Nuri buna cevaben, Samsunlu Çerkes Hüseyin, Hoca Ahmet Rasim Avni, Yemen Mebusu Mustafa ile Kâmil Beyleri tanıdığını söylemiştir. Avrupa'daki firariler hakkında ise, Büro arkadaşı Neşet Efendi, Sadi Bey ve Kuva-yı İnzibatiye'de hesap memurluğu yapmış olan Filibeli Tahsin Bey'i tanıdığını, bunlar içerisinde sadece Filibeli Tahsin Bey'den bir mektup aldığını, bunun haricinde hiçbirisiyle iletişimi olmadığını ifade etmiştir. Mektubun muhteviyatından bahseden Nuri; *"Lozan sulhunun akdi sıralarında bir mektup aldım. Taif'e kaimmakam tayin edilmiş. Merkeble Taif'e giderken bir maymun sürüsüne tesadüf ettiğini, orada sıkıldığını, mektup yazdığı arkadaşlarının cevap vermeye tenezzül etmediğini yazıyor ve sen de cevap vermezsen insan değilsin diyordu"* açıklamasında bulunmuştur. Reis Bey'in *"Siyasetten bahsediyor muydu?"* sorusuna ise, Tahsin Bey'in Umman'da bir Hilafet Kongresi düzenlendiğinden ve Arapların hilafeti aldığından teessüfle bahsettiğini, Lozan barışı hakkında anlaşmazlık çıktığını gazetelerden öğrendiğini ve bunun üzerine *"bizimkiler becerebilecekler mi? Bana yaz"* dediğini ifade etmiştir. Mektuba cevap verip vermediği sorulduğunda ise, bir cevap yazdığını, ancak arkadaşlarının uyarması üzerine göndermeyip evraklarının arasına koyduğunu söylemiştir. Buna karşılık Reis Bey gülererek; *"o mektup da bizim elimize geçti değil mi? Okuyalım da millet sizin nasıl adamlar olduğunuzu anlasın"* demiştir²²⁹.

Mahkeme huzurunda okunan mektupta²³⁰, Sivas yöresinde 1896-1905 yılları arası doğumlu olanlardan yoğun bir şekilde askere alımlar yapıldığı, bir önceki gün Çanakkale'de bulunan süvari birliğinin Doğu Cephesine gönderilmek üzere İstanbul'a ulaştığı, benzer şekilde Trakya'da da askeri icraatların görüldüğü gibi bilgiler aktarılmıştı²³¹. Mektubun devamında, ketum davranılması gerektiğiyle ilgili hatırlatmalarda bulunduğu, her hafta ya da 10 günde bir gönderecekleri mektuplarla ayrıntılı bilgiler aktaracakları, ancak bunu da mektubun ulaştığına

²²⁸ "Gizli cemiyet mensuplarından Nuri", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 02.06.1925.

²²⁹ "Gizli cemiyet mensuplarından Nuri", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 02.06.1925.

²³⁰ M TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-5_G036_0037,0038. Bkz. Ek 5.

²³¹ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-5_G036_0038.

dair yanıt aldıktan sonra yapacakları yönünde bilgiler ortaya çıkmıştır. Mektubun altında N-M harfleriyle (tahminen Nuri Mehmet isimlerinin baş harfleri) imzası bulunan Nuri, bunun kendi el yazısı olduğunu kabul etmiştir. Mektup hakkında izahat isteyen mahkeme heyetine, firari olan Filibeli Tahsin'in kendisine gönderdiği mektuba karşılık olarak 1922 senesinde yazdığını fakat tehlikesini düşünerek göndermekten vazgeçtiğini söyleyerek kendisini savunmuştur²³². Ancak Reis Bey mektupta, Sivas'taki seferberlikten ve Trakya'daki süvari birliğinin Doğu'ya sevk edilmek üzere İstanbul'a geldiğinden bahsettiğini belirterek, bunun da Nuri'nin İstanbul'a geldiği tarihe tesadüf ettiğini vurgulamıştır. Ayrıca 1922 yılında 1905 doğumluların askere alınmadığını, Yunanlılarla savaşıldığı sırada Doğu Cephesinin kalmadığını söyleyerek, bu mektubun yakın tarihte yazıldığını ileri sürmüştür. Buna cevaben Nuri, yeminler ederek mektubun eski olduğunda ısrar etmiştir. Mahkeme reisi, yine mektupta dikkat çeken noktalardan olan, 10 gün zarfında gönderilen mektubun cevabını aldıktan sonra yenisinin gönderileceği ifadesine değinerek, Filibeli Tahsin'in bulunduğu iddia edilen Taif'in uzaklığı dolayısıyla, daha yakın bir mesafeyle haberleşme sağlamış olması gerektiğini belirtmiştir. Nuri buna cevaben, mektuptaki ifadesini değiştirerek, cevap aldıktan sonra değil cevap aldıkça demek istediğini söylemiştir²³³.

Bunların dışında Nuri, Garaj sahibi Hristaki'nin Fransız konsolosluğu bağlantısını kullanarak Avrupa'daki firarilerle haberleşmekle suçlanıyordu. Bu konuda yargılanan Hristaki ile beraber sorgulanmış ve yüzleştirilmiştir. Fesat cemiyeti üyelerine haberleşme aracılığı yaptığını inkâr eden, Hristaki, Nuri'nin kendisine ‘*Benim Fransa'da tanıdığım bir arkadaşım vardır. Ailesi yazdığı mektuplara cevap alamıyormuş. Senin adresini yazdırdım. Evvelce halıcılara yazdırıyordum. Şunu sefaretin postahanesine veriver*’ dediğini ancak kendisinin ‘*Kapitülasyonlar lağvedildi, ecnebi postahaneleri onun bunun mektubunu almıyor*’ diyerek reddettiğini, bu şekilde üstü yazısız mektubun yazıhanesinde kaldığını ve akıbetinden haberdar olmadığını ifade etmiştir. Buna karşı çıkan Nuri ise, Şam'da esir düştüğü sırada para ve eşyalarını bir kadına emanet ettiğinden, esaretten döndükten sonra bunları geri almak için Şam Belediyesi'ne müracaat ettiğinden ama sonuç alamadığından bahsetmiştir. Daha sonra Hristaki'nin garajında Fransız konsolosluğunun otomobili bulunması dolayısıyla kendisine müracaat ve aracılık etmesi için rica ettiğini, ancak kendisi kabul etmeyince mektubu dört beş

²³² ‘‘Cemiyet-i Fesadiye’ye Mensup Olmakla Maznun Nihat, Osman ve Nuri’nin Muhakemelerindeki Şayan-ı Dikkat İsticvablar’’, *Cumhuriyet Gazetesi*, 07.06.1925.

²³³ ‘Cemiyet-i Fesadiye’ye Mensup Olmakla Maznun Nihat, Osman ve Nuri’nin Muhakemelerindeki Şayan-ı Dikkat İsticvablar’’, *Cumhuriyet Gazetesi*, 07.06.1925.

gün sonra yazıhanesinden alıp Şam Belediyesine gönderdiğini söyleyerek meselenin siyasi değil kişisel olduğunu savunmuştur²³⁴.

Netice itibarıyla Nuri'nin, içerdiği bilgiler bakımından bir casus raporu niteliği taşıyan mektubunu detaylıca analiz eden mahkeme heyeti, mektupla ilgili yetersiz ve çelişkilerle dolu savunmasını da dinledikten sonra, kendisinin San Remo'da bulunan Vahideddin'in teşkil ettiği heyet-i fesadiyenin adamı olduğuna kesin şekilde kanaat getirmiştir. Zira mektupta 1922 değil 1925 yılındaki askeri faaliyetlere dair bilgilerin yer aldığı, bu mektubun bir ahaba yönelik sohbet maksadıyla yazılmaktan ziyade, komitecilik faaliyeti kapsamında gönderilen bir rapor mahiyeti taşıdığı, dolayısıyla yurtdışında memleket aleyhine faaliyet gösteren gizli bir teşkilata bilgiler aktardığı anlaşılmaktadır. Bunun haricinde hanesinde yapılan aramalarda ele geçirilen diğer evraklar ile bazı sanıkların itirafları doğrultusunda, çeşitli takma adlar kullanarak Avrupa'daki firarilerle sık sık haberleştiği ve Garajcı Hristaki ve Hoca Ahmet Rasim Avni Efendi gibi Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti Üyelerini muhabere aracı olarak kullandığı da ispatlanmıştır²³⁵.

3.3.4. Kemaliyeli İbrahim'in Muhakemesi

Ankara İstiklal Mahkemesi, cemiyet-i fesadiye mensuplarının toplandıkları Bayezid'deki kahvenin sahibi Kemaliyeli İbrahim'i muhakemeye dahil ederek ifadelerini dinlemiştir. Sanık aslen Çemişgezek'li olduğunu, beş yaşından beri tüccar Baha Bey'in yanında olduğunu, altı sene evvel İstanbul'a geldiğini, o vakitten beri kahvecilik yaptığını anlatmıştır. Reis Bey'in suallerine cevaben okuyup yazma bilmediğini, Bayezid'deki kahveyi dört senedir işlettiğini, yanında küçük biraderi olduğunu ifade etmiştir²³⁶.

Mahkeme reisi kahvenin müşterilerini sormasının ardından İbrahim, eskiden beri İsmail Hakkı, Zarif ve Tahir Beylerin geldiğini, son 5-6 aydan beri Safvet, Çerkes Hüseyin, Veznedar İhsan, Nihat, tahsildar Nuri, Osman Daver, Ali Şirani Hoca, Hoca Ahmet Rasim Avni Efendi, Hacı Ali Nakil, Salahaddin Efendi ve Beylerin de gelmeye başladığını söylemiştir. Mahkeme reisinin bunların arkadaş olduklarından mı yoksa müşterek bir işleri olduğundan mı beraber oturduklarını sorgulaması üzerine İbrahim cevaben, kendisinin o kahvede çırak iken beraber

²³⁴ "Garajcı Hristaki'nin Şimdiye Kadar Yaptığı Melanetkarane İşlerin Macerası", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 24.06.1925.

²³⁵ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K021_D075-1_G008_0003.

²³⁶ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K021_D075-1_G004_0012.

oturdıklarını, bir şeyden şüphelendikleri zaman ikişer ikişer sandalyelere dağıldıklarını, bir kısmının kaçtığını, kalanların hep beraber oturdıklarını ifade etmiştir²³⁷.

Mahkeme reisinin diğer suallerine cevaben Osman Daver ve Nuri Efendi'nin bir gün ilaçlarla gelerek, bunları Anadolu'da satmaya gideceklerini söylediklerini, Osman'ın Safvet'e mektuplar gönderdiğini açıklamıştır. Kendisine siyasi konuşmalara şahit olup olmadığı sorulunca, *"Hayır. Ben yanlarına gidince susarlardı. Benden şüphe ederlerdi, belki ihbar eder diye"* şeklinde cevap vermiştir. Fakat sorgulamaların devamında, askerliğe gitmek için dükkânı satmak istediğini ve gönüllü askerlik için dilekçe vermesi üzerine Safvet Bey'in; *"Askerlik için istida vermişsin. Dur bakalım, acele etme! Bu gidişle galiba askerlik falan da kalmayacak"* dediğini, Veznedar İhsan Bey de *"Bu gidişle İngilizler padişahı getirecek, asıl o vakit para kazanırsın"* dediklerini ifade etmiştir. Ayrıca Kör Sadi'nin, Kürt isyanı dolayısıyla fevkalade sevindiğini, Safvet Bey'in; *"15 günde mesele bitecek"* dediğini, bilahare kendisi kahveyi satmaya teşebbüs edince, Safvet'in; *"dur, 5-10 gün sabret"* dediğini, İhsan'ın ise *"İngilizler padişahı getirecek, İstanbul yine payitaht olacak"* dediğini açıklamıştır. Bununla birlikte son günlerde Kör Sadi ve Safvet de dahil olmak üzere çoğunun seyrek gelmeye başladığını ve kendilerini aramaya geldiklerini haber verdiği zaman, *"Yok de"* şeklinde tenbih ettiklerini ifadelerine eklemiştir²³⁸.

3.3.5.Sabık Merkez Kumandanı Safvet Bey'in Muhakemesi

Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan bir diğer isim de Distol memuru Osman Daver'in dayısı olan ve fesatçılarla bağlantılı isimler arasında bulunan sabık Merkez Kumandanı Safvet Bey'dir. Hürriyet ve İtilaf mensubu olan ve Damat Ferid Paşa zamanında İstanbul Muhafızlığı yapan Safvet Bey, muhakemenin başlangıcında Meşrutiyet'ten itibaren faaliyetlerini anlatmaya başlamıştır. Buna göre, Meşrutiyet'in ilanında Trabzon'da bulunduğunu, hatta orada Meşrutiyet'i bizzat kendisinin ilan ettiğini, daha sonra Erzincan'da merkez kumandanlığı yaptığını, Nazım Paşa'nın Harbiye Nazırlığı döneminde Bağdat'a tayin edildiğini ve birlikte gittiklerini, Bağdat ve Musul'da bir süre vazife yaptığını, daha sonra İstanbul Merkez Kumandanı olduğunu ve altı aylık vazifesinden sonra istifa ettiğini anlatmıştır²³⁹. İstifa sebebinin sorulmasına karşılık gerekçe olarak, Balkan Harbi zamanında idarede bozukluk olduğunu, ordunun intizamdan yoksun olduğunu ve ahvalin gidişatından memnun olmadığını söylemiştir. Bununla birlikte, istifasının Nazım Paşa'nın vurulmasından

²³⁷ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K021_D075-1_G004_0021.

²³⁸ "Safvet'in Hıyaneti Nasıl tahakkuk Ediyor?", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 09.06.1925.

²³⁹ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K021_D075-1_G0006_0037.

kırk beş gün evvel gerçekleştiğini, Babıali Baskınından sonra İttihatçıların baskılarına uğramamak için Mısır'a firar ettiğini ve bunun için askerlikten kovulup, bir sene kalebentliğe mahkûm edildiğini açıklamıştır²⁴⁰.

Safvet Bey muhakemenin devamında, Birinci Dünya Savaşı'nın ilanı günü Mısır'da İngilizler tarafından tutuklandığını, ardından Malta'ya sürgün edildiğini söylemiştir²⁴¹. Bu ifadenin üzerine Mahkeme reisi, İtilafçıların Malta'ya sürülmediğini, Miralay Sadık, Sabri Hoca gibi isimlerin Mısır'da kaldığını söyleyerek, kendisinin niçin sürgün edildiğini sorgulamıştır. Sanık buna cevaben, kendisinin İttihatçı olduğundan şüphe ettikleri için sürgün edildiğini, hatta Malta'dan döndüğünde tekrar Mısır'da hapsedildiğini ve kamplarda kaldığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Mahkeme reisi, *"Zabitleri hükümetin aleyhinde tahrik etmek için sizin gibi İtilafçıları kamplara sokuyorlardı. Sizi böyle bir vazife ile kampa sokmuş olmasınlar? Sadık, Midilli'ye giderek bir casus şebekesi teşkil etmişti. Onları da söyleyin!"* şeklinde bir soru yönelmiştir. Safvet Bey bu soruya karşılık olarak, kendisinden şüphe edildiğini yenilemiş, Midilli'deki casus şebekesinden haberi olmadığını ve Miralay Sadık, Mustafa Sabri Hoca ile arkadaşlarının İngilizlerle iş birliği yaptığını ancak kendisinin yapmadığını savunmuştur²⁴².

Safvet Bey daha sonra 1919 senesinde İstanbul'a döndüğünü, Divan-ı Harpte iade-i rütbe aldığını, Ferid Paşa'nın Harbiye Nazırlığı'nda Levazım Dairesinde Tetkik ve Muayene Komisyonu'na aza seçildiğini anlatmaya başlamıştır. Bu sırada Şeyhülislam Mustafa Sabri Hoca'nın kendisine Kuva-yı İnzibatiye'de fırka kumandanlığını teklif ettiğini ancak maksatlarını sorguladığını ve ikna olmadığı için kabul etmediğini ifade etmiştir. Devamında Ferid Paşa'nın kendisini İstanbul Muhafızlığı'na tayin ettiğini, onun emriyle bir takım ümera ve zabitanın tevkif edilmeye başlandığını ancak kendisinin müşavir-i adli ile tetkikat yaparak hepsini tahliye ettiğini ve Nigehbancı zabitanın müdahaleleri aleyhine tezkere yazdığını söylemiştir. Bu görevde 17 gün kaldıktan sonra Muhafızlığın lağvedildiğini, ardından Ankara'ya gelerek emekliye ayrıldığını açıklamıştır²⁴³.

Ankara'da emekli olduktan sonra tekrar İstanbul'a döndüğünden bahseden Safvet Bey'e hangi kahvelere gittiği sorulmuştur. Bunun üzerine Safvet, Bayezid'deki Kemaliyeli İbrahim'in kahvesine gittiğini söylemiş, Hoca Ahmet Rasim Avni Efendi ve yeğeni Osman Daver gibi pek çok müdavimini o kahveden tanıdığını ifade etmiştir. Devamı sorulara cevaben buranın halk kahvesi olduğunu belirterek, *"Vaktiyle İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf mücadelesi ederken*

²⁴⁰ "Safvet'in Hıyaneti Nasıl tahakkuk Ediyor?", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 09.06.1925.

²⁴¹ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K021_D075-1_G006_0047.

²⁴² "Safvet'in Hıyaneti Nasıl tahakkuk Ediyor?", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 09.06.1925.

²⁴³ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-5_G036_0039.

bu kahveye itilaflılar gelirmiş. Zamanla kahveci gitmiş, müşteriler dağılmış. Fakat muhalifler kahvesi diye adı kalmış. Şimdi oraya gidenler muhalifler değildir. Herkes gidiyor. Bunu hak el-insaf söylemek lazımdır” diyerek savunmaya girişmiştir. Buna cevaben Mahkeme reisi Safvet’e bu kahveye gitmekle itham edilmediğini, hayatının bütün safhasını tespit etmek itibarıyla sorulduğunu açıklayarak, kahvenin sahibi İbrahim’in, Safvet’in Şeyh Sait İsyanı sırasındaki söylem ve hareketlerine ilişkin ifadelerini kendisine yöneltmiştir. Buna göre İbrahim’in askerliği geldiği sırada *“Acele etme on, on beş gün dur bakalım. Zaten o vakte kadar iş bitecek, askerlik falan kalmaz”* şeklinde bir söz edip etmediği sorulmasına karşılık Safvet; *“Hayır, söylemedim. Sadece kuran çıksın onu bekle dedim. Esasen İngilizlerle düşman bir adamım. Malta’dan Mısır’a İngiliz kumandanlığına ağır şeyler yazmıştım”* diyerek kendini savunmuştur. Mahkeme reisi ise *“Hissiyat üzerine hüküm verecek değiliz. Bunlarla muhakemeyi meşgul etmeyiniz. Size vakadan bahsediyoruz”* şeklinde cevap vermiştir.

Daha sonra Osman Daver ve Nuri’nin Distol memuriyetleri hakkında malumatı sorulan Safvet, geçimlerini sağlamak için işe başladıklarını söylemiş, nereye gidecekleri konusunda ise ellerinde haritalar olduğu cevabını vermiştir. Ayrıca Kahveci İbrahim’in kendisi hakkında Anadolu’da gezen Osman Daver’den mektup aldığı ifadesine karşı çıkan Safvet, siyasi maksatlarını bilmediğini ve kendisinin bu işlerle alakalı olmadığını savunmuştur.

Diğer yandan Mahkeme reisi, Şark İstiklal Mahkemesi’nde yargılanan Kör Sadi’nin, siyasi maksatlarla bir cemiyet halinde İstanbul’da toplandıklarını ve Safvet’in de dahil olduğunu itiraf etmesine değinmesi üzerine Safvet, Kör Sadi’yi kahveden tanıdığını açıklarken, münasebetlerinin ileri derecede olmadığını ve kendisine iftira ettiğini ileri sürmüştür. Devamında Safvet’e, Şeyh Said İsyanı ile ilgili fikirlerini soran Mahkeme reisine cevaben, *“Bendeniz on altı sene Kürdistan’da bulundum. Kürtler böyle isyan edeceklerine ihtimal vermiyordum. Çünkü Kürtler iki partidir”* şeklinde yanıt vermiştir²⁴⁴.

3.3.6.Hacı Ali Nakil’in Muhakemesi

Ankara İstiklal Mahkemesi’nin muhakeme ettiği isimlerden birisi de İla-yı Vatan ve Tarikat-ı Salahiye Cemiyetleri üyeleriyle yakın münasebetleri olan Hacı Ali Nakil’dir. Kendisi bu yönüyle, yargılama boyunca önemli ifşaatlarda bulunmuştur. Muhakeme başlangıcında şahsi hayatına dair sorulan soruları cevaplayan Ali Nakil, aslen Arap kökenli bir Antakyalı olduğunu, aşiret mektebine giderken okuduğu bir gazete yüzünden 3 seneye mahkûm edildiğini, daha sonra çeşitli yerlerde memuriyet görevi yaptığını anlatmıştır. Ardından Denizli Reji memurluğu sırasında kendisinin muhafaza altında Halep’e gönderildiğini, oradan 1 buçuk sene sonra firar

²⁴⁴ “Safvet’in Hıyaneti Nasıl tahakkuk Ediyor?”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 09.06.1925.

ederek Kıbrıs'a geçtiğini, bu sırada da İngilizlerin eline düşerek İskenderiye'ye gönderildiğini ve Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a döndüğünü söylemiştir. Daha sonra İzmir'de Divan-ı Umumiye Rüşumat memurluğunda muayene ve ambar memurluğuna tayin edildiğini, orada müdürle ters düşünce görevden ayrıldığını, yedi sene kadar Burhaniye'de muhasebe memurluğu yaptığını, ama 1916 senesinde bir hırsızlık meselesinden dolayı mahkûm olduğunu söylemiştir. Askerliğini ise İstanbul'da Ümera Zabitan Aile Erzak Komisyonu'nda yaptığını, Mütareke'den sonra muhacir olarak Edremit'e gönderildiğini, fakat 1920 yılı sonlarında Yunanlıların Edremit'i işgali sırasında tutuklanarak önce İzmir'e ardından İstanbul'a gönderildiğini anlatmıştır. İstanbul'da komisyonculuk yaptığını söyleyen Ali Nakil, çoğu zaman Kemaliye İbrahim'in Bayezid'deki kahvehanesinde oturduğunu belirtmiştir.

Yahya Adnan Paşa'yı nereden tanıdığı sorulan Ali Nakil, Paşa'nın kardeşi Şerif Sadık Paşa vesilesiyle tanıdığını, aynı zamanda Yahya Paşa'ya verilen Letafet Apartmanı'nın taşlığında oturduğunu, bir buçuk ay sonra Refet Paşa'nın İstanbul'a gelmesi üzerine Yahya Adnan Paşa'nın kaçtığını ifade etmiştir²⁴⁵. Oraya kimlerin gelip gittiği sorusuna karşılık Ali Nakil; "*Birgün Arap Asım gelmişti. Sordum. 'Cemiyet' dedi. 'Ne cemiyeti?' dedim. 'İla-yı Vatan Cemiyeti' dedi. 'Sizin prensibiniz ne?' dedim. 'Üç hükümete de müracaat ettik. Programımızı tabettirmediler' dedi. 'Prensibimiz dincilik' dedi*" şeklinde cevap vermiştir. Ardından Arap Asım'ın orada bir yazıhanesi olduğu için her gün gelip gittiğinden, onun dışında eski Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Paşa, Osman Paşa'nın oğlu Kemaleddin Paşa, eski Maarif azasından Rasih Bey, Bekir Fahri, İskender Fahri ve Rüştü Molla'nın da isimlerini gelip gidenler arasında saymıştır. Ayrıca Rüştü Molla'nın, İla-yı Vatan Cemiyeti'nin katib-i umumisi olduğunu, daha sonra Bekir Fahri'nin bu görevi yaptığını söylemiştir. Bununla birlikte Kiraz Hamdi Paşa'yı da tanıdığını ve gelip gittiğini onaylamıştır.

Mahkeme Reisi, Ali Nakil'in sadece Letafet Apartmanı'nda ikamet etmekle kalmayıp, onlarla münasebette olmakla birlikte, onların faal bir uzvunda yer aldığını söyleyerek çok şey bildiğini belirtmiştir. Ardından Reis Bey, İla-yı Vatan Cemiyeti'nin gizli bir teşkilat kısmı olduğunu, bu teşkilatın Anadolu'nun bazı şehirlerinde ve İstanbul'da faaliyet göstermeye başladığını, kendisinin de bunlarla bağlantılı olduğu için tutuklandığını açıklayarak, bunlar hakkında malumat istemiştir. Buna cevaben Ali Nakil, kendisinin hiçbir şey bilmediğini, yalnız Bayezid'deki kahvenin müdavimleri kendisini Yahya Adnan Paşa'nın yanında gördükleri için onu muhalif sandıklarını ifade etmiştir. Hatta bir gün Romanya'dan gelen Celal isiminde birisinden bahsederek, bu adamın Müdafaa-i Hukuk-ı Hilafet-i Kübra isimli bir cemiyetin üyesi olduğunu söylediğini, Yahya Adnan Paşa'yı tanımasından dolayı kendisine yanaşmaya

²⁴⁵ "Cemiyet-i Fesadiyeden Ali Nakil'in Muhakemesi", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 17.07.1925.

çalışarak ona gizli bir not vermeye kalktığını, ancak kendisinin böyle işlerle işi olmayacağını söyleyerek reddettiğini anlatmıştır²⁴⁶. Bununla birlikte müdavimlerden Ali Şirani Hoca, Merkez Kumandanı Safvet Bey, Hoca Ahmet Rasim Avni Efendi, Sultan Hamid'in yaveri Çerkes Ahmet Bey, Hacı Nazım Paşa, Yüzbaşılıktan mütekit Nihad Bey, Osman Daver ve Nuri Efendi gibi isimleri sayan Ali Nakil, bunların kendi aralarında konuştuklarını ve dışarıya bir şey sızdırmamaya çalıştıklarını belirtmiştir²⁴⁷.

Mahkeme reisi, sanığın mahkeme öncesinde alınan ifadelerinde, Nuri'nin Kıbrıs'taki Tahsin isminde birisiyle görüşüğünü açıklamasına değinerek bu konuda malumat istemiştir. Bunun üzerine Ali Nakil, Nuri'ye Kıbrıs'tan gelen mektubu arkadaşlarına anlatırken işittiğini, mektupta halife Selim Efendi'nin yanına gittiklerinden bahsedildiğini, bir de resim olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte, Nuri dışında diğerlerinin de firarilerle mektuplaştığı, Çerkes Ahmet, Yüzbaşı Mehmet gibi isimlerin hariçte oğulları olduğu ve bunların firarilerden mektup aldıkça birbirlerine gösterdiklerini açıklamıştır²⁴⁸. Hatta bir gün bu müdavimler kendi aralarında konuşurken, Taşçı Sadettin'in eski merkez memurlarından olan bir komşusunun Şam'dan mektup gönderdiğini, mektupta Selanik ve Midilli'de bulunan birçok Çerkesin Şam'da Selim Efendi'nin yanında toplandıklarından bahsedildiğini ve mektupta kendilerinden mektup almadıkça yazmamaları tembih edildiğini işittiğini açıklamıştır²⁴⁹. Çeşitli suallere cevaben kahvedeki içtimalardan bahsetmeye devam eden Ali Nakil, Distol memuru olarak Anadolu'ya giden Nuri'nin memleket idaresi hakkında *'ahalinin yüzde doksanı gayri memnundur'* dediğini, eski Vali Ali Galip Bey'in ise *'Halep'ten böyle bir taarruz vukuunda herhalde Trabzon, Erzurum, Adana havalisi ahalisi bunlara iştirak eder. Bu mesele de hal olunur'* dediğini ve bunların Vehip Paşa, Kiraz Hamdi Paşa ve yaverinin Rodos'ta mühim kuvvetlerle içtima ettiklerini, Silifke mıntıkasından taarruz edeceklerini söylediklerini ifade etmiştir.

Bu açıklamaların ardından mahkeme reisi, *'Mademki bu adamlar memleket ve idare-i hazıra aleyhinde isyana iştihak gösteriyorlar ve bunu mütemadiyen mevzu bahis ediyorlar, bunların herhalde bir teşkilatları olması lazım. Bazı bazı yerlerde toplanmaları lazım buna ne diyorsun?'* sorusunu sanığa yöneltmiştir. Buna cevaben Ali Nakil, bunların birçok vakitler toplandığını söyleyerek, Arap Asım, Nuri, Hacı Nazım Paşa, Çerkes Hüseyin gibi isimlerin evlerinde toplandıklarını ama net olarak bilemediğini söylemiştir. Ancak Arap Asım'ın evinde

²⁴⁶ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K002_D075-5_G036.

²⁴⁷ *'Cemiyet-i Fesadiyeden Ali Nakil'in Muhakemesi'*, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 17.07.1925.

²⁴⁸ *'Cemiyet-i Fesadiyeden Ali Nakil'in Muhakemesi'*, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 17.07.1925.

²⁴⁹ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-3_G018_0026,0027,028.

yapılan toplantıya kendisinin de götürüldüğünden bahsederek, orada bir buçuk saat kaldığını ve Vehip Paşa'nın İtalya'dan Rodos'a geldiği hakkında konuşulduğunu, başka bir şey işitmediğini beyan etmiştir. Reis Bey'in Nigehban Cemiyeti'ne dair malumatını sorgulaması üzerine ise sanık, askerle münasebeti olmadığını, ancak Arap Asım'ın zamanında Nigehbancı olduğu ve evinde bütün cemiyet azalarının kaydolduğu bir defterin olduğunu açıklamıştır²⁵⁰. Mahkeme Ali Nakil'in bu bilgilere nasıl haiz olabildiğine dikkat çekmesi üzerine Ali Nakil; *"Beyefendi işte orada oturduğum için beni muhalif biliyorlar ve sırlarını söylüyorlar. Hatta çok vakit Nuri derdi ki; 'içimizde hafıye var. Bunu ben polis müdüriyetinde görüyorum' derdi. Sonra da Araplar var Yemenliler var, onlarla da görüşürdüm"* diyerek kendini savunmaya girişmiştir²⁵¹.

Mahkeme reisi, Ali Nakil'in bir pasaport meselesi olduğunu söyleyerek, bunu izah etmesini istemiştir. Buna cevaben, vaktiyle nüfus tezkeresini kaybettiğini, bunun için birçok yere müracaat ettiğini ama sonuç alamadığını, bunun üzerine Nuri'nin kendisine *"Bizim Hristaki vardır, oraya gidelim"* dediğini ve birlikte ona gittiklerini söyledi. Hristaki'nin, Fransız konsoloshanesinin şoförü vasıtasıyla konsolosa müracaat ettiğini ve dilekçe hazırlayıp verdikten üç ay sonra pasaportunu aldığını anlatmıştır. Akabinde Nuri'nin bu Hristaki'nin garajına müdavim olduğunu, Hristaki'nin nüfus tezkeresi işini takip ettiğini ve bir gün *"Hadi garaja gidelim. Hem senin pasaportunu sorarız hem de benim bir mektubum var, onu verelim"* dediğini ifade etmiştir²⁵².

Sorgulamaların devamında Kürt isyanı sonrası bu zatların halinde bir değişiklik olup olmadığı sorulduğunda, Ali Nakil cevaben 7-8 gün kahveye uğramadıklarını ama sonradan tekrar toplanmaya başladıklarını söylemiştir. Ayrıca bunların isyan hakkında konuşturlarken, Mustafa Bey'in; *"Ben orada bulundum, kış mevsimi oralarda harekât yapılmaz"* dediğini, Safvet Bey ile Şeyh Celal'in, güya Fatih'in torunlarından birisinin İstanbul'a geleceğinden, bunu rüyalarında gördüklerinden bahsettiklerini ifade etmiştir²⁵³. Aynı zamanda Nuri'nin Anadolu'dan izinle İstanbul'a döndüğü vakit kahvede isyan hakkında konuşurken, *"Anadolu şişkindir. Ben daha da şişirdim, yakında patlar"* dediğini ve bu sırada yakalanıp götürüldüğünü anlatmıştır. Daha sonra diğerlerinin de kaçtığını söylemiştir²⁵⁴.

Daha sonra sual üzerine sanık, milli ordu İstanbul'a girmeden evvel Yahya Adnan Paşa'nın evinde düzenlenen Şürefa Kongresi hakkında bilgiler vermiştir. Buna göre, başta Şerif

²⁵⁰ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-3_G018_0034, 06.07.1925.

²⁵¹ "Cemiyet-i Fesadiyeden Ali Nakil'in Muhakemesi", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 19.07.1925.

²⁵² TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-5_G037_0005.

²⁵³ "Cemiyet-i Fesadiyeden Ali Nakil'in Muhakemesi", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 20.07.1925.

²⁵⁴ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-3_G019_0004.

Ali Haydar Paşa'nın evinde toplandıklarını ancak, o *'sizin fikirlerinize iştirak edemem'* diyerek reddedince, Şerif Yahya Adnan Paşa'nın veya Şerif Şeref Paşa'nın evinde toplandığını, İstanbul'da bulunan şeyhlerin bu toplantıya katıldıklarını ve Hicaz Emiri Şerif Hüseyin'i devirip bir İttihad-ı Arap Hükümeti oluşturarak, hilafeti güçlendirmek amacıyla olduklarını ifade etmiştir²⁵⁵. Bu bilgileri ise ona İstanbul'a geldiğinden itibaren yardım sağlayan ahabî Emir Mesud'dan öğrendiğini dile getirmiştir. Emir Mesud'un onlarla beraber birkaç kongrede bulunduğunu hatta Medine'den gelen şeyhi kendisinin karşılayarak halifeye takdim ettiğini ifade etmiştir.

Ali Nakil'in bu fesat cemiyetleri mensuplarının devamlı toplandıkları yerlere tesadüf etmesi ve bunlarla son derece yakın temaslarda bulunup, en mahrem bilgilerine haiz olabilmesi göz önüne alındığında, kendisinin de bu işlerle gayet alakadar olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar kendisi bunlarla iş birliği içinde olduğunu inkâr etse de verdiği bilgilerinin yalnızca işitilerek ulaşılacak türden olmadığı ve cemiyetin gizli içtimalarına sokulacak kadar güven kazanması, kendisinin de onlardan birisi olduğu kanaatini güçlendirmektedir. Nitekim mahkeme reisi Ali Bey de; *'Senin bilerek bilmeyerek iki, üç cemiyetle temasta bulunduğun anlaşıyor. Birisi şimdi söylediğin cemiyettir. Biri de Yahya Adnan Paşa tarafından yapılan cemiyet ki onların en yakın adamıydın ve temastaydın. Sen bu teşkilatlar hakkındaki malumatını karıştırmıyorsun ve bu suretle işin içinden sıyrılıp çıkmak istiyorsun'* diyerek bu yönde kanaatini belirtmiştir²⁵⁶.

3.3.7.Emir Mesud'un Muhakemesi

Ankara İstiklal Mahkemesi, 7 Temmuz günü Emir Mesud'un muhakemesine başlamıştır. Öncelikle kişisel hayatıyla ilgili soruları yanıtlayan Emir Mesud, orduda istihkam müfettişliği yapan İsmail Hakkı'nın oğlu olarak Çanakkale'de doğduğunu, Ticaret Mektebi ve Darülfünun Tarih şubesinde eğitim gördüğünü, Damat Ferid Hükümeti döneminde Kuva-yı Milliye lehine hareketlerde bulunduğu için mahkûm olduğunu ama bugün Şark İstiklal Mahkemesi azalarından olan Mazhar Müfid (Kansu) Bey'in yardımıyla kurtulduğunu anlatmış, bununla birlikte hiçbir siyasi fırkaya katılmadığını ifade etmiştir.

Mahkeme reisi daha sonra şeriflerden kimleri tanıdığını sorması üzerine, Şerif Zeyd'i tanıdığını, Şeyh Şerif Saadeddin ve Mısır'da Şerif Ali Paşa'yı işittiğini hatta Şerif Ali Paşa'nın Türk dostu olduğu için Mısır'dan çıkarıldığını söylemiş, ilaveten Yahya Adnan Paşa'yı da Şerif Zeyd'in evinde gördüğünü, akraba olduklarını ifade etmiştir. Mahkeme reisinin, Şerif Zeyd'in

²⁵⁵ "Cemiyet-i Fesadiyeden Ali Nakil'in Muhakemesi", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 17.07.1925.

²⁵⁶ "Cemiyet-i Fesadiyeden Ali Nakil'in Muhakemesi", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 19.07.1925.

Kiraz Hamdi Paşa ile yakın münasebeti hakkında yönelttiği soruya karşılık Emir Mesud, bunu bilmediğini, ancak Çamlıca’da oturan Şerif Ali Haydar Paşa’nın bu hükümete sevgi beslediğini ve Şerif Zeyd’in de onun sözünden çıkmadığını açıklamıştır. Ayrıca Şerif Zeyd’in ketum bir adam olduğunu belirterek, Kuva-yı Milliye Hükümetinin tesis edildiği zamanlarda, kendisine şürefa maaşı bağlatmak üzere Hindistan’a gittiğini ve bunu en yakın dostlarına bile haber vermediğini söylemiştir. Bu cevaba karşılık mahkeme reisi; *‘‘Haydarabad Hükümeti’nin şeriflere maaş tahsis ettirdiğini yeni işitiyorum. Herhalde Şerif Zeyd oraya başka bir vazifeyle gitti’’* diyerek bu konuya dikkat çekmiştir²⁵⁷.

Daha sonra mahkeme reisi Şürefa Kongresi mevzusunda Ali Nakil’e malumat verip vermediğini sorgulamıştır. Fakat kendisi bunu reddetmiş ve Ali Nakil’in, Yahya Adnan Paşa’nın evinde ikamet ettiğine değinerek, esas onun kendisine bahsettiğini ifade etmiştir. Şürefa Kongresi hakkındaki bildiklerine gelince, Yahya Adnan Paşa’nın Sadık Paşa, Şerif Ali Bey ve Şerif Sadeddin olmak üzere dört kardeş olduklarından, Sadık Paşa öldükten sonra üç birader kaldıklarından, Şerif Sadeddin’in oğlunun mücahede-i milliyede şehit düştüğünden ve Hicaz Emiri Şerif Hüseyin’in bunların emlağını zapt ettiğinden bahsederek, Şerif Hüseyin’i alt etmek maksadıyla toplandıklarını dile getirmiştir²⁵⁸. Ayrıca bu toplantıya Şerif Zeyd’i de davet ettiklerini fakat kabul etmediğini, zira Yahya Adnan Paşa ve biraderleri ile Şerif Zeyd ve Ali Haydar Paşa’nın ayrı gruplar olduğu açıklamasında bulunmuştur.

Ali Nakil ile münasebet derecesi sorgulanan Emir Mesud, Ali Nakil’in Balıkesir’in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra İstanbul’a muhacir olarak gelmesi suretiyle tanıştıklarını ve kendisine acıdığından ara sıra yardımlarda bulunduğunu anlatmıştır. Bu açıklamalar mahkeme heyetinin nezdinde, Emir Mesud ile Ali Nakil’in devamlı görüşüp önemli meseleler hakkında konuştukları kanaatini oluşturmuştur. Bunun üzerine Emir Mesud; *‘‘Şurasını arz edeyim beyefendi, Ali Nakil boşboğaz bir adamdır ve kendisi şayan-ı itimat da değildi. Yalan söyler, şuradan, buradan bahseder. Bunu bilmekle beraber kendisine yardım ederdim. Çünkü fakirlere yardım etmeyi severim. Ramazan’da bir gece divan yolundan geliyordum. Önüme çıktı, ‘Elbise isterim’ dedi. ‘Param yoktur’ dedi. Bir kâğıt yazdım. Fesçiden fes almış. Bilahire fesçi bendenize ‘Bu iyi bir adama benzemiyor, siz beyhude para veriyorsunuz’ dedi’’* şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Bununla birlikte, Ali Nakil’in, 31 Mart Vakası’nın baş sorumlularından Hoca Ahmet Rasim Avni Efendi gibi isimlerle görüştüğüne tesadüf ettiğini söylemiştir. Daha sonra mahkeme, Ali Nakil ile Emir Mesud’u yüzleştirmiştir. Ali Nakil ilk olarak, Yunanlıların kendisini sürgün etmesinden itibaren Emir Mesud’u tanıdığını, kendisine

²⁵⁷ ‘Emir Mesud’un 7 Temmuz Tarihli Muhakemesi”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 13.07.1925.

²⁵⁸ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K021_D075-2_G017_0023, 06.07.1925.

yardımlarda bulunduğunu ve sık görüşüklerini belirtmiştir. Ardından, tüm şeriflerin Şerif Ali Haydar Paşa'nın evinde toplandıklarını ancak kendisinin olumsuz yaklaşması üzerine bu defa Yahya Adnan Paşa'nın küçük kardeşi olan Şerif Şeref Paşa'nın evinde Şürefa Kongresini gerçekleştirdiklerini, buna Emir Mesud'un da katıldığını ve bu malumatı kendisinden işittiğini açıklamıştır. Ali Nakil'in ifadelerini dinleyen mahkeme reisi, Emir Mesud'a bu toplantıya ne suretle dahil olduğunu sormuştur. Sanık cevaben, kendisini Şerif Haşim Bey'in götürdüğünü söyleyerek, *“Şimdi kendileri yok Allahları var. Hükümet-i milliye aleyhinde hiçbir şey söylemediler. Hicaz'ı nasıl yapsak, nasıl etsek, nasıl para tedarik etsek diye konuştular. Hatta bendenizi göz ucuyla işaret ettiler. Yabancı var demek istediler. Sonra bendeniz geriye döndüm, onlar kaldılar”* şeklinde bir açıklamada bulunmuştur²⁵⁹. Bunlara ilaveten, birtakım kağıtlar bastırdıklarını ve Hicaz'ı almayı başardıkları taktirde iade etmek suretiyle çevrelerinden para toplamaya çalıştıklarını söylemiştir.

Emir Mesud hakkında bildiklerini anlatmaya devam eden Ali Nakil; *“Bir gün yeni postahanenin karşısında köşeye dönecek vakit alçak boylu, tıknaz bir efendi ile görüştüler. ‘Bu kimdir?’ dedim. ‘Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey’dir’ dedi. ‘Kongrede bu da var, onu tespit ettik’ dedi”* şeklinde bir ifade bulunmuştur. Bu ifade üzerine dikkat çeken mahkeme reisinin, başka isimler hakkında malumatı olup olmadığını sorması üzerine Ali Nakil; Kara Vasıf, Kara Kemal ve Cemal Paşa'nın isimlerini vererek, orada ayaküstü on dakika görüşüklerini açıklamış, Hüseyin Avni Bey'i ise şahsen tanımadığını ifade etmiştir²⁶⁰. Bu iddiaları reddeden Emir Mesud, aralarında Mersinli Cemal Paşa hariç hiçbirini tanımadığını, onunla da ordunun ihtiyaçlarına yardım ve ticaret meseleleriyle ilgili birkaç defa görüşüğünü söyleyerek kendini savunmuştur. Mahkeme reisi, Hüseyin Avni meselesinin üzerinde durmaya devam etmesi üzerine Emir Mesud, tanımadığı yönündeki ısrarını sürdürmüş, fakat daha sonra *“Belki başka bir Hüseyin Avni’dir”, “Herhangi bir adamı Hüseyin Avni demek istemiştir.”, “Belki benim tanıdığım bir Hüseyin Avni isminde bir zattır. Belki onu söylemiş olabilirim”* gibi çelişkili ifadeler sunmaya başlamıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile münasebet derecesi sorusuna karşılık cevaben, fırkaya katılmadığını, yalnız Terakkiperver Fırkası'ndan, Tavukçu Cemiyeti reisi olan bir çocuk ile görüşüğünü ve kendisine tavuk resimlerini bırakmak amacıyla fırka şubesine girip çıktığını ifade etmiştir. Emir Mesud'un bu ifadesine karşı çıkan Ali Nakil; *“Efendim! Şeriflere para verecek zat işte budur. İttihatçıların evkaftan altın para olarak elli*

²⁵⁹ “Emir Mesud ve Veznedar İhsan'ın Muhakemeleri”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 14.07.1925.

²⁶⁰ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-3_G019_0008, 06.07.1925.

bin lira alacakları varmış. ‘O parayı onlar verecekler’ dedi” şeklinde açıklamada bulunmuştur. Emir Mesud bu iddiayı da yalanlamıştır²⁶¹.

Ali Nakil’in mahkeme heyetine açıkladığı önemli malumatlardan biri de Emir Mesud’un Mısır’dan gelen Şeyh Uyan-ül Cebri’yi halifeye götürdüğüdür. Ardından konuyla ilgili olarak *‘Birçok kimseler hatta ‘sen götürdün’ dediler. ‘Hayır ben değilim, Emir Mesud isminde birisi var, o götürdü’ dedim”* şeklinde kendisini savunmuştur. Bunun üzerine mahkeme reisi Emir Mesud’a dönerek, bu Mısırlı Şeyh’i Vahideddin’e götürüp götürmediğini sorgulamıştır. Emir Mesud ise, Halife Abdülmecid Efendi’ye götürdüğünü itiraf ederek, *‘Esasen Abdülmecid Uyan-ül Cebri’nin İstanbul’a geldiğini işitmiş, gelsin demiş. Cebirini de bendenize beraber gidelim diye rica etti. Bu vesileyle refakat etmiştim. Bu zat hükümet-i milliyemize arz-ı sadakate gelmiştir. Oradakiler hükümet-i milliyemize müzaheret ve muavenet etmeğe amade imişler dedim”* sözleriyle konuya açıklık getirmiştir²⁶². Bunun ardından Ali Nakil’in, Şürefa Kongresi’ne Uyan-ül Cebri’nin de katıldığını, bunu Arap Asım’dan öğrendiğini açıklamasına karşılık Emir Mesud, kongrede kendisinin bulunduğu sürede dahil olmadığını, ancak kendisi çıktıktan sonra gelmiş olabileceğini ifade etmiştir²⁶³.

Muhakemenin devamında mahkeme reisi Emir Mesud’un Yahya Adnan Paşa ile münasebeti hakkında sorgulamalarda bulunmuştur. Emir Mesud sorulara cevaben, Adnan Paşa’nın yanına iki defa gittiğini, birinde Ali Nakil diğesinde Uyan-ül Cebri olduğunu söylemiştir. İfadelerinin devamında, Yahya Adnan Paşa’nın Vahideddin zamanında ondan para alarak Çerkeslerle bir teşkilat yapmakta olduklarını işittiğini, bunun üzerine Kaymakam Hüsameddin Bey’e uyanık davranması yönünde ihbarda bulunduğunu dile getirmiştir²⁶⁴. Buna karşı mahkeme reisi, *‘Yahya Adnan Paşa’nın asıl başka bir teşkilatı vardı”* diyerek, İla-yı Vatan Cemiyeti hakkında malumat vermesini istemiştir. Fakat Emir Mesud bu cemiyet hakkında bir şey bilmediğini ısrarla ifade etmiştir.

3.3.8.Darendeli İsmet’in Muhakemesi

Ankara İstiklal Mahkemesi’nin yargıladığı bir diğeri isim de Kiraz Hamdi Paşa’nın yaveri olan Darendeli İsmet’tir. Muhakemenin başında şahsi hayatıyla ilgili sualleri yanıtlayarak hayat hikayesinden bahsetmiştir. Buna göre İsmet, 1909 senesinde Harbiye’de öğrenciyken inzibatsızlıktan alaya çıkarılmış, daha sonra beş sene sürgüne mahkûm olup Mısır’a kaçmış, oradan Fas’a geçmiştir. Fas’ta bulunduğu sıralarda Trablusgarp hareketindeki

²⁶¹ “Emir Mesud ve Veznedar İhsan’ın Muhakemeleri”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 14.07.1925.

²⁶² “Emir Mesud’un 7 Temmuz Tarihli Muhakemesi”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 13.07.1925.

²⁶³ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-3_G019_0008, 06.07.1925.

²⁶⁴ “Emir Mesud ve Veznedar İhsan’ın Muhakemeleri”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 14.07.1925.

hizmetleri dolayısıyla Enver Paşa tarafından iade-i rütbe ettirilmiş, I. Dünya Savaşı'nda Enver Paşa, onunla birlikte üç dört arkadaşını tekrar Fas'a göndermiştir. Burada iki sene çalıştıktan sonra, Fas'taki Alman teşkilatıyla kendilerinin ve hükümetin arası açıldığından İspanya'ya kaçmışlar ve iki sene orada kalmışlar. İspanya hükümeti, Mütareke döneminde bunları Fransızlara teslim etmiş, ardından Fransızlar da İstanbul'a getirerek burada hapsetmişler. Darendeli İsmet, Hariciye Nezaretinin girişimleri üzerine 1919 Eylül ayında tahliye edilmiş ve 1920 yılında 25. Kolordu Kumandanı olan Kiraz Hamdi Paşa'ya yaver olmuştur. İki ay yaverlik ettikten sonra 25. Kolordu dağıtıldığı zaman açıkta kaldığını, Eylül 1920'de Mısır'a gönderilen memur heyetinde görevlendirildiğini, döndükten sonra Rıfat ve Remzi Efendi isimli tanıdıklarıyla ortak ticaret yapmaya başladığını, 1922 Ekim ayında Marsilya'ya hem ticaret hem seyahat amaçlı gittiğini, sonra yurda tekrar dönerek ticarete devam ettiğini anlatmıştır²⁶⁵.

Siyasi faaliyetlerine yönelik sorgulamalara başlayan mahkeme reisi İsmet'e, esir kamplarında propaganda yapmak için Mısır'a giden heyete nasıl dahil olduğunu sormuştur. Buna cevaben İsmet, müsteşarlık yaveri olan bir arkadaşının bu iş için, *"harcırahı boldur"* diyerek kendisini tayin ettiğini, ancak nezaretten kendisine şahsi bir görev verilmediğini söylemiştir. İfadesinin devamında, *'Yalnız Topçu kaymakamı Muhiddin Bekir'dir dediler. Hazırlık gördük, hareket ettik. Yolda da ne arkadaşlar ne de reisimiz vazifemiz şudur diye bir şey söylemediler. Mısır'a gittik. Orada esir kalmamıştı. Hindistan'dan gelecekler vardı. Süveyş'e gittik. 15 gün bekledik. Hindistan'dan 1305 efrad-ı hamil bir vapur geldi. Biz de bindik, İstanbul'a geldik"* diyerek durumu ifade etmiştir²⁶⁶. Propaganda suçlamalarına yönelik ise cevaben, o heyetin propaganda maksadıyla gittiğinden haberdar olmadığını, bunu döndüğü vakit gazetelerden okuduğunu, zaten İskenderiye ve Süveyş'te kamp bulunmadığından bahsederek kendini savunmuştur.

Mahkeme daha sonra İsmet'in Ekim 1922'de Marsilya'ya gitmesi hakkında sorgulamalarda bulunmuştur. Marsilya'ya ticari işleri dolayısıyla gittiğini söyleyen İsmet ayrıca seyahat etmeyi sevdiğini de belirtmiştir. İstanbul'a ne zaman döndüğü sorusuna ise, genel aftan sonra cevabını vermiştir. Buna karşılık mahkeme, Vahideddin, Kiraz Hamdi ve diğer Yüzelliliklerin firarına yakın tarihlerde gitmesinin ve genel aftan sonra dönüş yapmasının tesadüfen gerçekleşmediği, kendisinin de onlarla birlikte kaçtığını ileri sürmüştür. Bunu reddeden İsmet, sual üzerine Marsilya'dan yaptığı seyahatleri anlatırken San Remo'ya gitmediğini belirtmiş fakat sorgulamanın ilerleyen safhalarında Cenova'ya giderken bir gece

²⁶⁵ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K021_D075-1_G004_0034, 09.06.1925.

²⁶⁶ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K021_D075-1_G0005_0007, 09.06.1925.

kaldığını itiraf etmiştir. Bunun üzerine mahkeme tarafından, San Remo'dan geçtiği tarihin Kiraz Hamdi Paşa'nın oraya ulaşmasına tesadüf ettiğinin teyit edilmesi üzerine orada hiçbir Türk ile görüşmediğini savunmuştur. Mahkeme reisi İsmet'e, Marsilya'dayken Yüzelliliklerden yahut firarilerden hiçbirisiyle haberleşip haberleşmediğini sorduğunda, hayır cevabını vermiştir. Fakat evrakı arasında çıkan birtakım adresler doğrultusunda firarda olanlardan Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi ile haberleştiğini itiraf etmek durumunda kalmıştır. İsmail Hakkı'nın Selanik'te mahpusa düştüğünü, kendisine bir iki defa mektup yazdığını, sefaletten bahsettiğini bunun üzerine ona 50 Frank gönderdiğini söylemiştir. Mahkeme reisi, İsmail Hakkı'nın neden kaçtığını sorduğunda İsmet, niçin firar ettiğini bilmediğini ama o dönem evhama kapılıp firar edenlerin çok olduğunu ifade etmiştir. Mahkeme reisi; *"Bizim bildiğimiz bu İsmail Hakkı da dahil olduğu halde Selanik'te bir heyet-i fesadiye hal faaliyetinde bulunuyor"* demesi üzerine İsmet; *"O çocuk öyle şeylere karışmaz. Esasen orada Kuva-yı Milliye'nin casusu diye hapsettiler. Altı ay o suretle kaldı. Mukadderatı onu öyle bir kazaya uğrattı"* cevabını vermiştir. Mahkemenin, İsmet'in evrakı arasından çıkan diğer adresleri de sorguladığı sırada İsmet, çoğunun İsmail Hakkı'ya ait olduğunu ve bunun İsmail Hakkı'nın sürekli yer değiştirmesinden kaynaklandığını beyan etmiştir. Böylece aralarındaki muhaberelelerin bir iki mektupla sınırlı kalmayıp, mütemadiyen sürdüğü ortaya çıkmıştır²⁶⁷.

Muhakemenin ilerleyen safhalarında, İsmet'in evrakı arasında bulunan Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin nizamnamesi hakkında sorgulamalar gerçekleşmiştir. İsmet, nizamnameyi kendisine Valide Kiraathanesi'nde Kiraz Hamdi Paşa'nın verdiğini fakat öylesine aldığını ve okumadığını söylemiştir. Niye verdiğini sorulduğunda cevaben, Kiraz Hamdi Paşa'nın cemiyet hakkında *"İnsani bir şeydir. İyi bir tarikattır"* diye bahsettiğini, Paşa'nın Bektaşî olduğunu da bildiğini, onun için ehemmiyet vermediğini ve nezaketen aldığını ifade etmiştir. Ancak mahkeme reisi, ellerinde bulunan nüshanın İsmet'in el yazısıyla yazılmış olduğunu söylemesi üzerine, İsmet yazının kendisine ait olmadığını söyleyerek ehl-i hubre yani bilirkişinin tetkik etmesini önermiştir. Buna karşı mahkeme reisi; *"Ehl-i hubre öyledir dedi. Yazı senindir. Bu nizamnamenin birçok nüshalarını fesat ve tezdîr ile meşgul adamların üzerinde, faaliyetleri esnasında yakaladık. Bu, Vahideddin başta olduğu halde bütün alem-i İslam'ı sürüklemek için tertip edilmiş malunan bir şeydir"* cevabını vermiştir. Buna ilaveten böyle bir vesikanın, üzerinde çıktıktan sonra yazının sanığa yahut Hamdi Paşa'ya ait olmasının mahkeme heyetince bir farkı olmadığını belirtmiştir. İsmet tekrar nizamname hakkında bir şey bilmediğini ve okumadığını söylemiş ise de Dr. Reşit Galip Bey söze girerek, *"Kendisi vazifesini anlamadan herhangi bir heyete girecek bir insan değildir. Bu yolda hüsn-ü tesirden"*

²⁶⁷ 'İsmet'in üzerinde Tarikat-ı Salahiye Nizamnamesi Çıktı', *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 12.06.1925.

ziyade aks-i tesir yapar” şeklinde bir yorumlamada bulunmuştur. Ayrıca nizamnamede “ Bu nizamname tahlif edilmeyenlere verilmez, tarike giren çıkmaz” ifadesine değinen mahkeme reisi, İsmet’in San Remo’da Kiraz Hamdi ile görüştüğü sırada, Türkiye’de üye toplamak suretiyle emellerine ulaşmak için bu nizamnamenin kendisine verildiğini ileri sürmüştür²⁶⁸.

Muhakeme sırasında İsmet’in ticaret ortağı olan ve kedisine karşı şahitlik yapan Rıfat Efendi’nin ifadeleri de dinlenmiştir. İsmet’in, biraderinin Fas’tan arkadaşı olduğunu söyleyen Rıfat Efendi, “*Bu İsmet biraderimin hayatını kurtarmış. Onun için birader ona hayatımı medyunum. Bu İsmet senin yanında kalsın. Hem de Anadolu’da tüccarları tanıyor. Gelen komisyonun nısfını sen alırsın nısfını da o alır dedi*” diyerek birlikte ticarete başladıklarını açıklamıştır. Bunun 1921 senesinde gerçekleştiğini, o sırada İsmet’in Mısır’dan paralı şekilde dönmüş olduğunu, daha sonra da Erkan-ı Harp Kaymakamı olmak için istida verdiğini ve Kiraz Hamdi Paşa’ya gidip geldiğini anlatmıştır. Diğer sorulara cevaben bildiklerini anlatmaya devam eden Rıfat, İsmet’in İstanbul’da Fransızların hapsinden kurtulduktan sonra Hürriyet ve İtilaf’a katıldığından, her gün dükkânda Vahideddin’e, Kiraz Hamdi’ye uzun layihalar yazdığından ve her gün Valide Kiraathanesine Kiraz Hamdi’yi görmeye gittiğinden bahsetmiştir²⁶⁹. İfadelerinin devamında, İsmet’in Akşam Gazetesi’nde çalışan Kazım Şinasi (Dersan) Bey’e “*Ben İsmet, Kiraz Hamdi’ye yaverlik yaptım, Mısır’a gittim. Kuva-yı Milliye barbar. İstiklal Mahkemeleri asıyorlar kesiyorlar*” dediğini, ardından 15 Ekim 1922’de Marsilya’ya kaçtığını beyan etmiştir. Bunun üzerine mahkeme reisi Rıfat Bey’e İsmet’in Marsilya’daki faaliyetleri hakkındaki malumatını sormuştur. Rıfat Efendi cevaben, bu konuda biraderinin geniş bilgisi olduğunu, polis kaydıyla orada ne kadar kaldığını ispat edeceğini, Kiraz Hamdi ve Vahideddin ile mülakatlarını bildiğini ifade etmiştir. Daha sonra mahkeme şahide, İsmet’in evrakı arasında Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti’nden Kiraz Hamdi’nin ebced hesabıyla imzasını taşıyan ve İsmet namına verilmiş bir icazetname ile bir nizamname bulunduğunu açıklayarak, sanığın cemiyetiyle bağlantısına dair malumatını sorgulamıştır. Rıfat Efendi ise bunun bir hafiye cemiyeti olduğunu doğrulayarak, “*Efendim duyulmasın ve gizli kalsın diye bu her zaman Kiraz Hamdi’ye gider görüşürdü. Demek o vakit layiha dediği şeyler bunlar olacak*” şeklinde yanıtlamıştır. Ayrıca nizamnamedeki yazının İsmet’in el yazısı olduğunu doğrulamıştır. Bunların dışında İsmet’in, tüccarlara yazılan mektupların kopyasının bulunduğu kopya defterlerini çaldığını, bunu kendisinin münasebette olduğu tüccarların adreslerine ulaşarak, onlara propaganda mektupları göndermek amacıyla yaptığını söylemiştir. Dr. Reşit Galip Bey’in, İsmet’in siyasi söylemleri hakkında yönelttiği suale karşılık Rıfat Efendi; “ *İsmet*

²⁶⁸ “İsmet’in üzerinde Tarikat-ı Salahiye Nizamnamesi çıktı”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 12.06.1925.

²⁶⁹ “Ankara İstiklal Mahkemesinde: Cemiyet-i Hafiye Mensupları”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 25.06.1925.

yazıhanede diyordu ki, 'hilafeti de kaldırdılar.' Hele Gazi Paşa hakkında çok fena sözler söyler. Bu kumandan imiş de Paşa onun karşısında uşak gibi dururmuş. Paşa'nın Anadolu'ya gitmezden evvel beş parası yokmuş derdi. Ben de; 'İyi ya namuslu bir adammış' dedim" şeklinde cevap vermiştir²⁷⁰.

Rıfat Efendi'nin ifadelerini dinleyen mahkeme heyeti, İsmet'i tekrar sorgulamaya devam etmiştir. Rıfat'ın ifadelerini reddeden İsmet, aralarında bir ticari husumet meydana geldiğini ve can düşmanı olduklarını, o sebeple Rıfat'ın ifadelerinin tümüyle iftira olduğunu söylemiştir. Kuva-yı Milliye ve Gazi Paşa aleyhindeki söylemleri olduğu iddiasını, "Katiyen Efendim! Evvela mecnun olmalıyım ki söyleyeyim. Farz edelim ki hamiyetsizim fakat aramız beş aydan beri en derin husumet çukurlarıyla açılmış olan bir adama bunları nasıl söyleyebilirim. Söylemek için mecnun olmalıyım" diyerek yalanlamıştır. Tüccarlara propaganda mektupları göndermek maksadıyla kopya defterlerini çaldığı yönündeki suçlamaya karşılık, yine konuyu ticari husumetlerine getirerek, Rıfat Efendi'nin dolandırıcı olduğunu, o kopya defterlerini mahkemeye arz ederse ticari durumunun mahvolacağı için kendisine iftiralar attığını, böyle bir adamın şahitliğini kabul etmediğini söyleyerek, şahidin ticari hayatıyla ilgili uzun hikayeler anlatmaya girişmiştir. Fakat mahkeme heyeti araya girerek bunun bir ticari dava olmadığını ve meseleyi saptırmadan alakalı yanıtlar vermesi için İsmet'i uyarmıştır²⁷¹. Bununla birlikte mahkeme reisi, ticari husumetlerinin yargıya taşınmış olup olmadığını da sorgulamış, fakat İsmet bu soruya da doğrudan bir cevap vermek yerine alakasız mevzulardan bahsetmiş, sonunda mahkeme heyetinin tekrar uyarmasıyla birlikte bir ticari davanın oluşmadığı da ortaya çıkmıştır. Nitekim İsmet, Rıfat Efendi'nin kendisine yönelttiği iddialara karşılık olarak, karşı suçlamalarda bulunmaktan öteye gidememiş ve savunmaları mahkeme heyetince yeterli bulunmamıştır.

3.3.9.Yüzbaşı İsmail Hakkı'nın Muhakemesi

Heyet-i fesadiye ile yoğun temaslarda bulunan ve polis müdüriyetine teslim olarak bu konuda önemli itiraflarda bulunan Yüzbaşı İsmail Hakkı, Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından 5 Ağustos günü yargılanmaya başlamıştır. Yargılamanın başında kendisine şahsi hayatıyla ilgili sorular yöneltilmiş ve hayat hikayesi dinlenmiştir. Buna göre İsmail Hakkı, 1886 yılında İstanbul'da doğduğunu, evvelce mühendis olduğunu, Balkan Harbi'nde istihkam zabitanı olarak görev aldıktan sonra Mütareke'de Anadolu'ya geçerek Kuva-yı Milliye'yi teşkil ettiğini ve Millî Mücadele'nin sonuna kadar savaştığını anlatmıştır. Kuva-yı Milliye'de gördüğü

²⁷⁰ "Tarikat-ı Salahiye Menusbinin Muhakemesi", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 26.06.1925.

²⁷¹ 'İsmet'in Hayatına ve Faaliyetine Dair Mühim ve Uzun Tafsilat", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 28.06.1925.

vazifeleri detaylıca anlatan İsmail Hakkı, ilk olarak Eskişehir’de Rus Tatarlardan İslam Müfrezesi oluşturduğunu, oradan Bursa’ya geçerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni teşkil ettiğini, Çerkes Ethem ile birlikte hareket ederek Demirci taaruzu ve Anzavur takibinde görev aldığını açıklamıştır. Devamında Çerkes Ethem’in Rus İslam Müfrezesi’ni elinden aldıktan sonra Karakeçili Aşiret Müfrezesini teşkil ettiğini, Demirci taaruzunda sakatlandıktan sonra Eskişehir’de İnzibat Müfrezesi kumandanlığına getirildiğini, burada da firarilerin ve silahlı çetelerin derdestine çalıştığını aktarmıştır. Daha sonra Çerkes Ethem’in isyan ettiğini, kendisinin de orduya katılarak Ankara’ya gittiğini ancak malul olduğu için vazifelendirilmediğini söylemiştir. İzmir’in kurtuluşuna kadar Ankara’da kaldığını, 20 gün kadar Tan Gazetesi’nin idare müdürlüğünü yaptığını, daha sonra kayınpederinin Yunanlılar tarafından mahkûm edilmesi üzerine Eskişehir’e gittiğini oradan İstanbul’a giderek ticarete başladığını anlatmıştır²⁷².

Bu noktada ticaret maksadıyla Atina’ya gittiğini anlatmaya başlayan İsmail Hakkı, oradaki firarilerle görüşmeleri hakkında detaylı açıklamalarda bulunmuştur. Atina’da Reşid ve Tevfik Beylerle görüştüğünü söyleyerek, Kiraz Hamdi Paşa ile anlaşmak istediklerinden, çeşitli teşkilatlar kurduklarından, önceleri Enver Paşa’nın yaveri İsmail Hakkı ve Yunan Mübadele Komisyonu’ndan birisi üzerinden İstanbul’dakilerle haberleşme sağladıklarını ancak onların tutuklandığından bahsetmiştir. Bunun üzerine kendisine numaralarla şifreli birtakım isimler verilerek, İstanbul’dakilerle temas kurmaya vazifelendirildiğini açıklamıştır. Bu şifreli isimleri örneklendiren İsmail Hakkı, 2 numaranın Rauf Bey, 3 numaranın Kara Vasıf Bey, 4 numaranın Ali Fuat Bey, Hüseyin Avni Bey, Kazım Karabekir Paşa gibi isimler olduğunu ileri sürmüştür. Bunun üzerine mahkeme reisi, saydığı isimler arasında şahsi durumları bakımından temas mümkün olmayanlar bulunduğunu söyleyerek, bunun söz konusu olmadığını belirtmiştir. Ayrıca sual üzerine Çerkes Ethem, Mevlanzade Rıfat ve Binbaşı Abdullah’ın o sıralarda Halep’te bulunduklarını ve sınırda isyan hazırlıklarına çalıştıklarını ifade etmiştir. Mahkeme reisinin; *“Böyle 5-8 kişi sipsivri kalkıp halkı isyan için teşvike kalkarsa bunların söz ve teşviklerine kim inanır? Halk böyle şeylere inanır mı ve bunların sözüyle isyan mı eder?”* şeklindeki tepkisine karşılık İsmail Hakkı, bunların tek başına çalışmadığını söyleyerek, Vehip Paşa, Kiraz Hamdi Paşa, Vahideddin’in başyaveri Tahir Bey gibi isimlerle farklı yerlerde ve teşkilatlar altında aynı maksat uğruna beraber çalıştıklarını vurgulamıştır. Bu teşkilatların da Anadolu İhtilal Komitesi, Çerkes Komitesi, Hilafet Komitesi gibi isimlerle teşkil edildiğini ifade etmiştir.

²⁷² “İsmail Hakkı, Çerkes Nazmi Davası”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 11.08.1925.

Mahkeme reisinin İsmail Hakkı'ya İstanbul'daki vazifesi hakkında sorular yöneltmesi üzerine sanık, kendisine not ettirilen konular hakkında görüşmek üzere sırasıyla eski İstanbul Mebusu Yenibahçeli Şükrü, Eyüp Sabri ve Miralay Osman Beylerle görüştüğünü açıklayarak detaylıca anlatmaya başlamıştır. Evvela Şükrü Bey'le görüştüğünü, validesinin hastalığından pek müteessir bulunduğunu ve kendisine fazla dolaşmadan doğrudan Eyüp Sabri ile görüşmesi tavsiyesinde bulunduğunu söylemiştir. Mahkeme reisi araya girerek Şükrü Bey'in, ifadelerinde İsmail Hakkı için, kendisinden para istediğini ve daha sonra Terakkiperver Fırka'dan vazife talep ettiğini söylemesi hakkında cevap vermesini istemiş, buna karşılık İsmail Hakkı, bu iddiaları yalanlayarak hiçbir fırkaya girmediğini ve girmek istemediğini savunmuştur. Ardından Eyüp Sabri ile görüşmesini anlatmaya başlayan İsmail Hakkı, Atina'daki Reşid Bey'in Eyüp Sabri'den para istediğini, ancak bu parayı doğrudan Atina'ya değil, Bağdat'taki Doktor Şükrü Mehmet Bey vasıtasıyla Mevlanzade Rıfat Bey'e göndermesini istediklerini kendisine bildirdiğini söylemiştir. Bunun üzerine onlara haber vermeden Bursa'ya Miralay Osman Bey'i görmeye gittiğini, Miralay Osman'ın İstanbul'dakilerin harekete geçmemesine kızdığını ve kendisinin yirmi gün evvel İstanbul'da Rauf Bey, Kara Vasıf Bey, Refet Paşa, Hüseyin Avni Bey, Ali Fuad Paşa ve Miralay Sami Bey gibi isimlerle toplantı yaptığından bahsettiğini anlatmıştır. Miralay Osman'ın kendisine anlattığına göre bu toplantıda, evvela Bursa merkezli bir fabrika kurmak suretiyle teşkilatın kamuflesini sağlamayı, sonra kırk kişilik bir kuvvetle başta Gazi olmak üzere hükümetin merkezindeki otuz kişiyi ortadan kaldırarak muvaffak olmayı planlamışlar, ancak İsmail Hakkı, Miralay Osman'ın bunun için elli bin liraya ihtiyaç duyduklarını ve tedarik edilirse harekete geçebileceklerini söylediğini eklemiştir²⁷³. Osman'ın bu doğrultuda Atina'dakilere ithafen, *"Gittiğinde söyle Ethem katiyen isyan etmesin, Genç isyanı ne oldu? Hükümete olan ihtilaller daima bastırılır. Bizim bu işe teşebbüsümüze kadar beklesin"* dediğini, İstanbul'dakiler içinse, *"Onlara söyle geç kaldılar, bir an evvel haber gönder bunlara, haber gelince İstanbul'a ben de geleceğim"* dediğini ifade etmiştir. İsmail Hakkı bunun üzerine İstanbul'a döndüğünü, Şükrü ve Eyüp Sabri Beylerle tekrar görüşerek, Miralay Osman'ın sözlerini iletmediğini anlatmıştır. İfadesinin devamında, Eyüp Sabri Bey'in kendisine Atina'ya dönerken oradakilere iletmek üzere bazı şeyler not ettireceğini, fakat sonra tedbiren sözlü olarak talimat verdiğini açıklamıştır. Bununla birlikte İsmail Hakkı'nın Atina'ya dönmeyip Polis Müdüriyetine müracaat ederek ihbar ve itiraflarda bulunduğu, daha sonra da tutuklanarak yargılanmak üzere Ankara İstiklal Mahkemesi'ne sevk edildiği bilinmektedir.

²⁷³ "Dün ve Evvelki Gün Mühim İki Muhakeme Cereyan Eylemiştir", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 07.08.1925.

İsmail Hakkı'nın önemli itiraflar içeren ifadelerini dinleyen Mahkeme reisi; *“Peki siz nasıl oldu da ele geçtiniz ve bu itirafatta bulundunuz?”* sorusunu yöneltmiştir. İsmail Hakkı buna cevaben; *“Reis Beyefendi bu kadar kan dökülerek bu memleket düşmandan kurtuldu. El'an yanık yurtlarımızın yapılmadığını görüyorum. Bunların bu şekilde bir melanete ictisarlarını havsalama sığdıramadım. İstiklalimizde elimizden giderek memleketin tekrar yeniden kana boyanacağını anladığım için hemen Polis Müdüriyetine giderek Ekrem Bey'e haber verdim. Bu suretle bendenizi de tevkif ederek onlar meyanında buraya gönderdiler”* şeklinde yanıtlamıştır²⁷⁴.

3.3.10.Ahmet Refik (Altınay) Bey'in Muhakemesi

Distolcular Davası kapsamında yargılan bir diğer isim de Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin kurucuları arasında ismi geçen tarihçi Ahmet Refik Bey olmuştur. Muhakemeye öncelikle Ahmet Refik Bey'in tutuklanma sebebini açıklanarak başlanmıştır. Mahkeme reisi, Tarikat-ı Salahiye namında bir cemiyetin memleketin içinde ve dışında faaliyette bulunduğuna dair ellerinde belgeler bulunduğunu, yürütülen tahkikat sonucunda Kiraz Hamdi Paşa'nın el yazısıyla yazılmış olan cemiyetin ilk nizamnamesine ulaşıldığını ve bu defterde kurucular arasında kendisinin de isminin olduğunu açıklamıştır. Bu doğrultuda masumlarla suçluları ayırmak maksadıyla kendisini yargılamaya karar verdiklerini ve bu yönde muhakeme gerçekleştireceklerini beyan etmiştir. Ardından Ahmet Refik Bey'in askerlikten istifa ettikten sonraki hayatıyla ilgili sorgulamaya başlamıştır.

Buna cevaben Ahmet Refik Bey, Balkan Harbi'ne kadar hem askerlik hem de gazetecilik yaptığından, istifa ettikten sonra I. Dünya Savaşı'nda sansürde çalıştığından, hükümetin emri üzerine muhtelif makaleler yazdığından, fakat bir tanesi yüzünden Ulukışla'ya sürüldüğünden bahsetmiştir. Devamında, Mütareke Dönemi'nde kendisini Hürriyet ve İtilaf'a davet ettiklerini, birçok münevver ve hocaların da bulunmasından dolayı dahil olduğunu, daha sonra fırkadan çekilecekken kendisinin Maarif Nazırlığı'nı mevzubahis ettiklerini, bunun üzerine *“Nazır olamadı diye çekildi”* dememeleri için bir müddet daha kaldığını, fakat bir iş görülemeyeceğini anlayarak Ferit (Tek), Hamdullah Suphi, Mehmet Emin Beyler ve arkadaşlarıyla Milli Türk Fırkası'nı tesis ettiğini anlatmıştır²⁷⁵.

Daha sonra mahkeme reisi Ahmet Refik Bey'e, Kiraz Hamdi Paşa ile münasebetini sorgulamıştır. Buna karşılık Ahmet Refik Bey; *“Hamdi Paşa'yı tanımazdım. Hürriyet ve İtilaf'a gelir, dalkavukluk ederdi. Gözü Harbiye Nazırlığı'ndaydı. Bana iltifat eder dururdu.*

²⁷⁴ “İsmail Hakkı, Çerkes Azmi Davası”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 11.08.1925.

²⁷⁵ “Ahmed Refik Bey'in ve Feyzullah'ın İsticabı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13.07.1925.

‘Tarih yazıyorum, hanedan-ı saltanat tarihi yazıyorum, gel valide sultanlara ait kısımlarını tashih et’ dedi. Meşahir -i İslam tarihini yazıyormuş. Güzel resimleri vardı. Hazret-i peygamberin resmi diye de bir şey yapmış. Fakat uydurmaydı. Sonra bir gün gittim, ‘Alem-i İslam mahvoldu, Hindistan ve Mısır esirdir, Rusya’da Ruslar Müslümanları mahvediyorlar. Onun için ben bir çare buldum. Bütün Müslüman alemini ittihat ettirmek, bir rabita-i samimiye tesis etmek lazım. Bu bir nevi farmason Müslümanlığıdır’ dedi. İkinci bir defa çağırdı. İsa Ruhi Paşa, Feyzullah Bey, şerifler, Feridun Bey ve daha birçokları vardı. Yine tarikattan bahsetti. ‘Ben nizamnamesini yazdım’ dedi, gösterdi. Nezaketen bir süzdüm fakat okumadım. ‘Siz de müesses olun’ dedi. Ben ‘Hiçbir faide ummuyorum, onun için karışmam’ dedim” şeklinde cevap vermiştir²⁷⁶.

Bunun üzerine mahkeme reisi, Kiraz Hamdi’nin İslam alemi için çalıştıkları iddiasını yalanlayarak, yapılan tahkikat doğrultusunda doğrudan doğruya Vahideddin ile görüşülerek, Millî Mücadele aleyhinde tertip edilmiş bir teşkilat olduğunu tespit ettiklerini vurgulamıştır. Ahmet Refik Bey bu açıklamayı doğrulayarak, *‘Ben de öyle gördüm. Onun için çekildim, aldırmadım’* demiştir. Akabinde, cemiyetin kurucuları arasında kaydedilmesini sorgulayan mahkeme heyetine, *‘O kendisi yazmış. Hatta ikinci ziyaretimden çok sonra köprüde karşılaştık. ‘Size falan vazifeyi verdik’ dedi. ‘Beni böyle meselelere karıştırmayınız Allah aşkına! Ben ne vazife deruhte ederim ne yaparım’ dedim. O vakitten bugüne kadar bir daha Hamdi’yi görmedim’* diyerek yanıt vermiştir²⁷⁷. Hamdi Paşa’nın anlattıkları doğrultusunda, tarikatın hilafeti güçlendirmeye yönelik kurulduğunu fark edip etmediği sorulduğunda ise, *‘Öyle bir şey konuşulmadı. Esasen ben böyle şeylere alet olacak adam değilim. Darülfünunda ve mekteplerde gençlere teceddüd telkin ettim. Eğer bu gibi cemiyetlere intisabım varsa beni derhal asmalısınız’* şeklinde bir savunma gerçekleştirmiştir²⁷⁸.

3.3.11. Aksekili Ahmet Hamdi Bey’in Muhakemesi

Yargılananlar arasında bir de müderris ve vaizlik görevleri yapmakta olan, din alimi Aksekili Ahmet Hamdi bulunmaktadır. Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti ile doğrudan bir bağlantısı tespit edilemeyen Ahmet Hamdi, Distolcular Davası sanıklarından Hoca Ahmet Şirani’ye gönderdiği mektup ve içerisinde geçen ifadeler dolayısıyla muhakemeye alınmıştır. Mektubun içeriğinde medreseleri yapılandırmaktan ve haysiyetsiz meslek düşmanlarının varlığından söz eden Ahmet Hamdi, mesleği kurtarmak adına din düşmanlarıyla mücadele edilmesi gerektiği

²⁷⁶ TİTE Arşivi, K.59, G.38, B.38-1001.

²⁷⁷ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-3_G023_0032.

²⁷⁸ ‘‘Ahmed Refik Bey’in ve Feyzullah’ın İsticabı’’, Cumhuriyet Gazetesi, 13.07.1925.

yönünde ifadeler kullanmıştır. Buna karşın yaptığı savunmada, son dönemlerde vaizliğin itibarsızlaştırıldığını, birçok meslektaşının din namına hurafeler yayarak milleti inancından saptırdığını ve meslek düşmanlarından kastının liyakatsız şekilde vaizliğe getirilip, cehaleti yayanlar olduğunu açıklamıştır. Bununla birlikte mektubun 1923 senesinde yazıldığını göz önünde bulunduran mahkeme heyeti Ahmet Hamdi hakkında, bulunduğu makam ve vazifesi dolayısıyla memlekete yararlı hizmetler sunacağı görüşünde olduklarını belirtmiştir²⁷⁹.

3.3.12. Diğer Sanıkların Muhakemeleri

Distolcular Davasında yargılanan Tarikat-ı Salahiye üyelerinden bir diğeri de Hoca Ahmet Rasim Avni Efendi'dir. 31 Mart Vakasının baş sorumlularından olup, Divan-ı Harp'te sürgün cezasına çarptırılmış olan Hoca Ahmet Rasim Efendi Avni, İstiklal Mahkemesi yargılamaları sırasında da bu konu hakkında ifadelerde bulunmuştur. Hoca Ahmet Rasim Avni Efendi, işgal senelerinde yazdığı makalelerinde, 31 Mart Vakası kahramanı olarak anılmayı övgü olarak kabul ettiği yönündeki fikrinin değişmediğini belirterek, bunun irticai bir isyan olmadığını, kendisinin olay sırasında askerlerin isteklerini Meclis-i Mebusan'a iletmek üzere devreye girdiğini ve bunun suç addedildiğini savunmuştur. Hürriyet ve İtilaf, İngiliz Muhipler Cemiyeti gibi fırkalarda yer alan Hoca Ahmet Rasim Avni Efendi, İngilizlerin memlekete medeniyet getirdiği yönündeki yazıları hakkındaki sorgulamalara karşılık, İttihat ve Terakki'nin ülkeye verdiği zararlardan dem vurmış, ardından o dönem Millî Mücadelenin amacını doğru kavrayamadıklarını ileri sürmüştür.

Hoca Rasim Avni Efendi, Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti dahilinde yurtiçi ve dışındaki üyelerle istişare ve haberleşmelerde bulunduğu eldeki deliller ile diğer sanıkların ifadeleri doğrultusunda sabit görülmesine rağmen, bu konudaki suçlamaları reddetmiştir. Bununla birlikte Bayezid'daki Kemaliyeli İbrahim'in Kahvehanesi'nde birlikte vakit geçirdiği, Distol memuriyetiyle propaganda amaçlı Anadolu'ya giden Osman Daver, Nuri Efendi gibi ahabplarıyla haberleştiğini, Nuri'nin kendisine para gönderdiğini kabul etmiş, ancak cemiyetle bağlantısını inkâr etmeyi sürdürmüştür. Devamında arkadaşlarının cemiyete dahil olduğu için kendisinin de alakalı görüldüğünü, ancak kendisinin masum olduğunu ve beraat edeceğini ifade etmiştir²⁸⁰.

Yargılananlar arasında İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri Bey de yer almaktadır. Lütfi Fikri Bey, her iktidar devrinde muhalif tarafta kalmayı sürdüren biri olarak, Cumhuriyet devrinde de Ankara hükümetine karşı muhalefet yürütmeye devam etmiştir. Cumhuriyet

²⁷⁹ TBMM Arşivi, TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-4_G029_0036.

²⁸⁰ "Cemiyet-i Hafîye Mensuplarından Rasim Avni", *Cumhuriyet Gazetesi*, 08.06.1925.

rejimine karşı Meşrutî yönetimi savunan Lutfî Fikrî, hilafetin ilgasına yönelik sert eleştirileri nedeniyle İstanbul İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak beş sene hapis cezasına çarptırılmış, ancak daha sonra affedilmiştir²⁸¹.

1925 senesine gelindiğinde ise bu defa Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'ne dahil olmak gerekçesiyle Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Esasen Lutfî Fikrî Bey'in Tarikat-ı Salahiye ile münasebeti kanıtlanamamış olsa da hanesinde, hükümet ve Mustafa Kemal Paşa aleyhinde yazıları içeren günlüğü ile ağabeyi Müncî Bey'e ait bir mektubun ele geçirilmesi üzerine yargılanmasına karar verilmiştir²⁸². 1908 senesinden bu yana politik geçmişi üzerine sorgulanan Lutfî Fikrî Bey'in, cemiyetle alakası olmasa da hanesinde bulunan belgeler doğrultusunda ayrıca muhakeme edilmesi gerekli görülmüştür. Ancak bu noktada Mustafa Kemal Paşa'nın devreye girerek, memleketin yetiştirdiği bir münevver olan Lutfî Fikrî Bey'in kendisi hakkındaki muhalif düşüncelerine karşı kanuni haklarından feragat ettiğini mahkeme heyetine bildirmiş ve affedilmesini rica etmiştir. Böylece Lutfî Fikrî Bey bir kez daha affedilerek bu davadan beraat etmiştir²⁸³.

Ankara İstiklal Mahkemesi, bir diğer sanık olarak Distol müessesesinin mutemetliğini yapan Veznedar İhsan'ı yargılamıştır. Kuva-yı Milliye'ye katılmaması sebebiyle, 1924 senesinde askerlikten atılan Veznedar İhsan, bir süre halıcılık işiyle uğraştıktan sonra bir tanıdığı vasıtasıyla Distol şirketinde seyyar satıcılık memuriyetine başlamıştır. Mahkemeye verdiği bilgiler doğrultusunda, daha sonra Anadolu'da ilaç satışını sağlamak üzere memur arayışına girdiklerini ve ilk olarak Halıcı Adnan Bey'in tavsiyesiyle Nuri Efendi'nin işe alınarak Bursa taraflarına görevlendirildiğini söylemiştir. Ardından Nuri Efendi'nin tavsiyesiyle, ahabî Osman Daver'in de memuriyete tayin edildiğini ve Karahisar-ı Sahip bölgesine görevlendirildiğini anlatmıştır. Bunlardan başka, şirkete muhasip arandığı vakit tekrar Halıcı Adnan Bey'in önerisiyle, Behzat adında birisiyle görüşüldüğünü ancak bu vazifeye muvafık olamayacağı düşüncesiyle onun da Anadolu'da ilaç satışına gönderildiğini açıklamıştır. Bir süre sonra kendilerine verilen görevleri yerine getirmeyip, doğru düzgün satış yapmadıkları gerekçesiyle işten çıkarıldıklarını beyan eden Veznedar İhsan, kendisinin bunların uğraştıkları cemiyet ve propaganda meseleleriyle ilgisi olmadığını savunmuştur²⁸⁴.

Dava dahilinde İla-yı Vatan Cemiyetinin katipliğini yapan Rüştü Molla ve İskender Fahri Beyler de muhakeme edilmiştir. Bunlardan ilk olarak katiplik görevini üstlenen ve İla-yı Vatan Cemiyeti'nin nizamnamesinde kurucular arasında ismi yer alan Rüştü Molla

²⁸¹ Çulcu, 1992: 166.

²⁸² Gazel, 2020: 29-30.

²⁸³ "Tarikat-ı Salahiye Hakkındaki Hüküm Tefhim Edildi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 16.08.1925.

²⁸⁴ "Cemiyet-i Fesadiyeden Veznedar İhsan'ın Muhakemesi", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 28.07.1925.

yargılanmıştır. Rüştü Molla sorgulamalar sırasında, cemiyetin kuruluşundan evvel Yahya Adnan Paşa'nın katipliğine başladığını, çoğunlukla Paşa'nın Adapazarı'ndaki yeğenlerinin dava işleriyle ilgilendiğini, cemiyetin daha sonra tesis edildiğini ve Yahya Adnan Paşa'nın kâtibi olması hasebiyle cemiyetin nizamnamesinde yer aldığını ifade etmiştir. Ardından kendisinin cemiyetle şahsi olarak bir bağlantısı olmadığını, maksat ve faaliyetlerine katılmadığını savunarak, kısa süre içinde lisan bilmediği ve eğlenceye düşkünlüğü bahanesiyle kendisinin yerine İskender Fahri'nin tayin edildiğini ve cemiyetin İngilizlerle görüşmelerinde tercümanlık görevini üstlendiğini beyan etmiştir²⁸⁵.

İskender Fahri ise sorgulamalar sırasında bu iddialara karşı çıkarak, Rüştü Molla'nın kendisinden para koparmak için defalarca iftira attığını, hatta bu yüzden bir keresinde hapse mahkûm olduğunu açıklayarak, cemiyetin katipliğini yapmadığını savunmuştur. Bununla beraber cemiyete bir iki defa gittiğini açıklayan İskender Fahri, babasının cemiyete mensup olduğundan ve kendisini Yahya Adnan Paşa ile tanıştırdığından ancak kendisinin onlarla aynı fikir ve görüşlere sahip olmadığı için babasıyla şiddetli tartışmalar yaşadığından bahsetmiştir. Savunmaları dinleyen mahkeme heyeti Rüştü Molla'nın, cemiyet nizamnamesinde kurucular arasında konumlandırılması doğrultusunda, iddia ettiği gibi bu işlerle pek de alakasız olmadığını ve bildiklerini sakladığı kanaatine varmıştır²⁸⁶. Diğer yandan, cemiyetle ilgili önemli bilgilere sahip olmasını babası sebebiyle açıklayan İskender Fahri'nin de sorgulamanın ilerleyen safhalarında, cemiyete bir iki defadan daha fazla gittiği anlaşılmıştır.

Bunların haricinde, Tarikat-ı Salahiye mensupları arasında görülen Dağıstan Hükümet Başkanı General Halilof da yargılanan isimler arasındadır. Sorgulamalar sırasında İttihat-ı İslam fikri ekseninde İslam ülkelerini birleştirmek amacıyla tesis edilen bu cemiyete dahil olduğunu ve bu amaç doğrultusunda kendisinden Rusya'daki Müslümanlardan bir süvari birliği oluşturması istendiğini ifade etmiştir. Öte yandan başta kendisine, Sultan Vahideddin ile Mustafa Kemal Paşa'nın işgal güçlerinden gizlice anlaştıkları, esasen Kuva-yı Milliye ile ortak hareket ettikleri yönünde telkinlerde bulunduğu açıklamıştır²⁸⁷. Daha sonrasında ise İslam aleminin selameti niyetiyle dahil olduğu cemiyetin anlatılardan farklı bir mahiyeti olduğunu anlamış ve bu noktada süvari birliğini kurmaktan vazgeçerek, faaliyetlerine iştirak etmediğini savunmuştur²⁸⁸.

²⁸⁵ “İla-yı Vatancı Rüştü Molla'nın Muhakemesi”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 29.06.1925.

²⁸⁶ “İkinci Celsede İskender Beyle Rüştü Molla'nın Muhakeme ve Muvahecelerine Devam Edilmiştir”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 26.06.1925.

²⁸⁷ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-4_G026_0037, 21.07.1925.

²⁸⁸ “General Halilof'un Muhakemesi”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 06.08.1925.

Mahkeme tarafından yargılanan başka bir isim ise uzun yıllar Kiraz Hamdi Paşa'yla yakın temasta bulunan ve onun vasıtasıyla İngiliz Muhipleri, İla-yı Vatan ve Tarikat-ı Salahiye Cemiyetlerine dahil olan Arap Asım'dır. Kendisi askerlik döneminden itibaren Kiraz Hamdi ile çalışmaya başlamış, emekliliğinden sonra da cemiyet alanında çalışmalarını sürdürmüştür²⁸⁹. İla-yı Vatan Cemiyeti'ne dahil olduktan sonra cemiyetin merkezi olan Letafet Apartmanı'na taşınmış olan Arap Asım, cemiyetin içtima, müzakere ve propaganda faaliyetlerinde yoğun mesai harcamıştır. Ardından Tarikat-ı Salahiye'nin kuruluş aşamasına dahil olarak, yoğun faaliyetlerini zaman zaman Bayezid'deki Kahvehane'de zaman zaman da kendi evindeki toplantılarda sürdürmüştür.

Elde edilen evrak ve sanık ifadeleri ile Asım'ın bu cemiyetin önemli bir parçası olduğu kesinleşmiş olmasına rağmen muhakeme sırasında suçlamaları inkâr etmiştir. Letafet Apartmanı'nın alt katında bulunması sebebiyle kendisinin cemiyetle alakalandırıldığını ancak cemiyete ayak basmadığını söyleyerek kendini savunan Arap Asım, beyanları aleyhindeki delil ve kanıtlar neticesinde mahkeme heyetini ikna edememiştir²⁹⁰.

Ankara İstiklal Mahkemesi Tarikat-ı Salahiyeçilerden Cinci Ahmet Hamdi namında birini de yargılamıştır. Daha önce Tarikat-ı Ekmeliye-i İslamiye tarikatını teşkil eden Cinci Ahmet, elde edilen kanıtlar doğrultusunda Kiraz Hamdi Paşa'yla sıkça temasa geçtiği ve Tarikat-ı Salahiye'nin içtimalarında bulunduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Avrupa'daki firarilerle haberleştiği hatta bazılarını gizlice evinde ağırladığı da meydana çıkmıştır. Bununla birlikte Cinci Ahmet Hamdi tüm suçlamaları reddetmiştir²⁹¹.

Bundan başka Kiraz Hamdi Paşa'nın uzun yıllar en yakınında bulunanlardan Burunsuz Tefik lakabıyla tanınan Tefik Hamdi Efendi muhakeme edilmiştir. Kiraz Hamdi'nin Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'ni kurduğu zamanlarda kendisinin en büyük destekçilerinden ve en sıkı temasta bulunanlardan biri olmasının yanında, cemiyetin nizamnamesinde yazan kurucular arasında ismi de yer almıştır. Bununla birlikte Tefik Hamdi yargılamalar sırasında cemiyetle bağlantısını ısrarla inkâr etmiştir²⁹².

Bir diğer yargılanan isim Tarikat-ı Salahiye kurucu üyelerinden olan Feridun Bey'dir. Harbiye Nezareti müşaviri olan Feridun Bey, aynı zamanda Kiraz Hamdi Paşa'nın adli başmüşavirliğini de yapmıştır. Bu bakımdan Feridun Bey, Kiraz Hamdi ile yakın ilişkiler

²⁸⁹ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K021_D075-1_G008_0062, 20.06.1925.

²⁹⁰ "İskender Fahri ve Rüştü Molla'nın Muhakemesi", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 12.07.1925.

²⁹¹ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-3_G025_0035; İM_T3_K022_D075-4_G026_0016.

²⁹² "Müddeiumumilik İddianamesini Serdeyledi", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 10.08.1925.

geliştirmiş olup, Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin toplantılarına devamlı katılım sağlamıştır. Muhakeme sırasında yaptığı savunmalarda suçlamaları reddeden Feridun Bey, cemiyetin İslam Birliği amacıyla kurulduğunu ve bu yönde faaliyetler yürüttüğünü ileri sürmüştür²⁹³.

Muhakeme edilenler arasında en önemli isimlerden biri de İsa Ruhi Paşa'dır. Kendisi Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İngiliz Muhipler Cemiyeti gibi oluşumlara dahil olmuş, Millî Mücadele'ye karşı faaliyet göstermiş ve Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'ne kurucu olarak dahil olmuştur. Bunlarla beraber cemiyetin en aktif çalışan isimlerinden biri olup, nizamnamenin oluşturulmasına, iç ve dış siyasetinin görüşüldüğü toplantılara ve General Halilof'un cemiyete dahil edilmesine önemli katkılarda bulunmuştur²⁹⁴. Mahkemenin haiz olduğu kanıt niteliğindeki vesaik ve diğer sanıkların beyanatlarına rağmen suçlamaları ısrarla reddeden İsa Ruhi Paşa, cemiyete dahil olmadığını, Sultan Vahideddin'den maddi çıkar sağlamak adına kurulan bir teşkilat olduğunu işittiğini savunmuştur.

3.4. Mahkemenin Verdiği Kararlar

15 Ağustos 1925 tarihinde mahkeme başkanı Ali Bey, azadan, Doktor Reşit Galip, Kılıç Ali ve Müddeiumumi Necip Ali Beylerin riyaasetinde düzenlenen içtima neticesinde mahkeme heyeti, kurtulmuş vatanı yeniden ecnebi boyunduruğuna sevk etmek gayesiyle hareket eden Distolcular Davası sanıkları hakkında hükmünü tebliğ etmiştir²⁹⁵. Mahkeme heyetine göre, geniş çapta yürütülen soruşturma ve yargılamalar sonucunda ülkeyi yeni felaketlere sürükleyecek gerici olaylara temel hazırlayan bir fesat cemiyetinin varlığını ispata ve azalarından çoğunu ele geçirmeye muvaffak olunmuştur. Elde edilen evraklar ile sanıklardan bazılarının muğlak, bazılarının net ifade ve itiraflarına istinaden ulaşılan sonuca göre bu fesat cemiyetinin esası ve emelleri meydana çıkmıştır. Bu bağlamda, Milli Müdafaa sırasında Vahideddin ile hıyanetin önde gelen isimleri, halkın vatanperver duygularının kendileri aleyhine olduğunu kavrayarak, dini hisleri siyasi amaçları doğrultusunda sömürmek için Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti namında bir gizli teşkilat oluşturmuşlardır. Müessislerinin birçoğu hıyanet suçuyla firar eden ve memlekete girişleri kanunen yasaklananlardan ileri gelen bu cemiyet, görünürde evrensel bir İslam siyaseti takip etse de bazı yabancı istihbarat ve propaganda erkanının cemiyetle müzakerelerde bulunması, müessislerle sıkı münasebet halinde olmaları, cemiyetin İslam hayrına yönelik olduğu ihtimalini tamamen ortadan kaldırmaktadır.

²⁹³ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-3_G024_0017,0040, 21.07.1925.

²⁹⁴ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları, İM_T3_K022_D075-3_G023_0032, 21.07.1925.

²⁹⁵ "Tarikat-ı Salahiye Hakkındaki Hükümler", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 16.08.1925.

Ayrıca zabıtnamelerde bizzat sanık ve şahitlerin ifadeleri ile mevcut belgelerin sağladığı kesin deliller doğrultusunda, Tarikat-ı Salahiye'nin ancak Türkiye'ye ait gizli ve siyasi bir faaliyet yürüttüğü, bu faaliyetin Anadolu'da oluşan milli direnişi kırarak memleketin tamamen yabancı esareti altına girmesi pahasına da olsa Vahideddin'in saltanatını korumak maksadında olduğu sabit görülmüştür.

Netice itibariyle, aylarca süren soruşturma ve muhakeme süreci boyunca elde edilen bütün kanıt, ifade ve itirafları değerlendirerek karara varan mahkeme heyeti, 15 Ağustos günü sanıklar hakkında hükümlerini açıklamıştır. Buna göre; Distolcu Osman Daver ve Nuri Efendiler, Arap Asım, Yüzbaşı Nihad, Zambaoğlu Hristaki, Darendeli İsmet, Tevfık Hamdi, Hacı Ali Namık, Ertuğrul Şakir, Romanyalı Halil, eski Yeniköy Belediye Müdürü Kemal Bey ve Efendiler vatana ihanet gerekçesiyle, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun ikinci maddesine binaen idam cezasına çarptırılmıştır.

Açık veya üstü kapalı propagandalar yoluyla memleket aleyhine tahriklerde bulunmak ve bu tahrikleri görsel ve yazılı biçimlerde tertip etmek gerekçesiyle söz konusu hıyanet kanunun üçüncü maddesine binaen Rüştü Molla, İskender Fahri, Taşçı Sadeddin, Çerkeşli Ahmet, Said Ali, Savfet Hoca, Kiraz Hamdi Paşa'nın kayınbiraderi Emin ve İstinyeli Rıza Bey ve Efendiler beşer; Gürcü Süleyman, Mülazım Rüştü, Yozgatlı Nuri, Yüzbaşı İsmail Hakkı, Telgrafçı Raşid, Vehbizade Fuad ve Süleyman Radi Bey ve Efendiler onar; Hoca Ahmet Rasim Avni Efendi, Cinci Ahmet Hamdi, eski Harbiye Müsteşarı Behzat, eski Merkez Kumandanı Savfet, Veznedar İhsan ve Emirganlı Kemal Bey ve Efendiler on beşer yıl kürek cezasına çarptırılmıştır. Hala firarda olan Lütfi Kaptan'ın ise gıyaben on beş sene kürek cezasına ve medeni haklarının kaldırılıp, tüm varlıklarına el konulmasına hükmedilmiştir.

Genel af sonrasındaki süreçte dahi ihanet eylemlerini sürdürdüğü ispatlanan eski Yemen Mebusu Mustafa Bey hakkında, daha önce Osmanlı tabiiyetinde olup, hükümetin bilgisi ve izni haricinde ecnebi bir hükümete vazifede bulunması gerekçesiyle, Tabiiyet Kanunu'nun birinci maddesinin ilk fıkrasına binaen tabiiyetten ve ülke sınırlarından çıkarılmasına karar verilmiştir.

Felç olarak yatağa mahkûm hale gelen Rasih Efendi'nin iyileşme durumuna bağlı olarak dosyasının rafa kaldırılarak muhakemesinin ertelenmesi; Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti dahilinde Musul ve Bağdat bölgelerinde memlekete ihanet faaliyetleri gösterdiği ortaya çıkan Muzaffer Emin Bey'in dosyasıyla beraber İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilmesi; Çerkes Hüseyin ile Beykozlu Bahaddin Beylerin ise muhakemeler sırasında vefat etmesi dolayısıyla davalarının kapatılması kararlaştırılmıştır.

Tarikat-ı Salahiye ile bir ilişkisi tespit edilemeyen Lütfi Fikri Bey'in evindeki incelemeler esnasında bulunan belge ve mektuplarla alakalı ayrıca bir soruşturma yürütülmesi

gerekli görülmüş olmasına rağmen, Mustafa Kemal Paşa'nın mahkemeye ilettiği tebliğ üzerine hakkında beraat kararı verilmiştir.

Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti dahiline genel aftan evvel girenler ile bu cemiyete herhangi bir dönemde girdikleri veya ihanet faaliyetleri yürüttükleri hukuki kanıtlarla ispatlanamayan Ahmet Refik, Emir Mesud, Kahveci İbrahim, Hoca Ahmet Şirani, Misailidis, İsa Ruhi Paşa, Kaymakam Enver, General Halilof, eski Ticaret Nezareti Müsteşarı Mehmet Ali, Çerkes Kamil, Tahsin, Distol Vekil Muavini İhsan, Hafız Nefi, Çerkes Nazmi Paşa, Çerkes Hikmet, Feyzullah, Mehmet Ali, Ali Galib, Feridun, Samsunlu Ahmet, Hasan Kemaleddin, Bekir Fahri, Mustafa Fevzi, Şemseddin, Abdülatif, Seyyid Haşim, Gürcü Arslan, Çerkes Ahmet, Mütেকait Binbaşı Ahmet bin Ali, Şeyhüddin, Harbiye Ketebesinden Selahaddin, Aksekili Ahmet Hamdi, Abdullah Hoca Fani, Mevlüd Lütü ve Su yolcusu Saim Bey ve Efendiler hakkında beraat hükmü verilmiştir²⁹⁶.

Ankara İstiklal Mahkemesi'nin verdiği hükümler doğrultusunda on bir kişinin idamı ertesi gün tatbik edilmiştir. 16 Ağustos günü idam cezalarının uygulandığı sırada mahkeme reisi Ali Bey, nihayete erdirdikleri bu dava hakkında basın aracılığıyla kamuoyuna bir beyanatta bulunmuştur. Sözlerine *“Memlekete ilerleme ve gelişme yolunda engel oluşturmak isteyenleri, Cumhuriyet ve istiklalimizi tehlikeye düşürmek kastında olanları, özetle milletin huzur ve refahını teminden ibaret olan gayemizin karşısına çıkan her türlü engelleri bertaraf ederek yürüyoruz”* diyerek başlayan Ali Bey konuşmasının sonunu, *“Büyük Millet Meclisi'nin kaderi, bize en kutsal bir emanet olarak verilmiştir. Bu tanrının bize yönelttiği vazifeyi tereddütsüz yerine getirmeye gayret etmiş olduğumuzu şahsım ve arkadaşlarım adına bir defa daha tekrar etmek isterim”* sözleriyle noktalandırmıştır²⁹⁷.

²⁹⁶ TBMM Arşivi, İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927) C.7/1, Karar Defteri, Sıra Numarası: 85, Esas Numarası: 41, 15.08.1925. Bkz. Ek 7.

²⁹⁷ “Ali Beyefendi'nin Beyanı”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 16.08.1925.

SONUÇ

Türk siyasi tarihinde cemiyet ve firkalaşma hareketleri ilk olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamış olup, II. Meşrutiyet döneminde ivme kazanarak Mütareke ve Millî Mücadele süreçlerinde artarak devam etmiştir. Bu dönemde politik tabanlı girişim ve faaliyetlerin artmasının sebebi, işgallerin yarattığı kaotik ve buhranlı ortam içerisinde kurtuluş çarelerini farklı yerlerde arayanların siyasi olarak iki kutuplu şekilde bölünmesidir. İstanbul Hükümeti ile Padişah, saltanat ve hilafeti İtilaf Devletlerinin kontrolünde dahi olsa korumak maksadıyla işgalci güçlere teslimiyet gösterirken, bu doğrultuda İngilizlerin desteğiyle İngiliz manda ve himayesine girme siyasetini savunan ve programına alan pek çok zararlı cemiyet oluşturulmuştur. Buna karşın Anadolu'da başlayan işgal ve zulüm hareketleri karşısında kaderine terk edilen halk, kendi imkanlarıyla güçlü bir mukavemet oluşturmuş ve milli direniş olarak örgütlenmeye başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 tarihinde, Samsun'da Millî Mücadele'yi başlatması, devamında yayınladığı genelge ve gerçekleştirilen kongrelerle birlikte Müdafaa-i Milliye Cemiyetleri kurularak, milli direniş hareketi daha resmi hale getirilmiş ve güçlü bir teşkilatlanma yapısı oluşturulmuştur. Millî Mücadele hareketini kırmak isteyen İngiliz kontrolündeki İstanbul hükümeti, fırka ve cemiyetler ise Kuva-yı Milliye'ye karşı mücadele başlatmıştır. Kuva-yı Milliye'ye karşı Kuva-yı İnzibatiye oluşturulmuş, Millî Mücadele'ye katılanlar isyancı ilan edilmiş, Anadolu halkını milli direnişten soyutlamak adına, bu hareketin halifeye karşı olduğu yönünde propaganda faaliyetlerine girilmiştir. Nitekim İngiliz yanlısı cemiyetlerin Anadolu halkı üzerinde tesir etmek için en sık başvurduğu yöntem dini propagandalar olmuş ve din olgusu Anadolu ayaklanmaları üzerinde önemli bir rol oynamıştır. Bu konuda en önemli örnek ise Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın güç kaybetmesinden sonraki süreçte oluşturulan siyasi teşekküllerden gizli Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'dir. Kiraz Hamdi Paşa tarafından İslami bir mason teşkilatlanması biçiminde oluşturulan bu gizli cemiyet, yapısında bolca dini sembol, makam, rütbe barındırması ve nizamnamesini İttihat-ı İslam fikri üzerine oluşturmasına rağmen pratikte tüm Hilafet, Saltanat ve İngiliz çıkarları doğrultusunda faaliyet göstermiş, benzer siyasi oluşumlarla Millî Mücadele'ye karşı hareket etmiştir. Nitekim İslam'ın selameti için tüm İslam alemini birleştirmek amacıyla kurulan ve gayret gösteren bir cemiyetin, bünyesinde gayrimüslimleri barındırması, İngiliz istihbaratçılarıyla ortak hareket etmesi, siyasi propagandalarda bulunması gibi hususlar varlık sebebine tamamen tezatlık oluşturmakla birlikte İslami bir amaçtan yoksun olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Millî Mücadele'nin kesin zaferle sonuçlanmasının ardından 1922 sonlarına doğru Padişah Vahideddin ile ülkenin kurtuluşu aleyhine çalışan cemiyet ve firkaların ileri gelenleri

yurtdışına firar etmiştir. Bunlar arasında Köstence'ye kaçan Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin kurucusu Kiraz Hamdi Paşa, San Remo'da bulunan sabık Padişah'ın icazet ve emri altında hareket etmeye devam etmiş olup, Avrupa'daki diğer firarilerle birlikte Cumhuriyet aleyhinde yıkıcı plan ve faaliyetlerini hız kesmeden sürdürmüştür. Yüzelliliklerin memlekete dönebilmesi ile hilafet ve saltanatın yeniden tesisi için çalışmaya başlayan Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti, bu plan doğrultusunda memleket haricinde Atina, İskenderiye, Selanik, Köstence, İskeçe, Bağdat, Rodos ve Halep gibi lokasyonlarda şubeleşerek Cumhuriyet'e saldırı planları hazırlıklarına girişmişlerdir. Cemiyetin ülke dahilinde kalan üyeleri ise yurt dışındakilerle devamlı irtibat halinde olup, Bayezid'deki Kemaliyeli İbrahim'in kahvehanesinde sık sık toplanarak gizli içtimalar yapmış ve hükümet aleyhinde propagandalar yürütmüşlerdir. 1925 yılında Doğu Anadolu'da çıkan Şeyh Said Ayaklanması, Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin harekete geçmesi için gereken fırsatı doğurmuş, Yurt dışından verilen talimatlar doğrultusunda kahvehane köşelerinde yürütülen ihanet planları, Anadolu'da icraata dönüştürülmeye başlanmıştır. Nitekim cemiyetin bazı üyeleri Distol adlı yabancı bir ilaç şirketi sayesinde, ilaç satışı için Anadolu'ya memur kılınmış ve bu durumdan yararlanarak gezdikleri bölgelerde Cumhuriyet'e karşı propagandalar yoluyla isyana teşvik çalışmaları yürütmüşlerdir. Ayaklanmanın boyutunu genişletmek için yoğun faaliyet gösteren Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin ülke dışındaki ayağı ise isyancılara takviye sağlamak doğrultusunda yabancı kuvvetleri dahil etmek için kapsamlı bir harp stratejisi oluşturmuş ve yetkililere sunmak üzere haritalaştırmışlardır. Bunun haricinde Distol memuru olarak propaganda faaliyetlerinde bulunan Osman Daver'in Konya'da yakalanması sırasında üzerinde bulunan ve kendisi gibi cemiyet üyelerinden olan Yüzbaşı Nihad'ın mektubu ile daha sonra yapılan araştırmalarda ele geçirilen Distolcu Nuri Efendi'nin mektubu da isyana ilişkin harekât hakkında önemli bilgiler içeren bir ajan raporu niteliğindedir. Osman Daver 28 Mayıs 1925 tarihinde tutuklanarak yargılanmak üzere Ankara İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilirken, ele geçirilen deliller ve ifadeler doğrultusunda yürütülen soruşturmada pek çok cemiyet üyesi de yakalanıp mahkemeye gönderilmiştir.

Türk İnkılabı ve Cumhuriyet rejimini hedef alan irtica faaliyetlerini sonlandırmak ve memlekette tekrar sükûnet ortamını tesis etmek için hükümet tarafından belirli tedbirler alınmış ve önemli uygulamalar devreye sokulmuştur. Bu uygulamalardan en etkilisi şüphesiz ki Millî Mücadele döneminde de başarılı görevler yapan ve Cumhuriyet döneminin bu olağanüstü hâl durumunda tekrar çalışmalarına ihtiyaç duyulan İstiklal Mahkemeleri olmuştur. İkinci Dönem İstiklal Mahkemeleri olarak adlandırılan bu mahkemelerden İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemesi Diyarbakır'da faaliyet göstererek isyancıları yargılayıp cezalandırmıştır. Ankara İstiklal Mahkemesi ise isyanla bağlantılı davalarla birlikte Cumhuriyet ve inkılaplar aleyhinde işlenen

çeşitli siyasi suçları yargılamıştır. İstiklal Mahkemeleri, güçlü kanıtlar olmasa dahi vicdani kanaate göre hükmetme yetkilerine rağmen verilen hükümler büyük ölçüde kanıt, şahit ve sanık ifadeleri doğrultusunda verilmiştir. Nitekim Tarikat-ı Salahiye'nin yargılandığı Distolcular Davası incelendiğinde mahkeme heyetinin her şeye rağmen adalet çizgisini aşmamaya özen gösterdiği ve muhakemeler sırasında her sanık, şahit, belge ve delil unsurunun detaylı sorgulamalar ve titizlikle değerlendirildiği görülmektedir. Vicdani hükümlere ise suç unsurunun açıkça meydana çıktığı ancak maddi delillere ulaşamadığı nadir durumlarda başvurulmuş olup, böylece çok sayıda sanık beraat etmiştir. Bu yargılamalarda ulaşılan vesikalar memleket dahilinde ve haricinde bir ihanet teşkilatı kurulduğunu açıkça gözler önüne sermiştir. Mahkeme tarafından Heyet-i Fesadiye olarak da adlandırılan Tarikat-ı Salahiye, Millî Mücadele döneminde başladıkları ihanet faaliyetlerini Cumhuriyet döneminde de sürdürmüş, diğer İngilizci-hilafetçi cemiyetlerin mensupları ve firari Yüzelliliklerle iş birliği halinde hareket etmişlerdir. Mahkeme heyeti bu cemiyet üyeleri arasında gelişen münasebet ağını titizlikle inceleyerek doğru bir kanaate ulaşmaya gayret göstermişlerdir. Öte yandan muhakemeler sırasında sanıklardan doğruları itiraf etmeleri istenmiş, ancak birçoğu şahit ifadeleri, belge ve birçok delil bulunmasına rağmen suçlarını inkâr etmiş ve çelişkili savunmalarda bulunmuş, hatta birbirlerini suçlayıcı ifadeler vermişlerdir. Mahkeme heyeti yargılananlar arasında bulunan müverrih Ahmet Refik ile önemli din adamlarından Aksekili Ahmet Hamdi Beyler için memlekete ilmi yönden sağladıkları katkıları göz önünde bulundurarak, bu hıyanet şebekesi içerisine dahil olmayacakları kanaatine varmış ve bu suretle beraatlerine hükmetmiştir. Bunlardan Ahmet Refik (Altınay) Bey, 1933 Üniversite Reformu ile Darülfünun'dan atılırken, Aksekili Ahmet Hamdi Efendi uzun süre Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı görevini yapmış, daha sonra Mehmet Şerafettin Yaltkaya'nın ölümü üzerine Diyanet İşleri Reisi olarak görev yapmıştır. Sanıklar arasında bu cemiyetle bağlantısı olmadığı ortaya çıkan bir diğer isim de Lütfi Fikri Bey'dir ki kendisi yaşamı boyunca sivri bir muhalif olarak öne çıkan isimlerdendir. Bu davayla ilgili suçsuzluğu ispatlansa da evinde yapılan aramalarda meydana çıkan bazı mektup ve evraklar arasında Mustafa Kemal Paşa ve hükümet aleyhine yazdığı yazılar nedeniyle mahkeme heyeti ayrı bir davada yargılanmasına karar vermiş, ancak Mustafa Kemal Paşa'nın araya girerek, memleket aydınlarından olan Lütfi Fikri Bey'in fikirleri doğrultusunda yargılanmaması için ricada bulunması üzerine tamamen beraat etmiştir. Bunların haricinde Distolcular Davası sonucunda 11 kişi idama mahkûm edilirken, geriye kalan sanıklardan bir kısmı beşer, onar, on beşer yıl kürek cezasına çarptırılmış, bir kısmı vatandaşlıktan çıkarılırken bir kısmı da beraat etmiştir. Bu şekilde memleket ve cumhuriyet aleyhine faaliyet gösteren Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin varlığına da son verilmiştir.

KAYNAKÇA

Arşivler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

TBMM Arşivi ve Kütüphanesi

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi

Düstur

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Zabıt Ceridesi

Türkiye Cumhuriyeti Resmi Ceride

Gazeteler

Alemdar Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi

İkdam Gazetesi

Peyam Sabah Gazetesi

Resimli Hafta Dergisi

Tanin Gazetesi

Ulus Gazetesi

Basılı Eserler

Ağaoğlu, S. (1969). *Babamın Arkadaşları*, Baha Matbaası, İstanbul.

Alkan, A. T. (1993). *İstiklal Mahkemeleri*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.

Altınay, A. R. (1999). *İki Komite - İki Kıtıl*, Bedir Yayınları, İstanbul.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. (1997). ATAM Yayınları, Ankara.

Aybars, E. (1997). *İstiklal Mahkemeleri*, AD Yayıncılık, İstanbul.

Aydinel, S. (2008). *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yi Milliye Harekâtı*, Vadi Yayınları, Ankara.

Aydoğan, O. (2006). *Ahmet Refik Altınay Hayatı ve Sanat Tarihi Çalışmaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Birinci, A. (1990). *Hürriyet ve İtilaf Fırkası II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

- Birinci, A. (1998). ‘‘Hoca Rasim Efendi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 18: 194.
- Cebesoy, A. F. (2002). *Siyasi Hatıralar / Lozan'dan Cumhuriyete II*, Temel Yayınları, İstanbul.
- Cebesoy, A. F. (2019). *Millî Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul.
- Cebesoy, A. F. (1960). *Siyasi Hatırlar*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul.
- Çavdar, T. (2019). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Çetin, N. (2015). *Son Sadrazam Ahmet Teyfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Çetinkaya, A. (2012). *Askerlik Hayatım (1914-1922) Irak Cephesi, İşgal İzmir'i ve Ayvalık*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Çoker, F. (1995). *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923 Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.
- Çulcu, M. (1992). *Hilafetin Kaldırılması Sürecinde Cumhuriyetin İlanı ve Lütü Fikri Davası*, İstanbul.
- Demirel, A. (2020). *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Dirik, K. D. (2019). *Atatürk'ün İzinde Vali Paşa Kazım Dirik - Bandırma Vapuru'ndan Halkın Kalbine*, Güner Yayınları, İstanbul.
- Doğaner, Y. (2003) ‘‘Millî Mücadele’de 30 Ağustos’un Yeri ve Önemi’’, *Türk Kültürü*, (483-484): 257-265.
- Dönmez, C. (1999). *Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhibleri Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Engin, V. (2020). *Hesaplaşma*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Erdeha, K. (1998). *Yüzellilikler Yahut Millî Mücadele’nin Muhasebesi*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Esenkaya, A. (2021). ‘‘Ali Çetinkaya (1878-1949)’’, *Atatürk Ansiklopedisi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1-7.
- Gazel, A. A. (2020). ‘‘Eski Dersim Mebusu Lütü Fikri Bey’in 1925 Yılında Ankara İstiklal Mahkemesi’nde Yargılanması’’, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 6(10): 26-63.
- Goloğlu, M. (2011). *Devrimler ve Tepkiler / Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1924 – 1930*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Gökman, M. (1978). *Tarihi Sevdiren Adam Ahmed Refik Altınay*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Gözcü, A. (2015). “Refet Paşa’nın İstanbul’a Girişi ve Tıbbiyelilerce Karşılması”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (34): 49-60.
- Göztepe, T. M. (1969). *Osmanlıoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, Sebil Yayınları, İstanbul.
- Güçlü, M. (2014). “‘Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Musa Cevat Şakir’in (Kabağağaçlı) Bodrum’a Sürgün Edilmesi ve İlk izlenimleri (1925-1926)”, *3.Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu (30Ekim-1Kasım2013)*, 1: 433-460.
- Halıcı, Ş. (2015). “San Remo Görüşmeleri, Vahideddin, Bir İttihatçı ve Üç Yüz Ellilik”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (22): 267-303.
- Halıcı, Ş. (2020) “Yüzellilik Bir Muhibrin Portresi: Yaver-i Has Kiraz Ahmet Hamdi Paşa Nam-ı Diğer Hamdi Zeza”, *Belgi Dergisi*, 2(20): 2343-2364.
- İnalcık, H. – Yediyıldız, B. (1999). “Türkiye’de Osmanlı Araştırmaları: I- Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Kurucuları”. *XIII. Tarih Kongresi*. 4-8 Ekim 1999, Ankara, 85-166.
- İnan, S. (2024). “Necip Ali Küçüka (1982-1941)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1-8.
- İnönü İ. (1987). *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- İskilipli Mehmed Atıf, (1993). *Frenk Mukallitliği ve Şapka*, Nizam yayınları, İstanbul.
- Kandemir, F. (1955). *Siyasi Dargınlıklar*, Ekicigil Yayınevi, İstanbul.
- Kansu, A. (2016). *İttihatçıların Regim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kılıç Ali, (2007). *Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Koçin, A. ve Ertüren, E. (2020). *Şark İstiklal Mahkemesi Şeyh Said Davası Mahkeme Tutanakları*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Köylü, Z. (2010). *Esaretten Özgürlüğe 432 Gün: İngiliz İşgalinde Eskişehir*, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, Eskişehir.
- Küçük, C. (2001). “İstiklal Mahkemeleri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 23: 350-355.
- Orbay, R. (2004). *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım II*, Emre Yayınları, İstanbul.
- Örgeevren, A. S. (2002). *Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi – Vesikalar, Olaylar, Hatıralar*, Temel Yayınları, İstanbul.
- Özalp K. (1962). *Hatıralar Vesikalar Resimlerle Yakın Tarihimiz*, Vatan Gazetecilik, İstanbul.
- Özalp, K. (1998). *Milli Mücadele (1919-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özcan, A. (1989). "Ahmed Refik Altınay", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2: 120-121.

- Özel, S. (2021). *Casustur Casus Mustafa Sagir ve Diğerleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Özkaya, Y. (1991). ‘İzmir Suikastı’, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8(22): 67-74.
- Öztürk, K. (1995). *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM II. Dönem 1923-1927 Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.
- Saraçoğlu, A. C. (2009). *Mütareke Yıllarında İstanbul Gazeteler Gazeteciler ve Olaylar Etrafında*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Selek, S. (2020). *Anadolu İhtilali*, Kastaş Yayınları, İstanbul.
- Sertel, Z. (2000). *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Soyak, H. R. (2010). *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Şimşir, B. N. (1975). *İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de Kürt Sorunu 1924-1938 Şeyh Said, Ağrı ve Dersim Ayaklanmaları*, Dışişleri Bakanlığı Basımevi, Ankara.
- Temel, M. (2010). “Atatürk Dönemi Hayvancılık Politikası”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24): 1-33.
- Tevetoğlu, F. (1971). *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Özel Yayınları, Ankara.
- Tevetoğlu, F. (1991). *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Toker, M. (2015). *Şeyh Said ve İsyanı*, KA KİTAP, İstanbul.
- Toker, Y. (2006). *150liklerden Portreler*, Toker Yayınları, İstanbul.
- Toprak, Z. (1985). “1909 Cemiyetler Kanunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1: 205-208.
- Tunaya, Z. T. (1986). *Türkiye'de Siyasal Partiler C: II Mütareke Dönemi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, Z. T. (2011). “Türk Devrimine Karşı İdeolojik Bir Muhalefet Girişimi: Tarikat-ı Salahiyye Cemiyeti ve Eylemleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 38(3-4): 257-265.
- Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1924-1930)*, Yurt Yayınları, Ankara.
- Tunçay, M. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Türe, F. (2010). *İttihat ve Terakki'den Günümüze Türkiye'de Siyasal Partiler*, Orion Kitabevi, Ankara.
- Türk, İ. C. (2011). “Osmanlı Son Dönem Tarihçi-Eğitimcisi Ahmet Refik (Altınay) ve Tarih Eğitimi”, *History Studies International Journal Of History*, 3(3): 351-362.

Yurdsever Ateş, N. (1998). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Derin Yayınları, İstanbul.

Yüceer, N. (2021). ‘Kılıç Ali (Süleyman Asaf 1888-1971)’, *Atatürk Ansiklopedisi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1-3.

Zürcher, E. J. (2003). *Millî Mücadele’de İttihatçılık*, (Çev. N. Salihoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul.

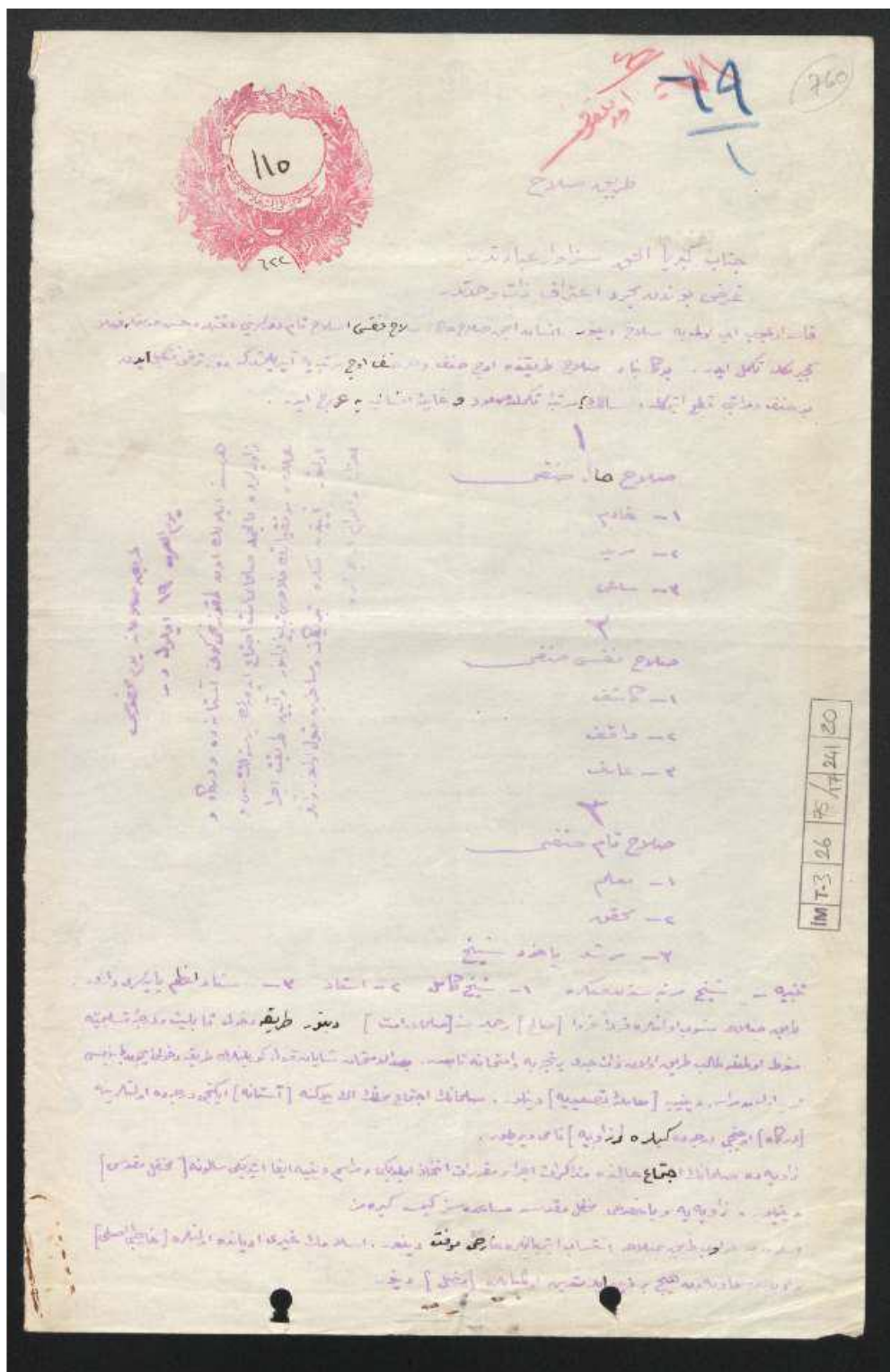
İnternet Kaynakları

Köken, S., İzmir Suikastı Davaları ve Cavid Bey, <https://www.akademiktarihtr.com/izmirsuikastidavaları/> (erişim tarihi: 01.10.2025)

EKLER

EK 1. Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti'nin Nizamname Sureti²⁹⁸

²⁹⁸ TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları (T3 Dosyası)

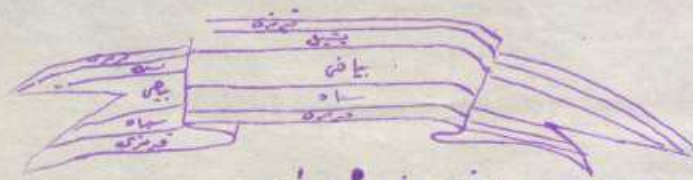
74

خلفه منظم و بیجا اسامی معتدله

طریق مشاهده الی خط مادی بایم خلافت اسلام و - انچه بود که مرتبه بوقدر سانه طریقه
خلفه و بیانه [استاد اعظم و خلفه مفتی] و بنابر طریق مشاهده منتهی الی طریق
و امای اسلام و حکام و - شاه و پادشاه [استاد] مرتبه سده عدد اولی و
الکلیت بر سوره اوله - اوقات و - رتبه یکده و - یایه و مرتبه سنی اهلیت
و اسرار طریقت و اشارات طریقه نکره و بیلور - حامد و اولاد و علامه و نصیب
بولسان طریقه سید بایم سده قدر ترقی آید بیلور - خوله عظمی و مرتبه
طرحه علی و مشایخ و ائمه و خطباء و مصنفیه و متفکریه و مؤلفیه و مورخیه و
محدثیه و معاصیر و نوینیه - افعیه عارف و یا معانی مرتبه سنی اهلیت بیلور
ایجاب بسیار و صاحب اختیار یکده ساعی درجه سیکور نکره هشت
زاده تفسیری و استانه نکره قهر و تصدیق اهلیت مرتبه آید - هر آینه
اولی و کجاست که سده مای و سده و فعالیت مملکت و لازمه طریقه غایت لایدر
محدثیه و صاحبیه دین معیار احمدی طریقه صلاحه اختیاب انچه سیکور بیلور
انده [حب] و - فقط اشارات و اسرار نکره و بیلور اگر طریقه
اختیاب امیر و اولاد نکره و بیلور اعلاء کلامه ای اچیه حالیه و نظایره
و صحیح بر و نه طریقه اختیاب سوره آید بیلور .

خلافت طریقه - صلاح مای حقیقه سنی اولاد و مرتبه صلاحه تفسیر حقیقه
باید و صلاح نام حقیقه نکلونه علامه و بیلور بوعلامه عکس و آینه
البینه از رنده و نام قلبی او سینه مایه بیلور - صلاح نام حقیقه
آیه طریقه انانیه و مایه تصدیق آوانده انچه سنی یا بیلور نکره و بیلور
حالی و بیلور بیلور - دیگر صفت نکره و بیلور نکره و بیلور نکره و بیلور نکره
طافا لیر .

طریقه صلاحه بیجا و بیلور

طریقه صلاحه سنی و اولاد و بیلور

و بیلور و نا چیز و نکلونه معولدر ایلور
بقیه معاونده و مرصعه یه یا بیلور بیلور

در خیه نکره حایه او خیره طریقه صلاحه سنی و اولاد و بیلور نکره و بیلور نکره و بیلور نکره
انچه هندی و بیلور کوی حقیقه طریقه سنی و اولاد و بیلور نکره و بیلور نکره و بیلور نکره

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

74

لا اله الا هو العزيز الحكيم

والله اعلم بالصواب

الحمد لله الذي هدانا لهذا الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
والله اعلم بالصواب

75

الحمد لله الذي هدانا لهذا الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

والله اعلم بالصواب

الحمد لله الذي هدانا لهذا الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
والله اعلم بالصواب

76

الحمد لله الذي هدانا لهذا الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

والله اعلم بالصواب

الحمد لله الذي هدانا لهذا الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

الحمد لله الذي هدانا لهذا الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
والله اعلم بالصواب

77

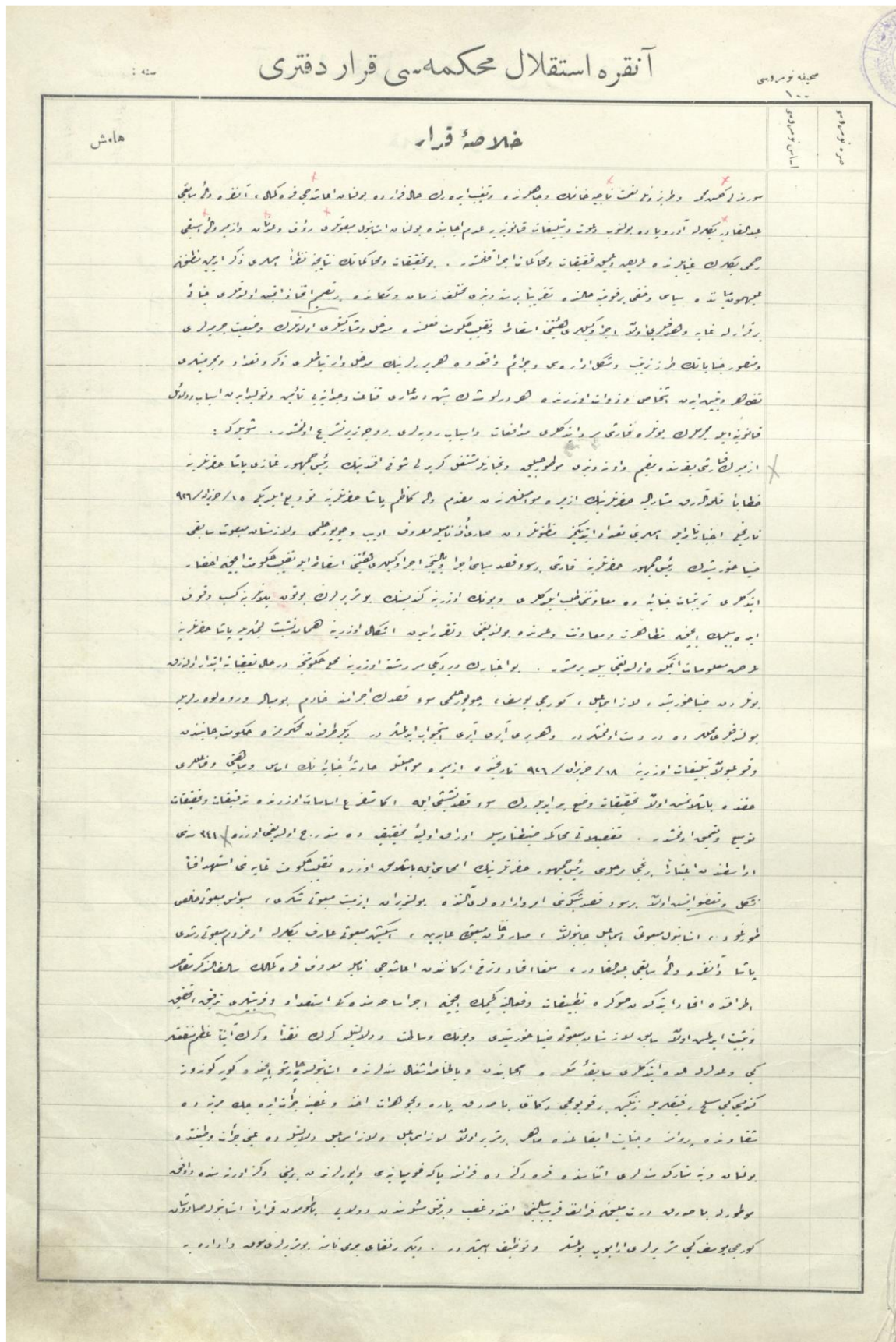
الحمد لله الذي هدانا لهذا الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

والله اعلم بالصواب

الحمد لله الذي هدانا لهذا الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

الحمد لله الذي هدانا لهذا الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
والله اعلم بالصواب

78

آنقره استقلال محکمہ سی قرار دفتری

: 45

فصل فی قراء

ماءش

[illegible]

آنقره استقلال محکمہ سی قرار دفتری

[illegible]

آنقره استقلال محکمه سی قرار دقتری

تاریخ: ۱۰۷
شماره: ۱۰۷

سنة: ۱۰۷

شماره	تاریخ	موضوع قرار	هاش
۱۰۷	۱۰۷ / ۱۰۷	در مورد... [و در این باره...]	۲۳۹
۱۰۷	۱۰۷ / ۱۰۷	در مورد... [و در این باره...]	۲۳۹

(۴۵)

۱/۵

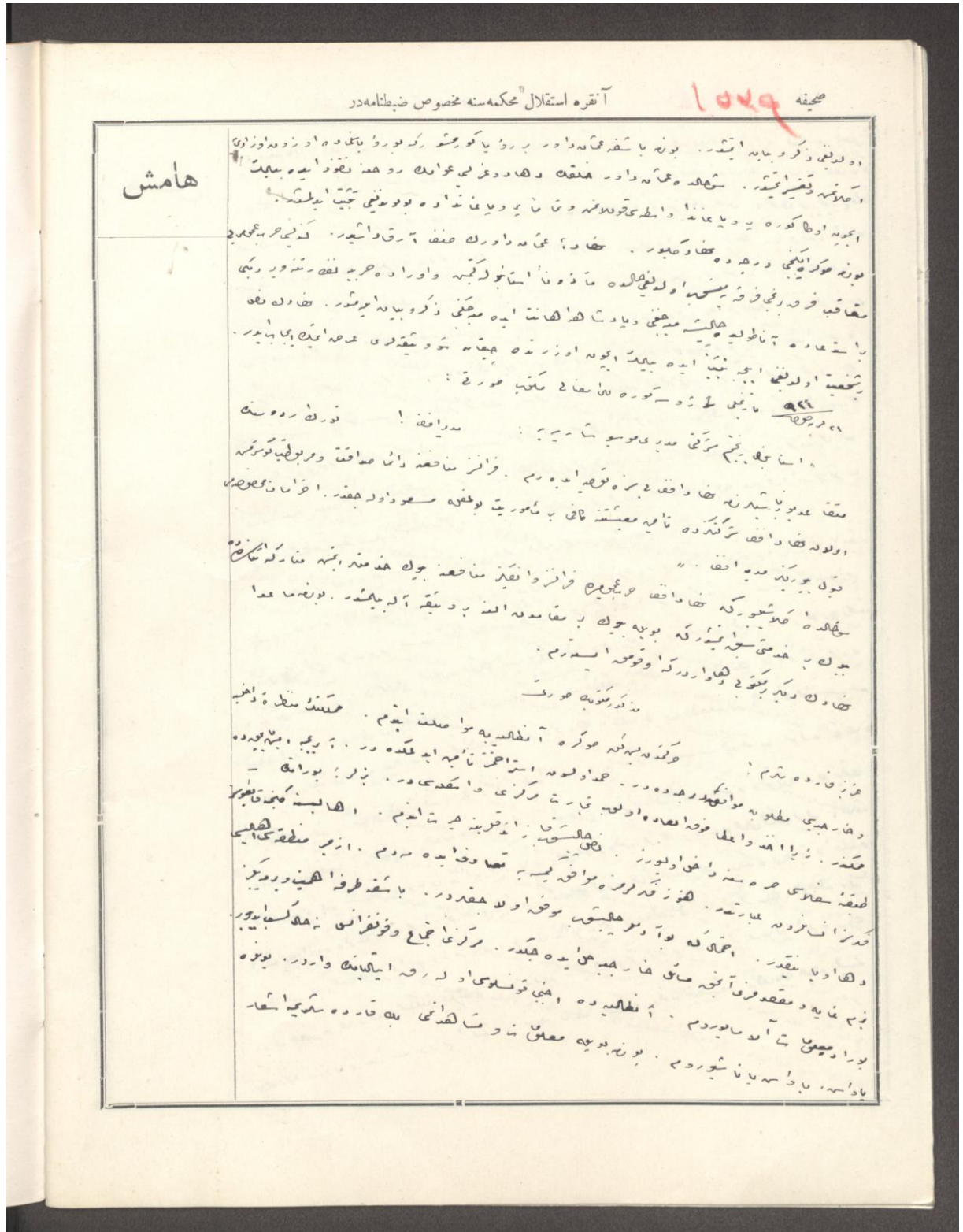

۱۷۵۹

آئینه استقلال محکمی اعضا سینه مخصوص

بود که معلومان آید و هم . انچه بده ایچی نوتلوی
 ادره اینا بابت و . . بوند بویه بواسطه تا بحکم .
 بوند بویه معلومان و ک هندی یک فرده کدم انچه
 ایدیه کیمی و عطا بدم . نیم تقاعد مشه لری میدان
 صفا . صفا . همانک لیق بیام ایدیه را زیاده سوله
 مخونه قایلیم . احکام لازم بوند . نیم معلوم .
 ا فادان حیدر نه زیاده سوله سلامه و حیدر
 ایدیم . باقی خدای حیدر نه اعانت اید . و اید نزل
 بر آید اول بجه سینه دعا خوانه بوند نفی حیدر ایدیم
 ۱۲ شهریور ۱۳۴۰
 انچه قضا بدم بوند
 غاد

EK 5. Distolcu Nuri'nin Şeyh Sait İsyanı Sırasında Filibeli Tahsin'e Yazdığı İstihbarat Mektubu³⁰²

³⁰² TBMM Arşivi, Ankara İstiklal Mahkemesi İkinci Dönem Evrakları (T3 Dosyası)

هامش

۱- هـ مکتب دعدا بد - م - بنم تما مغروره ری میانہ حقا - حقیا - لکھ رکھی بیام اید کر یاد دل
حقہ کرم . و سدر نام نوحه . بزم معبود آواز شد جگہ سے لا رہے سلام دروغ
درد باقی قدا یہ حدیثی اسکا اید پڑھاؤں غیر بس دعا خواہ تو کوئی خدا ہے ایم .

مطابق مع مجموع موارد

و

۱. مقدمه : در این کتاب که به نام مقدمه است، به بیان کلیات و اصول کلیه علوم و فنون پرداخته شده است. این کتاب به عنوان یک مرجع برای دانشمندان و محققان در زمینه های مختلف علمی و فنی، به کار می آید.

[illegible][illegible]

آنقره استقلال محکمہ سی قرار دفتری

: 420

[illegible]

Ek 8. Ankara İstiklal Mahkemesi Heyeti Soldan Sağa Doğru Sırasıyla Üye Kılıç Ali, Müddeiumumi Necip Ali (Küçük), Üye Dr. Reşit Galip (Baydur) ve Reis Ali (Çetinkaya)³⁰⁵

³⁰⁵ <https://www.akademiktarihtr.com/izmirsuikastidavalari/> (erişim tarihi: 01.10.2025)

Ek 9. Distolcular Davası Sanıklarının Fotoğrafları (Numaralı 63, Numarasız 5 Kişidir)³⁰⁶

³⁰⁶ TBMM Arşivi, İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927) C.7/3, Karar Defteri

۱۱. "افزون سار"

۱۲. "جمعه گری"

۱۳. "نوجوانی است"

۱۴. "جمعه به بد"

۱۵. "امامانه"

۱۶. "اصحاب"

۱۷. "بهرار"

۱۸. "اصحاب"

اصحاب

١٩ - قسبه

٢٠ - ملا محمد علی

٢١ - ملا علی الدین

٢٢ - بکروری

٢٣ - میر حسن

٢٤ - رشیدی

٢٥ - مولانا محمد

٢٦ - ملا محمد علی

٢٧ - رشیدی

۴۸. "اسم غوث"

۴۹. "مطهرین"

۵۰. "حسن الدین"

۵۱. "اشد"

۵۲. "سید الهادی"

۵۳. "میرزا حسن"

۵۴. "سید الهادی"

۵۵. "شیخ الدین"

۵۶. "کور صفوت"

٤٧ . زهوي

٤٨ . غنمان دور

٤٩ . عسيم

٥٠ . مريد الدين

٥١ . علي النصر

٥٢ . علي الزيا

٥٣ . صاعق

٥٤ . علي الحاي

٥٥ . عبد اللطيف

۶۶ . عیسیٰ روحی .

۶۹ . فیصلہ .

۵۷ . کمال .

۶۷ . علی شلب .

۵۰ . فواد .

۵۴ . میر طرس .

۶۸ . عبیدہ .

۵۶ . غفور خان .

۵۹ . کمال .

۵۵ . لطیف قنری .

۵۸ . محمد علی .

۶۱ . نوری .

۵۶ . مولود لطیف .

۵۹ . شاذلوف نفی .

۶۰ . نوری .

۵۷ . بیاضیدین .

۶۲ . خاد .

۶۴ . نظمی .

مطفي .

مطفي قوري .

فريدون .

فيلسوف .

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı	Göksu Süreyya KORKMAZ
EĞİTİM DURUMU	
Lise	Hasan Şadoğlu Lisesi
Lisans	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı
Tez Konusu	İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi ve Distolcular Davası (1925-1927)
Yabancı Dil	İngilizce (Orta Düzey)